ISSN 2617-5959

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ВИПУСК 4 2020

МИТНА БЕЗПЕКА

- ТАМОЖЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ
- CUSTOMS SECURITY
- UNIVERSITY OF STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE

Випуск 4 2020

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

МИТНА БЕЗПЕКА

Науковий журнал

Випуск 4

Ірпінь ● УДФСУ ● 2020

ISSN 2617-5959
УДК 339.543

Засновник та видавець: Університет державної фіскальної служби України
Заснований 2016 року.

Продовжуване видання (виходить у міру накопичення матеріалу)

Мови видання: українська, російська, англійська

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 22506-12406ПР від 28.12.2016

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет рішенням Вченої ради
Університету державної фіскальної служби України (протокол № 15 від 24.12.2020)

Редакційна колегія: д.е.н., професор *П. В. Пашко* (голов. ред.); д.е.н., професор *С. В. Онишко* (заст. голов. ред.); к.пед.н., с.н.с. *О. С. Нагорічна* (відп. ред.); д.ю.н., професор *В. Т. Білоус*; д.е.н., професор *Я. В. Белінська*; д.ю.н., професор *О. Д. Буріан* (Молдова); д.ю.н., професор *О. В. Джафарова*; д.е.н., професор *А. В. Лісовий*; д.е.н., доцент *А. А. Олешко*; д.е.н., професор *С. П. Піпа*; д.ю.н., професор *О. П. Рябченко*; д.ю.н., доцент *О. В. Тильчик*; д.ю.н., професор *С. О. Шатрава*; д.е.н., професор *О. А. Шевчук*.

Митна безпека : науковий журнал / редкол. : П. В. Пашко (голов. ред.) та ін. – Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2020. – Випуск 4. – 174 с.

У виданні вміщені наукові статті, присвячені актуальним проблемам економічної безпеки та митної політики держави.

Науковий журнал започатковано з метою опублікування результатів наукових досліджень економічної безпеки держави, теоретико-прикладних проблем митної політики України, права, правового регулювання митних взаємовідносин, удосконалення законодавства, забезпечення митної безпеки.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться проблемами митної безпеки, митної політики України та правового регулювання у цих галузях.

Науковий журнал індексується в Google Scholar,

Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського.

Розміщений на відкритій інформаційній платформі OJS Університету державної фіскальної служби України.

DOI (digital object identifier) – цифровий індикатор об'єкта привласнюється науковим статтям видання.

Редакція журналу веде систематичну роботу із включення наукового видання до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз даних з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів. Наразі редколегія провадить роботу щодо входження збірника у Scopus та Web of Science.

Адреса редакційної колегії:
Україна, 08201, Ірпінь, Київська обл., вул. Університетська, 31,
e-mail: customssecurity@ukr.net

Використання опублікованих у збірнику матеріалів дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації.

Під час посилання на матеріали збірника наукових праць «Митна безпека» потрібно використовувати транслітеровану назву «Mytna bezpeka» або «Customs security».

© Університет державної фіскальної
служби України, 2020

УНИВЕРСИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИСКАЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

ТАМОЖЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

Научный журнал

Выпуск 4

Ирпень ● УГФСУ ● 2020

ISSN 2617-5959
УДК 339.543

Основатель и издатель: Университет государственной фискальной службы Украины
Основан в 2016 году.

Продолжаемое издание (выходит по мере накопления материала)

Язык издания: украинский, русский, английский

Свидетельство о Государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ № 22506-12406ПР от 28.12.2016

Рекомендован к печати и распространению через Интернет Ученым советом Университета государственной фискальной службы Украины (протокол № 15 от 24.12.2020)

Редакционная коллегия: д.э.н., профессор *П. В. Пашко* (глав. ред.); д.э.н., профессор *С. В. Онишко* (зам. глав. ред.); к.пед.н., с.н.с. *О. С. Нагорична* (отв. ред.); д.ю.н., профессор *В. Т. Билоус*; д.э.н., профессор *Я. В. Белинская*; д.ю.н., профессор *А. Д. Буриан* (Молдова); д.ю.н., профессор *Е. В. Джафарова*; д.э.н., профессор *А. В. Лисовый*; д.э.н., доцент *А. А. Олешко*; д.э.н., профессор *С. П. Риппа*; д.ю.н., профессор *Е. П. Рябченко*; д.ю.н., доцент *О. В. Тильчик*; д.ю.н., профессор *С. А. Шатрава*; д.э.н., профессор *О. А. Шевчук*.

Таможенная безопасность : научный журнал / редколл. П. В. Пашко (глав. ред.) и др. – Ирпень : Университет государственной фискальной службы Украины, 2020. – Выпуск 4. – 174 с.

В издании опубликованы научные статьи, которые посвящены научным проблемам экономической безопасности и таможенной политике государства.

Научный журнал основан с целью опубликования результатов научных исследований экономической безопасности государства, теоретико-прикладных проблем таможенной политики Украины, права, правового регулирования таможенных взаимоотношений, усовершенствования законодательства, обеспечения таможенной безопасности.

Для научных сотрудников, преподавателей, аспирантов, студентов и всех, кто интересуется проблемами таможенной безопасности, таможенной политикой Украины и правовым регулированием в этих отраслях.

Научный журнал индексируется в Google Scholar,

Национальной библиотекой Украины имени В. И. Вернадского.

Размещен на открытой информационной платформе OJS Университета государственной фискальной службы Украины.

DOI (digital object identifier) – цифровой индикатор объекта присваивается научным статьям издания.

Редакция журнала ведет систематическую работу по включению научного издания в международные электронные библиотеки, каталоги и наукометрические базы данных с целью вхождения в мировое научное информационное пространство, повышение рейтинга журнала и индексов цитирования его авторов. В настоящее время редколлегия ведет работу по вхождению сборника в Scopus и Web of Science.

Адрес редакционной коллегии:
Украина, 08201, Ирпень, Киевская обл., ул. Университетская, 31,
e-mail: customssecurity@ukr.net

Использование опубликованных в сборнике материалов допускается при условии обязательной ссылки на источник информации.

При ссылке на материалы сборника научных трудов «Таможенная безопасность» следует использовать транслитерированное название «Tamozhennaya bezopasnost» или «Customs security».

© Университет государственной фискальной службы Украины, 2020

UNIVERSITY OF THE STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE

CUSTOMS SECURITY

The Scientific Journal

Issue 4

Irpin ● USFSU ● 2020

ISSN 2617-5959
УДК 339.543

Founder, publisher and manufacturer: University of the State Fiscal Service of Ukraine
The scientific journal «Customs security» was founded in 2016.

Continued edition (released with the accumulation of material)

Language of edition: Ukrainian, English, Russian.

The certificate of state registration of the print mass media:
КВ № 25506-12406 ПР, 28.12.2016.

Recommended for printing and Internet distribution by the decision of the Academic Council of University of the SFS of Ukraine (Protocol № 15, 24.12.2020)

Editorial Board: Doctor of Science (Economics), professor *P. Pashko* (Editor-in-chief); Doctor of Science (Economics), professor *S. Onyshko* (Deputy Editor); PhD in pedagogical sciences, senior research assistant *O. S. Nagorichna* (Executive Secretary); Doctor of Law, professor *V. Bilous*; Doctor of Science (Economics), professor *Ya. Belinska*; Doctor of Law, professor *A. Burian* (Moldova); Doctor of Law, professor *O. Dzhafarova*; Doctor of Science (Economics), professor *A. Lisovyi*; Doctor of Science (Economics), associate professor *A. Oleshko*; Doctor of Science (Economics), professor *S. Rippa*; Doctor of Law, professor *O. Ryabchenko*; Doctor of Law, associate professor *O. Tylchyk*; Doctor of Law, professor *S. Shatrava*; Doctor of Science (Economics), professor *O. Shevchuk*.

Customs security : The Scientific Journal / Editorial Board : P. Pashko (Editor-in-chief) and others. – Irpin : University of the State Fiscal Service of Ukraine, 2020. – Issue 4. – 174 p.

The publication contains scientific articles on current issues of economic security and customs policy of the state.

The scientific journal was founded with the purpose of publishing the results of scientific research on the economic security of the state, theoretical and applied problems of the customs policy of Ukraine, law, legal regulation of customs relations, improvement of legislation, ensuring customs security.

For researchers, teachers, graduate students, students and anyone interested in the problems of customs security, customs policy of Ukraine and legal regulation in these areas.

The Scientific Journal «Customs Security» is indexed by Google Scholar,

Vernadsky National Library of Ukraine.

The scientific journal is located on the open information platform OJS of the University of the State Fiscal Service of Ukraine.

DOI (digital object identifier) – the scientific articles are assigned digital object identifier.

The editorial board conducts systematic work on integration of the scientific publications in interna-tional electronic libraries, catalogs and scientometric databases in order to enter the world scientific information space, increase the rating of the journal and the citation indices of its authors. The editorial board is currently working on the inclusion of the scientific journal in Scopus and Web of Science.

Address of the editorial board:
31, Universitetskaya str., Irpin, Kyiv region, Ukraine, 08201
e-mail: customssecurity@ukr.net

The use of materials published in the journal is allowed by referring to an information source.

During the reference to the materials of the scientific journal «Customs Security» you need to use the transliterated title «Mytna bezpeka» or «Customs security».

© University of the State Fiscal Service of Ukraine, 2020

ЗМІСТ

Брендак А. І. Імплементація інформаційних технологій у контексті функціональної розбудови системи управління митними ризиками.....10

Заяц В. В., Жданова В. П. Актуальні аспекти обміну інформацією з питань країни походження товарів.....20

Капітанець С. В. Архітектоніка резистентного соціального капіталу Державної митної служби України.....31

Коновалов Ю. О. Кадрове забезпечення митниць у напрямі розпорядження майном, що переходить у власність держави: історія питання та перспективи розвитку.....45

Мотовилець В. В. Кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.....57

Несторишен І. В., Туржанський В. А., Бережнюк І. Г. Новації у митному законодавстві України.....66

Попель С. А. Удосконалення нормативно-правового регулювання питань щодо розпорядження майном, яке перейшло у власність держави за порушення митного законодавства.....77

Пунда О. О. Формування системи гарантій платників податків, які беруть участь у програмах розкриття доходів.....88

Романюк У. В. Структурно-організаційне забезпечення митниць у сфері розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства.....97

Руда Т. В. Соціальний капітал як економічна категорія: сутність та основні характеристики.....106

Слободян В. В. Характеристика основних чинників впливу на розвиток міжнародного співробітництва України з питань митної справи.....114

Федоришина Л. М., Семенюк Н. О. Становлення системи управління ризиками в Україні як невід'ємний елемент забезпечення ефективності митного контролю.....123

Фрадинський О. А. Митні делікти у сфері міжнародних поштових та експрес-відправлень: сутність, формування і класифікація.....141

Хома В. О., Молдован Е. С. Переваги застосування оперативно-розшукових заходів у протидії митним правопорушенням митними органами.....152

Яковенко О. В. Особливості організаційної структури митних адміністрацій країн світу.....162

Видання Університету ДФС України.....171

СОДЕРЖАНИЕ

Брендак А. И. Имплементация информационных технологий в контексте функционального построения системы управления таможенными рисками.....10

Заяц В. В., Жданова В. П. Актуальные аспекты обмена информацией по вопросам страны происхождения товаров.....20

Капитанец С. В. Архитектоника резистентного социального капитала Государственной таможенной службы Украины.....31

Коновалов Ю. А. Кадровое обеспечение таможен в направлении распоряжения имуществом, переходящего в собственность государства: история вопроса и перспективы развития.....45

Мотовылец В. В. Уголовная ответственность за принятие предложения, обещания или получения неправомерной выгоды должностным лицом.....57

Несторишен И. В., Туржанский В. А., Бережнюк И. Г. Новации в таможенном законодательстве Украины.....66

Попель С. А. Совершенствование нормативно-правового регулирования вопросов относительно распоряжения имуществом, перешедшего в собственность государства за нарушение таможенного законодательства.....77

Пунда А. О. Формирование системы гарантий налогоплательщиков, участвующих в программе раскрытия доходов.....88

Романюк У. В. Структурно-организационное обеспечение таможен в сфере распоряжения имуществом, переходящим в собственность государства в связи с нарушением таможенного законодательства.....97

Руда Т. В. Социальный капитал как экономическая категория: сущность и основные характеристики.....106

Слободян В. В. Характеристика главных факторов влияния на развитие международного сотрудничества Украины по вопросам таможенного дела.....114

Федоришина Л. Н., Семенюк Н. А. Становление системы управления рисками в Украине как неотъемлемая часть обеспечения эффективности таможенного контроля.....123

Фрадынский А. А. Таможенные деликты в сфере международных почтовых и экспресс-отправлений: сущность, формирование и классификация.....141

Хома В. А., Молдован Э. С. Преимущества применения оперативно-розыскных мероприятий в противодействии таможенным правонарушениям таможенными органами.....152

Яковенко О. В. Особенности организационной структуры таможенных администрации стран мира.....162

Издания Университета ГФС Украины.....171

CONTENTS

Brendak A. I. Implementation of information technologies in the context of functional development of the customs risk management system....10

Zaiats V. V., Zhdanova V. P. Topical aspects of exchange of information on issues of the country of origin of goods....20

Kapitanets S. V. Architectonics of resistant social capital of the state customs service of Ukraine....31

Konovalov Yu. O. Staffing of customs in the direction of disposal of property that becomes the property of the state: the history of the issue and prospects for development....45

Motovylets V. V. Criminal liability for accepting an offer, promising or receiving an improper benefit by an official....57

Nestoryshen I. V., Turzhanskyi V. V., Berezhniuk I. H. Innovations in the customs legislation of Ukraine....66

Popel S. A. Improving the legal regulation of issues related to the disposal of property, became the property of the state for violation of customs legislation....77

Punda O. O. Formation of a system of guarantees for taxpayers participating in the income disclosure program....88

Romaniuk U. V. Structural and organizational providing of customs in the field of disposal of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation....97

Ruda T. V. Social capital as an economic category: essence and main characteristics....106

Slobodian V. V. Characteristics of the main factors influencing the development of international cooperation of Ukraine on customs issues....114

Fedoryshyna L. M., Semeniuk N. O. Establishment of the risk management system in Ukraine as an invisible element of customs control efficiency....123

Fradynskyi O. A. Customs delicts in the field of international postal and express shipments: essence, formation and classification....141

Khoma V. O., Moldovan E. S. Advantages of application of operative and investigative measures in counteraction to customs offense by customs authorities....152

Yakovenko O. V. Features of the organizational structure of the customs administration of the world....162

Editions of the University of SFS of Ukraine....171

УДК 339.54
JEL Classification: E62, F13, H83
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.10-19

А. І. Брендак,
Державна митна служба України
ORCID ID 0000-0002-0204-5216

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ

У статті актуалізовано питання подальшого розвитку системи управління митними ризиками, а саме зазначено, що комплексна система управління ризиками має покривати усі етапи процесу управління ризиками та передбачати можливість простеження процесу розробки кожного інструменту з управління ризиками. Автором запропоновано передбачити у базі даних профілів ризику календар зі сповіщеннями, які повідомлятимуть посадовій особі відповідального за контроль ефективності профіля ризику підрозділу про необхідність проведення аналізу роботи профіля ризику (ризик-правила). Крім того, зазначено, що комплексне ІТ-рішення в частині функціонування АСУР має передбачати не лише ведення обліку профілів ризику (створення, оновлення, деактивація), а також включати компоненти для проведення тестування профілів ризику та здійснення онлайн моніторингу ефективності їх роботи. З метою забезпечення належної роботи профілів ризику АСУР відповідне ІТ-рішення має передбачати можливість інтеграції з шиною обміну даними та іншими інформаційними системами через API-з'єднання (Application Programming Interface) та бути інтегрованим до BI-системи, що включає відображення BI-віджетів з ключовими показниками ефективності профіля ризику (наприклад, селективність, результативність, ефективність профіля ризику, частка компаній, які потрапили під його дію та мають статус добропорядного суб'єкта господарювання).

Ключові слова: *система управління митними ризиками, митний ризик, профіль ризику, митний контроль, Митний кодекс України.*

А. И. Брендак. Имплементация информационных технологий в контексте функционального построения системы управления таможенными рисками

В статье актуализированы вопросы дальнейшего развития системы управления таможенными рисками, а именно указано, что комплексная система управления рисками должна покрывать все этапы процесса управления рисками и предусматривать возможность проследить процесс разработки каждого инструмента по управлению рисками. Автором предложено предусмотреть в базе данных профилей риска календарь с уведомлениями, которые будут сообщать должностному лицу ответственного за контроль эффективности профиля риска подразделения о необходимости проведения

© Брендак А. І., 2020

анализа работы профиля риска (риск-правила). Кроме того, отмечено, что комплексное IT-решение в части функционирования АСУР должно предусматривать не только ведения учета профилей риска (создание, обновление, деактивация), а также включать компоненты для проведения тестирования профилей риска и осуществления онлайн мониторинга эффективности их работы. С целью обеспечения надлежащей работы профилей риска АСУР соответствующее IT-решение должно предусматривать возможность интеграции с шиной обмена данными и другими информационными системами через API-соединения (Application Programming Interface) и быть интегрированным в BI-системы, включая отображение BI-виджетов с ключевыми показателями эффективности профиля риска (например, селективность, результативность, эффективность профиля риска, доля компаний, которые попали под его действие и имеют статус добропорядочного субъекта хозяйствования).

Ключевые слова: *система управления таможенными рисками, таможенный риск, профиль риска, таможенный контроль, Таможенный кодекс Украины.*

Метою дослідження є визначення векторів функціональної розбудови системи управління митними ризиками з використанням інформаційних технологій відповідно до змін у вітчизняному митному законодавстві.

Постановка проблеми. Дослідження підходів до регулювання міжнародної торгівлі в сучасних умовах свідчить про подальшу тенденцію до спрощення процедур міжнародної торгівлі для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) з метою мінімізування адміністративних перепон та технічних бар'єрів у сфері здійснення ЗЕД. Зокрема, за результатами прийняття Конвенції про гармонізацію та спрощення митних процедур (оновленої) [1], Рамкових стандартів забезпечення безпеки та спрощення міжнародної торгівлі [2], Угоди СОТ про спрощення світової торгівлі [3] передбачено істотне спрощення процедур міжнародної торгівлі шляхом зниження частки митних оглядів і перевірок, прискорення часу випуску товарів, самостійного накладання митного забезпечення, митного оформлення товарів та транспортних засобів на території суб'єктів ЗЕД або в іншому місці, дозволеному митницею, без безпосередньої участі посадових осіб митниць.

Водночас, внаслідок посилення зовнішніх загроз та фінансової нестабільності у більшості розвинених країн світу постала необхідність розробки ефективної системи митного контролю, яка б враховувала як інтереси суб'єктів ЗЕД щодо спрощення міжнародної торгівлі, так і національні інтереси щодо забезпечення безпеки (фінансової, економічної, соціальної тощо). З цією метою у багатьох країнах почали реалізовувати заходи, спрямовані на забезпечення скоординованої та ефективної діяльності національних митних адміністрацій, постійно вдосконалюються інструменти митного контролю - митні адміністрації відмовляються від тотального контролю за суб'єктами ЗЕД, що передбачає мінімізування втручання посадових осіб митниць у їх операційну діяльність. Сьогодні все більшого поширення, відповідно до міжнародних конвенцій та угод, набувають ризикоорієнтовані інструменти митного контролю, які передбачають можливість прогнозування потенційних випадків порушення митного законодавства з використанням системи аналізу ризиків, проведення аналітично-пошукової роботи та виявлення партій товарів з високим ступенем ризику тощо. За таких умов особливої актуальності набувають інструменти націлювання на ризики в Автоматизованій системі управління ризиками

(далі – АСУР), які належать до інтелектуальних механізмів митного контролю, дозволяють виявляти та моніторити партії товарів з високим ступенем ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання спрощення митних процедур у контексті використання ризикоорієнтованих інструментів митного контролю досліджуються багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями і практиками, серед яких: І. І. Бережнюк [4], І. В Несторишен [5], П. В. Пашко [6], Т. В. Руда [7], В. А. Туржанський [5], О. А. Фрадинський [8] та інші. Водночас, на сьогодні залишається відкритим питання подальшої функціональної розбудови автоматизованої системи управління ризиками у поєднанні із електронною базою даних з метою покращення якості управління ризиками та підвищенням точності націлення на ризикові зовнішньоекономічні операції.

Виклад основного матеріалу. Діюча АСУР є монолітною складовою автоматизованої системи митного оформлення (далі – АСМО) та може здійснювати аналіз, оцінку ризиків виключно по деклараціях, які подаються в АСМО, або по переміщеннях у автомобільних пунктах пропуску, які також фіксуються наразі в АСМО. Це значно обмежує функціонал самої системи та не дозволяє працювати з інформацією, яка подається до митних органів не у вигляді декларацій для поміщення товарів у митний режим або не вноситься у відповідні модулі АСМО у наземних пунктах пропуску. Так, наприклад, із використанням існуючої архітектури АСУР, зважаючи на відсутність відповідних модулів АСМО, неможливим є здійснення аналізу та оцінки ризиків за попередньою інформацією про товари, заплановані до переміщення через митний кордон України (так званих загальних деклараціях прибуття), за митними деклараціями окремих типів, які подаватимуться у рамках реалізації положень Закону України від 12 вересня 2019 року № 78-IX «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» [9] тощо.

Комплексна нова система управління ризиками має покривати усі етапи процесу управління ризиками та створювати можливість простеження процесу розробки кожного інструменту з управління ризиками (переважно це стосується електронних профілів ризику), передбачених частиною першою статті 363 Митного кодексу України [10]. Такий підхід передбачає, що після отримання інформації про можливі ризики порушення законодавства України з питань митної справи, у тому числі із використанням бази даних ризиків, що є інформаційною базою даних системи управління ризиками митних органів, виникає необхідність проведення аналізу, виявлення та оцінки ризиків для прийняття рішення щодо необхідності розробки і реалізації практичних заходів з управління ризиками. Зважаючи на зазначене, існує потреба інтеграції бази даних ризиків у комплексне ІТ-рішення, за допомогою якого проводиться подальший аналіз отриманої інформації та розробка певних заходів реагування. Відповідне програмне забезпечення має забезпечувати можливість перегляду інформації із повідомлення у базі даних ризиків, відкривати прикріплені до повідомлення документи як в структурованому вигляді електронного документа (наприклад, митні декларації, акти митного огляду, рішення митного органу щодо коригування митної вартості, зміни коду товарів згідно УКТ ЗЕД, висновки про лабораторні дослідження тощо з відповідних баз даних), так і в сканованому/електронному вигляді (копії документів, які наявні у розпорядженні митного органу, але які не прикріплені до окремої митної декларації, фотознімки за результатами фотофіксації проведення митного огляду, результати сканування тощо).

Структуровані поля повідомлення у базі даних ризиків мають забезпечувати можливість формування на їх основі запитів до різних баз даних для оптимізації опрацювання повідомлення.

Уповноважена на опрацювання повідомлення посадова особа після отримання повідомлення має розпочати аналіз інформації, яка у ньому зазначена, з урахуванням наявності подібних повідомлень, автоматично визначених системою або знайдених самостійно користувачем, у тому числі через інструментарій пошуку по ключових словах. Якщо повідомлення ідентичне повідомленню, по якому уже прийнято рішення щодо розробки на його основі інструментів з управління ризиками або такі інструменти уже застосовуються, то посадова особа відповідним чином фіксує це у системі. Якщо ж повідомлення містить нову інформацію, то посадова особа розпочинає безпосередній процес аналізу інформації, під час якого перевіряються наведені у повідомленні факти, здійснюється попередня оцінка селективності профіля ризику та можливого впливу на процес митного контролю товарів, транспортних засобів у разі його запровадження, приймається рішення щодо доцільності реалізації наданих пропозицій із використанням інших інструментів з управління ризиками тощо. Результати аналізу в обов'язковому порядку зберігаються у системі та прикріплюються до повідомлення. Концепція автоматизації процесів аналізу, виявлення та оцінки ризиків передбачає також запровадження ІТ-рішень, які у тому числі дозволяють створювати пошукові запити з повідомлень, отриманих через базу даних ризиків, автоматично розраховувати селективність роботи алгоритму, передбаченого профілем ризику.

Після завершення процесу аналізу, виявлення та оцінки ризиків, з урахуванням відповідних результатів посадовою особою приймається рішення щодо необхідності розроблення і реалізації практичних заходів з управління ризиками. Так, посадовою особою може бути прийнято рішення щодо відсутності ризиків порушення законодавства України з питань митної справи, що відповідним чином фіксується у базі даних ризиків, або ж щодо необхідності розробки на основі отриманих даних профіля ризику, внесення змін до переліку індикаторів ризику тощо. У разі прийняття рішення щодо необхідності розроблення і реалізації практичних заходів з управління ризиками посадова особа відповідним чином фіксує цю інформацію у базі даних ризиків та здійснює підготовку відповідних пропозицій. Рішення щодо затвердження, внесення змін та/або припинення застосування інструментів з управління ризиками, у тому числі профілів ризику, приймається Експертною комісією із застосування системи управління ризиками (крім випадків внесення доповнень до діючих профілів ризику).

Водночас у рамках оптимізації розробки, розгляду та затвердження профілів ризику пропонується автоматизувати окремі етапи процесу розгляду та затвердження профілів ризику й інших інструментів у рамках системи управління ризиками Експертною комісією із застосування системи управління ризиками. На першому етапі автоматизації роботи зазначеної Експертної комісії пропонується вдосконалити процес в частині розгляду та затвердження електронних профілів ризику із використанням кваліфікованих електронних підписів її членів. Такий формат передбачає алгоритм, коли усі її члени отримуватимуть інформацію про проєкти профілів ризику, зміни до них через систему електронної взаємодії і фіксуватимуть свої рішення у ній. Це дозволить значно пришвидшити процес впровадження нових профілів ризику та/або змін до них в АСУР, а також оптимізувати ці процеси.

Переведення в електронний формат процесу розробки та затвердження профілів ризику дасть можливість сформувати базу даних електронних профілів ризику в АСУР. Така база дозволить не лише здійснювати швидкий пошук інформації про профілі ризику в системі, а й покращити можливості моніторингу їх застосування.

Переведення в електронний формат роботи Експертної комісії із застосування системи управління ризиками має передбачати можливість направлення членам такої комісії проєктів профілів ризику, змін до них, інформації про контроль ефективності профілів ризику з метою прийняття рішення щодо доцільності подальшого застосування таких профілів ризику (ризик-правил), необхідності внесення змін до них тощо, фіксації рішень та/або коментарів кожного члена комісії по окремому питанню з метою визначення можливості прийняття винесених на розгляд комісії питань.

Для покращення можливостей пошуку інформації у базі даних профілів ризику пропонується, крім обов'язкових реквізитів, передбачених паспортом профіля ризику (зокрема, назва профіля ризику, вид профіля ризику, сфера ризику, індикатори ризику, митні формальності тощо), визначати ключові слова, за якими можливий пошук інформації (створювати так звані теги, наприклад по повідомленню до митних формальностей).

У рамках покращення можливостей моніторингу застосування профілів ризику пропонується запровадити на нормативному рівні таке поняття, як «ризик-правило», що, по суті, є окремою комбінацією індикаторів ризику в рамках профіля ризику, який дозволяє здійснити відбір об'єкта для контролю та передбачає визначення відповідного переліку митних формальностей. Запровадження на нормативному рівні додаткової підкатегорії дозволить більш точно аналізувати спрацювання окремого профіля ризику та визначати його результативність. Крім того, пропонується, щоб у базі даних профілів ризику під кожним профілем ризику (ризик-правилом) була можливість перегляду його спрацювань із відмітками щодо результативності/нерезультативності проведених заходів контролю. У разі зниження показника результативності нижче певного визначеного при його затвердженні рівня пропонується надсилати відповідне повідомлення до відповідального за контроль ефективності профілю ризику підрозділу для можливого перегляду алгоритму, уточнення індикаторів ризику та/або прийняття рішення щодо припинення роботи відповідного профіля ризику (ризик-правила). Інформація щодо реагування посадової особи на повідомлення про зниження результативності, у тому числі результати проведеного аналізу, мають зберігатись в історії відповідного профіля ризику (ризик-правила).

Для забезпечення періодичного моніторингу роботи профіля ризику (ризик-правила) пропонується передбачити у базі даних профілів ризику календар зі сповіщеннями, які повідомлятимуть посадовій особі відповідального за контроль ефективності профіля ризику підрозділу про необхідність проведення аналізу роботи профіля ризику (ризик-правила). Результати контролю ефективності профіля ризику мають також зберігатись у системі.

З метою захисту чутливої інформації щодо профілів ризику та інших інструментів з управління ризиками, яка розглядається на засіданні Експертної комісії із застосування системи управління ризиками, потрібно вжити додаткових запобіжних заходів, серед яких аутентифікація користувачів із використанням кваліфікованого електронного підпису посадової особи, неможливість зберігати дані з системи на персональний комп'ютер та/або зовнішні пристрої, неможливість копіювання тексту та захист від

фотофіксації екрану (формувати сповіщення у разі застосування користувачем клавіші «PrtSc» або аналогічних клавіш/їх комбінацій) доступність матеріалів для перегляду за певний період до засідання комісії та після нього до моменту внесення інформації щодо рішення з відповідних питань порядку денного, фіксація рішень, у тому числі зауважень та/або коментарів кожного члена комісії щодо кожного питання, винесеного на розгляд Експертної комісії із застосування системи управління ризиками. З метою забезпечення адресної розсилки матеріалів до засідання комісії можливо синхронізувати роботу системи, яка забезпечує можливість електронного супроводження роботи Експертної комісії із застосування системи управління ризиками, із системою електронного документообігу Держмитслужби, або ж як альтернативний варіант розробити на базі системи електронного документообігу Держмитслужби окремий модуль, який би відповідав описаним вище вимогам.

Комплексне ІТ-рішення в частині функціонування АСУР має передбачати не лише ведення обліку профілів ризику (створення, оновлення, деактивація), а також включати компоненти для проведення тестування профілів ризику та здійснення онлайн моніторингу ефективності їх роботи.

З метою забезпечення належної роботи профілів ризику АСУР відповідне ІТ-рішення має передбачати можливість інтеграції з шиною обміну даними та іншими інформаційними системами через API-з'єднання (Application Programming Interface) та бути інтегрованим до BI-системи, що включає відображення BI-віджетів з ключовими показниками ефективності профіля ризику (наприклад, селективність, результативність, ефективність профіля ризику, частка компаній, які потрапили під його дію та мають статус добропорядного суб'єкта господарювання (наприклад мають статус АЕО – авторизованого економічного оператора), та інших компаній).

Нове ІТ-рішення для супроводження процесу автоматизованого аналізу та оцінки ризиків має вирішити ряд проблемних питань, які існують на сьогодні. Однією з основних проблем, які стримують розвиток автоматизованих інструментів для аналізу та оцінки ризиків, є залежність функціоналу АСУР від фунціоналу АСМО «Інспектор». Так, модулі АСУР є складовими модулями АСМО. Отже, будь-який розвиток функціоналу АСУР залежить від наявності та особливостей роботи відповідних модулів АСМО. На сьогодні в АСМО реалізовано модулі оформлення митних декларацій та два модулі для застосування у наземних пунктах пропуску. Повітряні та морські переміщення, переміщення пасажирів усіма видами транспорту (крім автомобільного), переміщення міжнародних поштових та експрес-відправлень залишаються поза можливістю автоматичного аналізу та оцінки інформації на предмет наявності ризиків порушення законодавства України з питань митної справи. Крім того, зважаючи на внесення змін у законодавство щодо запровадження в Україні обов'язковості подання з осені 2020 року загальної декларації прибуття, що, по суті, є попередньою інформацією про товари, транспортні засоби комерційного призначення, заплановані до переміщення через митний кордон України, а також підготовки до приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту від 20 травня 1987 року, що передбачає запровадження застосування в Україні нових митних декларацій окремих типів, передбачених зазначеною конвенцією, про що уже зазначалось раніше, виникає необхідність переведення функціонування АСУР у формат роботи мікросервісу, який може приймати і обробляти будь-яку структуровану інформацію, яка

подається митним органам. Спрощена робота нового ІТ-рішення може бути зображена у вигляді схеми (рис. 1).

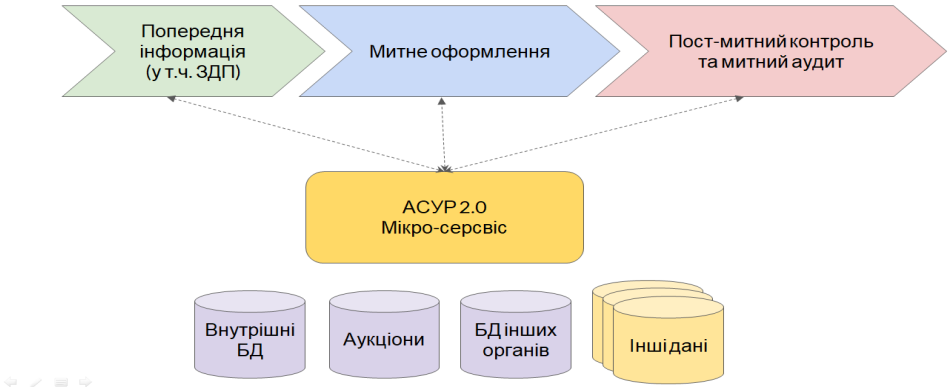

Рис. 1. Спрощений алгоритм роботи нової автоматизованої системи управління ризиками

Джерело: розроблено автором.

Отже, одним із основних завдань у рамках імплементації нового ІТ-рішення є перетворення АСУР з монолітної частини АСМО у самостійний гнучкий мікросервіс, який може працювати з різною інформацією і залежно від суті інформації, яка аналізується, видавати відповідний результат.

Проблемним питанням застосування поточної АСУР також є відсутність сучасних ІТ-рішень для відстеження в електронному вигляді усього життєвого циклу профіля ризику, у тому числі в частині створення електронної бази профілів ризику та забезпечення можливості розгляду профілів ризику, змін до них, а також інших питань з управління ризиками на засіданні Експертної комісії із застосування системи управління ризиками, відсутності інструментарію для тестування профіля ризику перед запуском та моніторингу результатів його роботи в процесі застосування.

Висновки. Реалізація нової автоматизованої системи управління ризиками у поєднанні із електронною базою даних ризиків дозволить суттєво покращити якість управління ризиками, у тому числі підвищити точність націлення на ризикові зовнішньоекономічні операції, прискорюючи митний контроль та оформлення для законної міжнародної торгівлі.

При побудові нової автоматизованої системи управління ризиками варто також приділити увагу побудові функціоналу таргетингу. Усі декларації або інша інформація, яка надійшла в АСУР для опрацювання, після автоматизованого аналізу та оцінки ризиків з відповідними результатами має потрапляти в окремий реєстр для забезпечення можливості подальшого здійснення таргетингу. Зважаючи на те, що для якісного здійснення таргетингу потрібен доступ до різноманітних джерел даних, можна передбачити в системі можливості переходу у відповідні бази даних безпосередньо з інтерфейсу вікна таргетингу. Декларація або інша інформація у системі має потрапляти до посадової особи митниці

Держмитслужби після її опрацювання таргетером із відповідним уточненим переліком митних формальностей.

Водночас з метою уникнення затримок митного оформлення доцільно в системі передбачити таймер, після закінчення якого система автоматично відправлятиме декларацію або інформацію до посадової особи митниці Держмитслужби із переліком митних формальностей, визначених АСУР. У рамках реалізації функціоналу таргетингу доцільно також передбачити в новій АСУР можливість створення профілів ризику, які обов'язково передбачають залучення таргетера. При спрацюванні таких профілів ризику таймер не повинен застосовуватись.

Крім запровадження нових програмно-інформаційних комплексів для побудови сучасної автоматизованої системи управління ризиками, важливим у процесі функціональної розбудови системи управління ризиками також є створення організаційних передумов ефективного застосування інструментарію з управління ризиками, що і стане предметом подальших наших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures / World Customs Organization. URL : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new.aspx (дата звернення: 20.09.20).

2. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade / World Customs Organization. URL : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/safe_package.aspx (дата звернення: 20.09.20).

3. Trade Facilitation Agreement: Ministerial decision of 7 December 2013. WTO, Geneva. URL : https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/L/940.pdf&Open=True (дата звернення: 20.09.20).

4. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія / за заг. ред. І. Г. Бережнюка. Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2014. 288 с.

5. Управління митними ризиками: теорія та практика : монографія / за заг. ред. І. В. Несторишена та В. А. Туржанського. Ірпінь-Хмельницький : ФОП Стрихар А. М., 2018. 314 с.

6. Митна політика та митна безпека України : монографія / за заг. ред. П. В. Пашка, І. Г. Бережнюка. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. 338 с. (Митна справа в Україні. Том 24).

7. Руда Т. В., Несторишен І. В., Неліпович О. В. Особливості застосування системи управління ризиками в морських пунктах пропуску. *Сталий розвиток економіки.* 2013. № 4. С. 299–303.

8. Система управління ризиками в державній митній справі України : монографія / за заг. ред. О. А. Фрадинського. Хмельницький : Науково-дослідний центр митної справи НДІ ФП УДФСУ, 2019. 228 с. (Серія «Податкова та митна справа в Україні». Т. 134).

9. Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи : Закон України від 12 вересня 2019 року № 78-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2 (дата звернення: 22.09.20).

10. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 22.09.2020).

REFERENCES

1. The International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures / World Customs Organization. URL : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new.aspx [in English] (accessed September 20, 2020).

2. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade / World Customs Organization. URL : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/safe_package.aspx [in English] (accessed September 20, 2020).

3. Trade Facilitation Agreement: Ministerial decision of 7 December 2013. WTO, Geneva. URL : https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/L/940.pdf&Open=True [in English] (accessed September 20, 2020).

4. Berezhniuk, I. H. (ed.) (2014). Upravlinnia ryzykamy v mytnii spravi: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniana praktyka [Risk management in customs: foreign experience and domestic practice], monograph. Khmelnytskyi: PP Melnyk A. A. [in Ukrainian].

5. Nestoryshen, I. V. & Turzhanskyi, V. V. (2018). Upravlinnia mytnymy ryzykamy: teoriia ta praktyka [Customs risk management: theory and practice], monograph. Irpin-Khmelnytskyi: FOP Strykhar A. M. [in Ukrainian].

6. Pashko, P. V. & Berezhniuk, I. H. (2013). Mytna polityka ta mytna bezpeka Ukrainy [Customs policy and customs security of Ukraine], monograph. Khmelnytskyi: PP Melnyk A. A. [in Ukrainian].

7. Ruda, T. V., Nestoryshen, I. V. & Nelipovych, O. V. (2013). Osoblyvosti zastosuvannia systemy upravlinnia ryzykamy v morskykh punktakh propusku [Features of application of risk management system in sea checkpoints]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development,* 4, 299–303 [in Ukrainian].

8. Fradynskyi, O. A. (ed.) (2019). Systema upravlinnia ryzykamy v derzhavnii mytnii spravi Ukrainy [Risk management system in the state customs of Ukraine], monograph. Khmelnytskyi: Naukovo-doslidnyi tsentr mytnoi spravy NDI FP UDFSU [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy «Pro rezhym spilnoho tranzytu ta zaprovadzhennia natsionalnoi elektronnoi tranzytnoi systemy» [The Law of Ukraine «On the regime of joint transit and introduction of the national electronic transit system» from September 12 2019, no. 78-IX]. (2019, September 12). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2 [in Ukrainian] (accessed September 22, 2020).

10. Zakon Ukrainy «Mytnyi kodeks» [The Law of Ukraine «Customs code of Ukraine» from March 13 2012, no. 4495-VI]. (2012, March 13). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 [in Ukrainian] (accessed September 22, 2020).

A. I. Brendak. Implementation of information technologies in the context of functional development of the customs risk management system

The study of approaches to the regulation of international trade in modern conditions shows a further trend towards simplification of international trade procedures for foreign economic activity in order to minimize administrative barriers and technical barriers to the implementation of foreign trade. In particular, the adoption of international conventions and agreements provides for significant simplification of international trade procedures by reducing the share of customs inspections and controls, speeding up the time of release of goods, self-imposition of customs

security, customs clearance of goods and vehicles in foreign trade or elsewhere, authorized by the customs, without the direct participation of customs officials.

The purpose of the study is to determine the vectors of functional development of the customs risk management system using information technology in accordance with changes in domestic customs legislation.

This study is based on the concept of balancing the interests of the state and foreign economic activity to ensure national security and simplify customs control procedures. The following methods are the methodological basis of the study, namely: abstract and logical, synthesis and analysis, deduction and induction.

In the study, the author proposed to provide in the database of risk profiles a calendar with notifications that will notify the official responsible for monitoring the effectiveness of the risk profile of the unit about the need to analyze the risk profile (risk rules). In addition, it is noted that a comprehensive IT solution in terms of the operation of ASUR should include not only accounting for risk profiles (creation, upgrade, deactivation), but also include components for testing risk profiles and online monitoring of their effectiveness. In order to ensure the proper operation of ARMS risk profiles, the relevant IT-solution must be able to integrate with the data bus and other information systems via API-connections (Application Programming Interface) and be integrated into the BI-system, which includes the display of BI-widgets with key indicators of the effectiveness of the risk profile (for example, selectivity, effectiveness, efficiency of the risk profile, the share of companies that have been exposed to it and have the status of a bona fide entity).

The implementation of a new automated risk management system in combination with an electronic risk database will significantly improve the quality of risk management, including improving the accuracy of targeting risky foreign trade transactions, accelerating customs control and clearance for legitimate international trade.

Key words: *customs risk management system, customs risk, risk profile, customs control, Customs Code of Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 20 листопада 2020 року

.

УДК 339.543
JEL Classification: F13, H26
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.20-30

В. В. Заяц
ORCID ID 0000-0003-4840-0823;
В. П. Жданова,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0002-0165-2399

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОБМІНУ ІНФОРМАЦІЄЮ З ПИТАНЬ КРАЇНИ ПОХОДЖЕННЯ ТОВАРІВ

У статті досліджено основні аспекти нормативно-правового забезпечення обміну інформацією з питань країни походження товарів під час здійснення митної справи в Україні. Авторами визначено напрями удосконалення міжнародного співробітництва Державної митної служби України з митними органами інших країн в питаннях щодо визначення країни походження товарів, які переміщуються через митний кордон України. Окреслено можливості застосування в подальшому преференційних умов, передбачених угодами про вільну торгівлю, укладеними за участю України, в попередженні, розслідуванні та/або припиненні порушень митних правил, пов'язаних із неправомірним застосуванням преференційного режиму в зовнішній торгівлі.

Ключові слова: інформація, обмін інформацією, товар, країна походження товару, міжнародна торгівля.

В. В. Заяц, В. П. Жданова. Актуальные аспекты обмена информацией по вопросам страны происхождения товаров

В статье исследованы основные аспекты нормативно-правового обеспечения обмена информацией по вопросам страны происхождения товаров при осуществлении таможенного дела в Украине. Авторами определены направления совершенствования международного сотрудничества Государственной таможенной службы Украины с таможенными органами других стран в вопросах определения страны происхождения товаров, перемещаемых через таможенную границу Украины. Обозначены возможности применения в дальнейшем преференциальных условий, предусмотренных соглашениями о свободной торговле, заключенными с участием Украины, в предупреждении, расследовании и/или прекращении нарушений таможенных правил, связанных с неправомерным применением преференциального режима во внешней торговле.

Ключевые слова: *информация, обмен информацией, товар, страна происхождения товара, международная торговля.*

Метою статті є дослідження стану нормативно-правового забезпечення процесу обміну інформацією між Державною митною службою України та митними органами інших держав з питань встановлення країни походження товарів.

© Заяц В. В., Жданова В. П., 2020

Постановка проблеми. Взаємні зобов'язання країн-учасниць міжнародних Угод про вільну торгівлю (далі – УВТ) щодо преференційного режиму доступу товарів одна одної до власних ринків постійно перебувають у центрі уваги національних митних служб. З метою встановлення відповідності характеру, походження, стану, кількості та вартості товарів даним, наведеним у митній декларації на такі товари, митні органи перевіряють правильність її заповнення, а також відомості доданих до неї необхідних підтверджуючих документів. Відтак потребують додаткового дослідження аспекти нормативно-правового забезпечення обміну інформацією з питань країни походження товарів під час здійснення митної справи в Україні, спрямованого на підтвердження наведених у документах на товари відомостей про їхнє походження, та, як наслідок, на належне застосування заходів митно-тарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження міжнародного співробітництва України з іншими митними органами в питаннях щодо визначення країни походження товарів, які переміщуються через митний кордон України, здійснювалось як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, а саме: І. Бережнюком, О. Лазуніним, В. Науменком, П. Пашком, Л. Дорофєєвою, Ю. Кунєвим, Д. Приймаченком, В. Ченцовим, В. Хомою, О. Яковенко, В. Заяцем. Проте, не зважаючи на їх чималу кількість, проблеми визначення країни походження товарів розглянуті, на нашу думку, недостатньо, що вказує на необхідність у проведенні подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні одним із пріоритетних напрямів міжнародного митного співробітництва для Державної митної служби України (далі – ДМСУ) є взаємодія з митними органами інших країн щодо забезпечення виконання умов чинних угод про вільну торгівлю. У цьому контексті особливого значення набуває процес обміну інформацією щодо країни походження товарів, які переміщуються через митний кордон України [1].

Зауважимо, що сутність угод про вільну торгівлю та преференційні торгові операції полягає у зменшенні митних тарифів на певні товари за умови, що вони відповідають вказаним критеріям походження. Незважаючи на це багато учасників зовнішньоекономічної діяльності ігнорують той факт, що вони можуть претендувати на тарифні преференції або необізнані в питаннях того, чи товари, які вони купують або продають, мають право на пільгове поводження. Як наслідок, багато учасників міжнародної торгівлі сплачують мито за товари, що походять із країн, які є учасниками угод про вільну торгівлю, втрачаючи фінансову перевагу порівняно з їх конкурентами. Через це багато експортерів також втрачають бізнес-можливості, а мікро-, малі та середні підприємства відчувають особливо негативний вплив.

З погляду належного застосування в умовах вільної торгівлі правил преференційного походження товарів, виконання покладених у статті 544 Митного кодексу України (далі – МКУ) на митні органи завдань зумовлює необхідність систематичного інформаційного обміну з питань здійснення митної справи як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях [2].

Відповідно до положень розділу 7 Загального додатку до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (далі – Кіотська конвенція) [3], учасником якої є Україна, для забезпечення митних операцій митні органи України використовують інформаційні технології у випадку, якщо вони є економічно вигідними та ефективними для митних служб та для торгівлі. Також митні органи України визначають умови їхнього

застосування, а при впровадженні комп'ютерних систем мають право застосовувати відповідні міжнародні стандарти.

Нові чи змінені норми національного законодавства повинні передбачати: електронні способи обміну інформацією як альтернативу вимозі представлення письмових документів; поєднання електронних та документарних методів посвідчення дійсності та ідентичності; право митної служби залишати в себе інформацію для використання у митних цілях та, у разі потреби, обмінюватися такою інформацією з іншими митними службами та з усіма іншими користувачами, якщо це допускається законом, за допомогою електронних способів обміну інформацією.

Згідно із стандартними правилами 9.4–9.6 розділу 9 Кіотської конвенції [3] за запитом заінтересованої особи митна служба у короткий термін надає за можливості найбільш точну інформацію з конкретних питань у сфері митного законодавства, поставлених заінтересованою особою. Митна служба надає не тільки запитувану інформацію, але і будь-яку іншу інформацію, яка стосується справи, якщо її доведення до відома заінтересованої особи вважається доцільним. У випадку надання інформації митна служба зобов'язана забезпечити нерозголошення даних приватного або конфіденційного характеру, які стосуються інтересів митної служби або третіх сторін, за винятком випадків, коли таке розголошення вимагається або дозволяється національним законодавством.

Крім вищевказаного, розділом 3 Спеціального додатку К до Кіотської конвенції регламентовано процес обміну інформацією між компетентними державними організаціями Договірних сторін під час перевірки документів, які засвідчують походження товарів [3]. Наведені положення Кіотської конвенції [3] щодо обміну інформацією під час здійснення митної справи знайшли відображення у митному законодавстві України, зокрема й у нормах статей 7; 11; 33; 37; 47; 452; 453; 558-561; 564; 565; 567 МКУ [2].

Інформація, що стосується державної митної справи, в тому числі з питань країни походження товарів, отримана митними органами, може використовуватися ними виключно для митних цілей та не може розголошуватися без дозволу суб'єкта, осіб чи органу, що надав таку інформацію, зокрема передаватися третім особам, у тому числі іншим органам державної влади, крім випадків, визначених МКУ та іншими законами України.

Інформація щодо підприємств, громадян, а також товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються ними через митний кордон України, що збирається, використовується та формується митними органами, вноситься до інформаційних баз даних і використовується з урахуванням обмежень, передбачених для інформації з обмеженим доступом. За розголошення вищезазначеної інформації посадові особи митних органів, відповідно до положень частини 3 статті 11 МКУ [2], несуть відповідальність згідно із законом.

Не вважається розголошенням надання знеособленої зведеної інформації для статистичних цілей, знеособленої аналітичної інформації, інформації щодо загальних питань роботи митниці, інформації, яка не стосується конкретних фізичних та/або юридичних осіб і не може становити комерційну таємницю, інформації, яка стосується правопорушень, а також публічне обговорення в засобах масової інформації та суспільстві проблем державної митної справи.

Інформація конфіденційного характеру або інформація, надана в конфіденційному порядку для цілей визначення країни походження товару, не може бути розголошена без

спеціального дозволу особи чи уряду, які надали таку інформацію, крім випадків, коли це необхідно для забезпечення розгляду справи в суді (стаття 37 МКУ).

Органи та/або організації, уповноважені видавати сертифікати про походження товару з України, зобов'язані за запитом ДМСУ безоплатно надавати їм інформацію, пов'язану з видачею таких сертифікатів і необхідну для здійснення їх верифікації.

З метою встановлення достовірності даних, зазначених у сертифікаті про походження товару з України, ДМСУ може затребувати та отримувати у підприємств-виробників товарів або підприємств, які одержали від уповноваженого органу сертифікат про походження товару з України, документацію, необхідну для перевірки даних, зазначених у такому сертифікаті. Інформаційні ресурси органів доходів і зборів складаються із відомостей, що містяться у документах, які надаються під час проведення митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів, та інших документах.

Статистична інформація з питань зовнішньої торгівлі, яка містить відомості про країну походження товарів, використовується для:

– визначення стратегії, тактики та основних напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності;

– аналізу та прогнозування зовнішньоекономічної політики і ситуації, що склалася чи складатиметься на світовому ринку;

– проведення переговорів з торговельно-економічних питань;

– застосування заходів тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

– складання торговельного та платіжного балансів України, планування і проведення валютно-фінансової політики;

– визначення ринків збуту товарів;

– формування статистики зовнішньоекономічних зв'язків України.

Згідно зі статтею 558 МКУ митні органи при виконанні покладених на них завдань взаємодіють, у тому числі шляхом обміну інформацією, з правоохоронними органами в порядку, встановленому законодавством. Правоохоронні органи зобов'язані письмово повідомляти ДМСУ про наявність оперативної інформації щодо можливих випадків переміщення товарів, у тому числі транспортних засобів особистого користування, транспортних засобів комерційного призначення з порушенням норм законодавства України. Це може стосуватися зокрема й намірів фальсифікації відомостей про країну походження згаданих товарів. У разі наявності такої оперативної інформації від правоохоронних органів митний контроль та митне оформлення здійснюються за письмовим рішенням керівника органу доходів і зборів, який отримав цю оперативну інформацію, або особи, яка виконує його обов'язки, в обсягах та у формах, передбачених МКУ.

Відповідно до міжнародних договорів, укладених відповідно до закону, митні органи України спільно з митними органами суміжних держав можуть здійснювати обмін інформацією, у тому числі з використанням інформаційних технологій та систем (стаття 565 МКУ).

Взаємодія митних органів України з митними та іншими уповноваженими органами іноземних держав, а також з міжнародними організаціями з питань боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил здійснюється у порядку, передбаченому міжнародними договорами України, укладеними відповідно до закону (стаття 567 МКУ).

Звертаючись до нормативних документів міжнародного рівня, якими передбачається обмін інформацією з питань країни походження товарів, доцільно також враховувати положення Угоди про правила визначення походження, яка входить до Додатку 1 чинної для України з 2008 року Угоди про заснування Світової організації торгівлі (далі – СОТ) [4]. Це стосується зокрема наведеної у Додатку ІІ до цих правил Спільної декларації щодо преференційних правил визначення походження.

У ній країни-учасниці СОТ домовилися оперативно подавати до Секретаріату СОТ свої преференційні правила визначення походження, у тому числі перелік преференційних домовленостей, до яких вони застосовуються, судові рішення, а також адміністративні правила загального застосування, які стосуються преференційних правил визначення походження та є чинними в день набрання чинності Угодою СОТ для відповідного члена. Крім того, країни-учасниці СОТ домовилися якнайшвидше подавати до Секретаріату СОТ будь-які зміни преференційних правил визначення походження або нові преференційні правила визначення походження. Переліки отриманої інформації, з якою можна ознайомитися в Секретаріаті СОТ, повинні надсилатися Секретаріатом усім країнам-членам СОТ.

У взаємних стосунках країни-учасниці СОТ на запит експортера, імпортера чи будь-якої особи, яка має для цього достатні мотиви, зобов'язані забезпечити якнайшвидшу оцінку преференційного походження товару, але не пізніше, ніж через 150 днів після надходження запиту на таку оцінку, за умови, що повідомлено всі необхідні відомості. Запити на такі оцінки повинні прийматися до початку торгівлі відповідним товаром і можуть прийматися будь-коли пізніше. Такі оцінки залишаються чинними протягом трьох років, якщо факти й умови, у тому числі преференційні правила визначення походження, за яких їх проведено, залишаються порівнюваними.

Уся інформація, що за своїм характером є конфіденційною або надається на конфіденційній основі для застосування преференційних правил визначення походження, повинна розглядатись як цілком конфіденційна відповідними органами, які не повинні розголошувати її без спеціального дозволу особи чи уряду, що надає таку інформацію, крім обсягу, який може бути необхідним для розкриття в рамках судових процедур.

Особливого значення для застосування преференційного режиму в умовах вільної торгівлі набуває своєчасне взаємне інформування учасниками УВТ один одного про спосіб та вигляд засвідчення документів про походження товарів, що експортуються з їхньої території.

Згідно зі статтею 31 Доповнення І до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження від 08.11.2017 № 2187 (далі – Регіональна конвенція) [5] митні органи Договірних сторін повинні надавати один одному через Європейську комісію зразки відбитків печаток, які використовують у їхніх митних службах для видачі сертифікатів з перевезення товару EUR.1, а також адреси митних органів, які відповідають за перевірку цих сертифікатів і декларацій про походження.

З метою належного застосування Регіональної конвенції Договірні сторони повинні допомагати один одному через компетентні митні адміністрації у перевірці достовірності сертифікатів з перевезення товару EUR.1, декларацій про походження та правильності інформації, що міститься у цих документах.

Розділом 6 чинної для України Угоди від 20.11.2009 «Про Правила визначення країни походження товарів у СНД» [6] передбачено, що країни-учасниці Угоди обмінюються

зразками бланків сертифікатів форми СТ-1, зразками підписів осіб, які мають право засвідчувати сертифікати, відбитками печаток органів, уповноважених видавати сертифікати форми СТ-1, а також інформацією про найменування та адреси цих уповноважених органів. Без надання зазначених відомостей сертифікати не визнаються митними органами країни ввезення для цілей надання режиму вільної торгівлі.

У разі надання сертифіката, що містить у графі 9 відомості про товарну позицію, у якій класифікується кінцевий товар, відмінний від відомостей, що містяться у митній декларації, питання про можливість надання режиму вільної торгівлі вирішується митним органом країни ввезення після надання імпортером (вантажоодержувачем) висновку про походження товару або акта експертизи, який виданий уповноваженим органом або іншими організаціями відповідно до національного законодавства країни-учасниці Угоди та який однозначно свідчить про те, що товар піддавався достатній обробці (переробці) в країні-учасниці Угоди.

У разі виникнення сумнівів щодо бездоганності сертифіката форми СТ-1 або відомостей, які в ньому містяться, митний орган країни ввезення товару може звернутися до вповноваженого органу, що засвідчив сертифікат форми СТ-1, або до компетентних органів країни походження товару з мотивованим проханням повідомити додаткові або уточнювальні відомості, у тому числі прохання, пов'язані з простими вибірковими перевірками сертифікатів форми СТ-1, відповідь на яке повинна бути надана впродовж 6 місяців з дати звернення.

Правова норма, що встановлює цей строк, кореспондується з положеннями пункту 8 розділу 3 Спеціального додатку К Кіотської конвенції [2], якими передбачено, що відповіді на запити стосовно проведення перевірки повинні бути надані протягом установленого терміну тривалістю не більше шести місяців.

Як вже зазначалось, вказану норму про 6-ти місячний строк, відведений з дати звернення на надання відповіді про результати верифікації документів про походження товару, впроваджено у Порядок верифікації (перевірки достовірності) сертифікатів і декларацій про походження товару з України, затверджений Постановою КМУ від 09.12.2015 № 1029 [7]. Пунктом 11 цього Порядку передбачено, що ДМСУ повідомляє митному органу країни ввезення товару, від якого надійшов запит, про результати верифікації (перевірки достовірності) у найкоротший строк, але не більше шести місяців з дня надіслання такого запиту, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

Зауважимо, що згідно з пунктом 6 статті 32 Доповнення I до Регіональної конвенції [5] передбачено якраз інший термін на надання відповіді про результати верифікації документів про походження.

У ньому зазначено, що митні органи, які подали запит, повинні за відсутності виняткових обставин відмовити у наданні права на преференції, якщо у випадку обґрунтованих сумнівів відповідь на запит про перевірку не надійшла протягом десяти місяців з дати подання цього запиту, або якщо відповідь не містить достатньої інформації для визначення достовірності розглянутого документа або справжнього походження товарів.

У найкоротший термін та у будь-якому випадку упродовж 12 місяців після отримання вимоги митний орган Сторони-експортера, згідно зі статтею 3.26 УВТ між Україною та Канадою [8], зобов'язаний завершити перевірку походження товару та повинен надати до митного органу Сторони-імпортера письмовий звіт, необхідний для визначення того, чи походить товар з відповідної Сторони.

У свою чергу згадана раніше Спільна декларація щодо преференційних правил визначення походження, яка входить до Додатку 1 Угоди про заснування СОТ [4], передбачає, що країни-учасниці СОТ на запит експортера, імпортера чи будь-якої особи, яка має для цього достатні мотиви, мають забезпечити якнайшвидшу оцінку преференційного походження товару, але не пізніше, ніж через 150 днів після надходження запиту на таку оцінку. Тож саме у 150-денний строк з моменту надходження запиту має бути надана відповідь країні-члену СОТ про результати верифікації документів про походження товару у випадку, коли УВТ з цією країною (країнами) не визначено кінцевого строку надання такої відповіді.

Наголосимо, що дотримання встановлених міжнародними договорами, укладеними за участю України, різних кінцевих строків (150 днів, шість, десять, дванадцять місяців) надання відповіді до країни-імпортера про результати верифікації документів про походження товару, потребує підвищеної уваги залучених до такої верифікації посадових осіб митних органів України.

Найбільш сучасними, з погляду обміну інформацією з питань країни походження товарів, сприймаються положення, викладені в главі 3 «Правила та процедури визначення походження» УВТ між Україною та Канадою [8].Товари, що походять з України, при ввезенні в Канаду, та товари, що походять з Канади, при ввезенні в Україну користуються перевагами преференційного тарифного режиму в рамках цієї УВТ на підставі декларації («декларація про походження»).

Декларація про походження зазначається на інвойсі або іншому комерційному документі, що містить опис товару, який походить з відповідної Сторони, з достатньою для його ідентифікації деталізацією. Текст декларації про походження майже аналогічний тексту декларації інвойс, яка застосовується в умовах вільної торгівлі з ЄС, за винятком реєстраційних відомостей щодо уповноваженого експортера, про якого в УВТ з Канадою взагалі не йдеться [8].

Декларація про походження має бути заповнена експортером на території Сторони, з якої походить товар, для отримання преференційного тарифного режиму для цього товару на території іншої Сторони. Експортер, який заповнює декларацію про походження, на вимогу митного органу Сторони-експортера має надати копію декларації про походження і всі документи, що підтверджують статус походження відповідних товарів, у тому числі супроводжувальні документи або письмові довідки від виробників або постачальників. Це можуть бути документи, що стосуються виробничих процесів, яким піддавався товар, що походить з відповідної Сторони, або матеріали, використані у виробництві такого товару; придбання, вартості, ціни та оплати за товар; походження, придбання, вартості, ціни та оплати за всі матеріали, в тому числі за нейтральні елементи, використані у виробництві товару; відвантаження товару.

Декларація про походження може бути заповнена експортером під час експортування або після експортування товару, до якого вона відноситься, за умови, що вона буде надана Стороні-імпортеру упродовж двох років або довшого строку, визначеного законодавством Сторони-імпортера, після імпортування товару, на який вона оформлена. Декларація про походження є дійсною упродовж 12 місяців з дати її заповнення експортером або упродовж довшого терміну, встановленого Стороною-імпортером. Звернення до митних органів Сторони-імпортера за наданням преференційного тарифного режиму приймаються упродовж терміну дії декларації про походження.

Під час звернення за отриманням преференційного тарифного режиму імпортер зобов'язаний надати митному органу Сторони-імпортера декларацію про походження відповідно до вимог та процедур, застосовуваних Стороною-імпортером; якщо цього вимагає митний орган Сторони-імпортера, надати переклад декларації про походження та свідчення про відповідність товару умовам, необхідним для застосування цієї УВТ.

УВТ між Україною та Канадою [8] (пункт 7 статті 3.16) передбачено можливість створення системи, яка дозволяє подання декларації про походження в електронній формі і безпосередньо експортером на території однієї Сторони імпортеру на території іншої Сторони, у тому числі заміну підпису експортера на декларації про походження електронним підписом або ідентифікаційним кодом. Але станом на сьогодні вказана електронна система не створена.

Висновки. Отже, на підставі викладеного вище можна стверджувати, що міжнародний обмін інформацією щодо країни походження товарів дозволяє попередити, розслідувати та/або припинити порушення митних правил, пов'язаних з неправомірним застосуванням преференційного режиму у зовнішній торгівлі. Крім цього, такий інформаційний обмін сприятиме убезпеченню ланцюгів міжнародного постачання товарів.

Для вдосконалення інформаційного обміну з питань країни походження товарів може бути запропоновано:

1. Під час укладання УВТ за участю України прагнути уніфікації у їхніх положеннях кінцевих строків, відведених для надання відповіді Договірній стороні про результати верифікації документів про походження товару.

2. Здійснювати методологічне супроводження практичної діяльності митниць в частині дотримання ними строків надання відповіді про результати верифікації документів про походження товару.

3. Ініціювати запровадження на міжнародному рівні програмно-інформаційного комплексу (далі – ПІК), до якого мали б вноситися відомості про:

– зразки підписів осіб, які мають право засвідчувати сертифікати про походження товарів;

– зразки відбитків печаток органів, уповноважених видавати сертифікати про походження товарів, а також інформацію про найменування та адреси цих уповноважених органів;

– видані в країні-експортері документи про походження товарів.

Вказаний ПІК має також забезпечувати подання документів про походження в електронній формі і безпосередньо експортером на території однієї Сторони імпортеру на території іншої Сторони, в тому числі з метою ефективної ідентифікації митними службами учасників міжнародної торгівлі, уповноважених експортерів та оформлених ними декларацій про походження.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо в комплексному аналізі основних аспектів нормативно-правового забезпечення обміну інформацією з питань країни походження товарів під час здійснення митної справи в Україні, а також визначенні напрямів удосконалення міжнародного співробітництва Державної митної служби України з митними органами інших країн в питаннях щодо визначення країни походження товарів, які переміщуються через митний кордон України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення про Державну митну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. URL : https://customs.gov.ua/polozhennia (дата звернення: 30.09.2020).

2. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI / Верховна Рада України. URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17 (дата звернення: 30.09.2020).

3. Про спрощення і гармонізацію митних процедур : Міжнародна конвенція від 18 травня 1973 року / Рада митного співробітництва. URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_643 (дата звернення: 30.09.2020).

4. Про заснування Світової організації торгівлі: Міжнародна угода від 15 квітня 1994 року / Верховна Рада України. URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_342 (дата звернення: 30.09.2020).

5. Про приєднання України до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження : Закон України від 8 листопада 2017 року № 2187-VIII / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2187-19 (дата звернення: 30.09.2020).

6. Про Правила визначення країни походження товарів у Співдружності Незалежних Держав : Угода від 20.11.2009 № 997_m65 / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_m65#Text (дата звернення: 30.09.2020).

7. Про затвердження Порядку верифікації (перевірки достовірності) сертифікатів і декларацій про походження товару з України : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2015 року № 1029. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2015-%D0%BF (дата звернення: 30.09.2020).

8. Про вільну торгівлю між Україною та Канадою : Міжнародна угода від 11 липня 2016 року / Верховна Рада України. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16 (дата звернення: 30.09.2020).

REFERENCES

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Polozhennia pro Derzhavnu mytnu sluzhbu Ukrainy» [Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine «Regulations on the State Customs Service of Ukraine» from March 06 2019, no. 227] (2019, March 06). URL : https://customs.gov.ua/polozhennia [in Ukrainian] (accessed September 30, 2020).

2. Zakon Ukrainy «Mytnyi kodeks Ukrainy» [The Law of Ukraine «Customs Code of Ukraine» from March 13 2012, no. 4495-VI]. (2012, March 13). URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17 [in Ukrainian] (accessed September 30, 2020).

3. Mizhnarodna konventsiia «Pro sproshchennia i harmonizatsiiu mytnykh protsedur» [International Convention «On simplification and harmonization of customs procedures» from May 18 1973]. (1973, May 18). URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_643 [in Ukrainian] (accessed September 30, 2020).

4. Mizhnarodna uhoda «Pro zasnuvannia Svitovoi orhanizatsii torhivli» [International agreement «On the establishment of the World Trade Organization» from April 15 1994]. (1994, April 15). URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_342 [in Ukrainian] (accessed September 30, 2020).

5. Zakon Ukrainy «Pro pryiednannia Ukrainy do Rehionalnoi konventsii pro pan-yevro-seredzemnomorski preferentsiini pravyla pokhodzhennia» [The Law of Ukraine «On the arrival of Ukraine before the Regional Convention on Pan-Euro-Mediterranean preferences and rules of travel» from November 08 2017, no. 2187-VIII]. (2017, November 08). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2187-19 [in Ukrainian] (accessed September 30, 2020).

6. Uhoda «Pro Pravyla vyznachennia krainy pokhodzhennia tovariv u Spivdruzhnosti Nezalezhnykh Derzhav» [Agreement «On the Rules for Determining the Country of Origin of Goods in the Commonwealth of Independent States» from November 20 2009, no. 997_m65]. (2009, November 20). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_m65#Text [in Ukrainian] (accessed September 30, 2020).

7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku veryfikatsii (perevirky dostovirnosti) sertyfikativ i deklaratsii pro pokhodzhennia tovaru z Ukrainy» [Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine «On the hardened procedure for verification (authentication), certificates and declarations about the proclamation of goods from Ukraine» from December 09 2015, no. 1029]. (2015, December 09). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2015-%D0%BF [in Ukrainian] (accessed September 30, 2020).

8. Mizhnarodna uhoda «Pro vilnu torhivliu mizh Ukrainoiu ta Kanadoiu» [International agreement «On free trade between Ukraine and Canada» from July 11 2016]. (2016, July 11). URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16 [in Ukrainian] (accessed September 30, 2020).

V. V. Zaiats, V. P. Zhdanova. Topical aspects of exchange of information on issues of the country of origin of goods

Today, one of the priority areas of international customs cooperation for the State Customs Service of Ukraine is cooperation with customs authorities of other countries to ensure compliance with the terms of existing free trade agreements. In this context, the process of exchanging information on the country of origin of goods moving across the customs border of Ukraine becomes especially important. In order to establish the conformity of the nature, origin, condition, quantity and value of goods with the data given in the customs declaration for such goods, the customs authorities check the correctness of its completion, as well as information attached to it the necessary supporting documents.

The article is devoted to the study of the state of regulatory and legal support of the process of information exchange between the State Customs Service of Ukraine and the customs authorities of other states on the establishment of the country of origin of goods.

The research methods are comparative law, system and structural analysis, as well as generalizationsregulatory and legal support for the exchange of information on the country of origin of goods during customs operations in Ukraine.

It is established that the international exchange of information on the country of origin of goods will continue to prevent, investigate and/or stop violations of customs regulations related to the misapplication of the preferential regime in foreign trade. In addition, such information exchange will help secure international supply chains.

As a result of the study, the authors proposed: 1. When concluding agreements with the participation of Ukraine, seek unification in their provisions of the deadlines set for the response of the Contracting Party on the results of verification of documents on the origin of goods. 2. To provide methodological support to the practical activities of customs in terms

of compliance with the deadlines for providing a response on the results of verification of documents on the origin of goods. 3. Initiate the introduction at the international level of software and information complex, which should include information on: samples of signatures of persons entitled to certify certificates of origin; samples of fingerprints of the bodies authorized to issue certificates of origin of goods, as well as information on the names and addresses of these authorized bodies; documents on the origin of goods issued in the exporting country.

Key words: *information, information exchange, goods, country of origin of goods, international trade.*

Стаття надійшла до редакції 15 жовтня 2020 року

.

УДК 351:330.14
JEL Classification: O23
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.31-44

С. В. Капітанець,
к.пед.н., доцент,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0003-0693-5889

АРХІТЕКТОНІКА РЕЗИСТЕНТНОГО СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті представлено архітектоніку резистентного соціального капіталу (РСК) Держмитслужби як сукупності взаємопов'язаних базових елементів, функцій, рівнів, складових та індикаторів за складовими. Зазначено, що вивчення структури РСК Держмитслужби є необхідним не лише для глибшого розуміння сутності капіталу та перспектив його розвитку шляхом накопичення, а й для розгляду можливостей збереження його резистентності, що передбачає реляційну змінність між елементами та компонентами РСК Держмитслужби при їх відносній сталості, тобто забезпечуючи адаптивність РСК Держмитслужби в умовах впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Результати цього дослідження становлять наукове підґрунтя для розробки моделі розвитку РСК Держмитслужби та визначення стратегічних напрямів підвищення інституційної ефективності відомства шляхом застосування моделі розвитку резистентного соціального капіталу. Особливого значення це набуває у процесі дослідження інституціональних реформ митної служби, коли розуміння РСК Держмитслужби як продуктивного ресурсу у формуванні модернізованої митної інституції дозволяє зосереджуватись на таких заходах, які створюють його критичну масу і дозволяють значно підвищити ефективність інституціональної розбудови.

Ключові слова: *резистентний соціальний капітал, індикатори, ресурси, кадровий потенціал, Держмитслужба, інституціональні реформи.*

С. В. Капитанец. Архитектоника резистентного социального капитала Государственной таможенной службы Украины

В статье представлена архитектоника резистентного социального капитала (РСК) Гостаможслужбы как совокупности взаимосвязанных базовых элементов, функций, уровней, составляющих и индикаторов по составляющим. Отмечено, что изучение структуры РСК Гостаможслужбы необходимо не только для более глубокого понимания сущности капитала и перспектив его развития путем накопления, но и для рассмотрения возможностей сохранения его резистентности, предусматривающий реляционную изменчивость между элементами и компонентами РСК Гостаможслужбы при их относительной устойчивости, то есть обеспечивая адаптивность РСК Гостаможслужбы в условиях влияния внешних и внутренних факторов.

© Капітанець С. В., 2020

Результаты данного исследования составляют научную основу для разработки модели развития РСК Гостаможслужбы и определения стратегических направлений повышения институциональной эффективности ведомства путем применения модели развития резистентного социального капитала. Особое значение это приобретает в процессе исследования институциональных реформ таможенной службы, когда понимание РСК Гостаможслужбы как продуктивного ресурса в формировании модернизированной таможенного ведомства позволяет сосредоточиться на таких мероприятиях, которые создают его критическую массу и позволяют значительно повысить эффективность институционального развития.

Ключевые слова: *резистентный социальный капитал, индикаторы, ресурсы, кадровый потенциал, Гостаможслужба, институциональные реформы.*

Метою цього дослідження є формування архітектоніки резистентного соціального капіталу Держмитслужби.

Постановка проблеми. З урахуванням необхідності вибудови митної політики шляхом ефективної реалізації та підвищення рівня соціального потенціалу кадрового складу Держмитслужби, а також задоволення суспільних потреб у розрахунку на одиницю затрат економічних ресурсів, вважаємо за належне приділити окрему увагу вивченню архітектоніки резистентного соціального капіталу Держмитслужби, тобто його структури та міжкомпонентних зв'язків. Це дозволить не лише глибше розкрити сутність резистентного соціального капіталу і вказати шляхи його розширеного відтворення та накопичення, а й сприятиме кращому розумінню перспектив інституційної трансформації Держмитслужби в умовах складних переплетінь економічних, соціальних, політичних та інших суперечностей, що не дозволяють країні вийти на траєкторію сталого соціально-економічного розвитку, послаблюючи тим самим її глобальну конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових джерел [1–3; 6–10] у розрізі тематики дослідження вказує на недостатність вивчення вищезазначеного питання. Разом з тим наявність проблем щодо розвитку соціального капіталу та його резистентності у секторі державного управління, включаючи систему органів Держмитслужби, дає підстави для усвідомлення важливості даного капіталу, накопичення якого є необхідної умовою та запорукою успішного функціонування митної служби.

Виклад основного матеріалу. Розгляд структури резистентного соціального капіталу Держмитслужби (далі – РСК Держмитслужби) доцільно здійснювати шляхом використання комплексного та цілісного підходу до вивчення його взаємодіючих компонентів, а також із врахуванням сутності поняття «резистентність», що не заперечує змін і суперечностей, при виникненні та розв'язанні яких не руйнуються критично важливі співвідношення окремих складових згаданого капіталу. Необхідно зазначити, що структуру РСК Держмитслужби будемо представляти як комплекс елементів і компонентів та характерних їм властивостей, взаємодія між якими та середовищем зумовлює якісно або сутнісно нову інтегративну цілісність. Тобто ці елементи та компоненти перебувають у зв'язках не лише один з одним, але й із зовнішнім середовищем. Це, своєю чергою, відповідає положенням синергетичного підходу, одним із ключових принципів якого є гомеостатичність та ієрархічність, які забезпечують порядок та сталість, прозорість і відносну змістовну простоту. Водночас нагадаємо, що резистентність соціального капіталу Держмитслужби визначається наявністю такої ключової якості, як адаптивність до внутрішніх та зовнішніх змін і впливів,

інновацій на основі розвинених горизонтально-вертикальних зв'язків і складної взаємодії між елементами та компонентами. Причому категорія «резистентність» щодо соціального капіталу Держмитслужби не є статичною, простою за своєю внутрішньою природою, і тим більше, не варто зводити її розуміння лише до здатності поглинати негативні впливи і відновлюватися від їх наслідків. Ґенеза концепції резистентності соціального капіталу Держмитслужби прямо пов'язана з її сутнісною характеристикою – стійкістю, зокрема до порушень усіх видів взаємодії та непоступального розвитку митного відомства. Ключовим елементом, що забезпечує таку стійкість, адаптивна властивість кадрового складу митної служби до змін, навчання та інновацій у контексті комплексної система зворотного зв'язку, горизонтально-вертикальної динамічної взаємодії.

Дослідження структури РСК Держмитслужби, на нашу думку, потрібно розпочати з базових елементів вказаного капіталу, які тісно пов'язані з іншими компонентами РСК Держмитслужби, а саме: з виокремлення основних принципів, властивостей і показників, визначення ресурсів та функцій. Так, до принципів РСК Держмитслужби варто віднести такі: надійність, динамічна відновлюваність, опірність, стабільність та субсидіарність.

Принцип надійності передбачає тривалу у часі якісну реалізацію митної політики через стійку соціальну взаємодію кадрового складу Держмитслужби та здійснення службою як соціальною інституцією позитивного впливу на таку взаємодію шляхом використання формальних і неформальних механізмів координації та комунікації для забезпечення можливості довгострокової співпраці і нагромадження резистентного соціального капіталу.

Принцип динамічної відновлюваності забезпечує швидку адаптивність Держмитслужби та її працівників до інновацій, а також внутрішніх і зовнішніх змін через формування менеджментом митної служби відповідної стратегії для накопичення соціального капіталу.

Принцип опірності забезпечує послідовність та розміреність виконання завдань та функцій працівниками Держмитслужби через несприйнятливість до будь-яких негативних факторів зовнішнього і внутрішнього впливу, а також здатність протидіяти процесам, що породжують і підсилюють відомчі деструктивні явища (корупція, хабарництво тощо); водночас з боку митної служби застосування принципу забезпечується діями, спрямованими на посилення Держмитслужби як потужної інституції у структурі органів державної влади, здатної швидко та адекватно реагувати на різні за своєю природою та складністю виклики.

Принцип стабільності передбачає забезпечення розвитку Держмитслужби відповідно до викликів та потреб, уникаючи недостатньо обґрунтованих змін стратегій, концепцій розвитку, структури тощо; митною інституцією через консолідацію відомчих та індивідуальних інтересів сталості неухильного дотримання кадровим складом Держмитслужби основних норм (правил), цінностей, корпоративної культури, доброчесності, а також належного рівня довіри і позитивної відомчої ідентичності.

Принцип субсидіарності у соціально-позитивному сенсі завбачує можливість удосконалення та розвитку здібностей кожного працівника Держмитслужби у взаємодії з іншими, користуючись усіма перевагами доступу до ресурсів відомства та реалізовуючи своє трансцендентне призначення; дотримання принципу забезпечується митною службою шляхом постійного оцінювання обґрунтованості дій щодо розвитку потенціалу внутрішньовідомчих та зовнішньовідомчих співпраць і партнерства з погляду наявних можливостей.

Як соціальному феномену та продукту соціальних відносин у середовищі митної служби РСК Держмитслужби, що постійно розвивається шляхом накопичення, характерні певні природні (родові) та розвинуті (набуті) властивості. До природних властивостей віднесемо:

– ресурсність – потенціал особистісної та відомчої (міжвідомчої) взаємодії;

– нагромадження – створення мереж соціальних зв'язків, необхідних для провадження митної політики;

– конвертованість – обмін внутрішніми та зовнішніми соціальними ресурсами Держмитслужби (засоби та можливості) на безеквівалентній основі;

– ліквідність – обмін внутрішніми та зовнішніми соціальними ресурсами Держмитслужби (засоби та можливості) на еквівалентній основі;

– прибутковість – економія трансакційних витрат відомчої (міжвідомчої) співпраці.

До розвинених властивостей РСК Держмитслужби віднесемо:

– відомчу корпоративність – здатність працівників Держмитслужби працювати єдиною командою з обов'язковим дотриманням корпоративних і моральних норм (правил), етики та поведінки;

– прогресивну комунікативність – розвиток компонентів комунікативної поведінки, котрі детермінують напрями продуктивного вирішення питань щодо ефективної реалізації державної митної політики;

– професійну успішність – орієнтованість працівників митних органів на постійне оновлення вмінь і навичок з питань державної митної справи, а також на удосконалення особистісних якостей, пов'язаних з ціннісними орієнтаціями, внутрішніми настановами, інтелектуальними здатностями та аттенційними властивостями.

Як структурно-реляційній цілісності РСК Держмитслужби мають бути притаманні такі фундаментальні властивості, як *продуктивність* та *структурне вкорінення.* Зокрема, продуктивність РСК Держмитслужби – здатність забезпечувати постійний доступ працівників митної служби до благ (ресурсів, влади тощо), а структурне вкорінення РСК Держмитслужби полягає у стійкості соціальних зв'язків вертикальної та горизонтальної відомчої взаємодії. До того ж структурне вкорінення передбачає реляційний та структурний аспекти природи походження РСК Держмитслужби. *Реляційний аспект* РСК Держмитслужби відображає певну специфіку професійних стосунків працівників митної служби, для яких завдяки підтримці та розвитку таких стосунків розширюються і (або) з'являються нові матеріально-технічні, інформаційні та решта можливостей. Іншими словами, працівники Держмитслужби досягають результатів, яких не було б отримано без наявності вищезазначених стосунків, а це, своєю чергою, сприяє зміцненню кадрового потенціалу митних органів. *Структурний аспект* РСК Держмитслужби вказує на те, що професійні стосунки працівників митної служби відбуваються у рамках певної соціальної структури – Держмитслужби, де передбачені чіткі статусні позиції (посади) з визначеним функціоналом. За таких умов РСК Держмитслужби визначається рівнями та конфігурацією професійної і соціальної взаємодії кадрового складу митної служби, на якість якої впливатиме рівень довіри, дотримання встановлених відомчих норм (правил) та цінностей, міцність та стійкість соціальних зв'язків.

Невід'ємним базовим елементом у структурі РСК Держмитслужби є сукупність ресурсів, які за своєю суттю є психологічними критеріями такого капіталу і визначають

рівень відомчої адаптації та соціальної інтеграції працівників Держмитслужби загалом, а також рівень їх соціокультурної адаптації, інкультурації, акультурації, соціальної самореалізації і самоактуалізації зокрема. До цих ресурсів віднесемо афективний (емоційний), когнітивний та конативний (комунікативний). Саме такий розподіл ресурсів зумовлений особливостями прояву соціально-психологічної активності працівників митних органів у різних ситуаціях та обставинах, що вказуватиме на те, який саме ресурс є визначальним. Так, якщо визначальним виявляється афективний (емоційний) ресурс РСК Держмитслужби, то можна стверджувати, що працівником митних органів (Держмитслужбою) налагоджені з соціальним оточенням хороші довірчі стосунки, що дозволяють на належному рівні вирішувати службові питання і взаємодіяти ефективно не тільки на формальному, але і на неформальному рівні. Визначальний когнітивний ресурс у структурі РСК Держмитслужби забезпечує працівнику системи митних органів (Держмитслужбі): можливість оперативного встановлення зв'язку і досягнення взаєморозуміння з важливими суб'єктами задля подальшої ефективної реалізації митної політики; високу ймовірність прийняття для кожного конкретного випадку відповідних референтним нормам «правильних» рішень. Конативний (комунікативний) ресурс дозволяє працівнику системи митних органів (Держмитслужбі) вибудовувати необхідні і корисні комунікації, встановлювати і використовувати цінні відомчі (як ділові, так і міжособистісні) зв'язки.

Отже, описані базові елементи РСК Держмитслужби, а саме: принципи, властивості, аспекти, показники та ресурси є структурним ядром його архітектоніки та дозволяють висунути припущення, що РСК Держмитслужби підвищує ефективність персональної та відомчої діяльності шляхом зниження витрат для досягнення необхідних результатів або ж підвищення результативності досягається шляхом збереження незмінного рівня витрат.

Розглядаючи РСК Держмитслужби не лише як категорію соціальної інституції – митного відомства, що представлена у вигляді структурно оформлених зв'язків, ієрархій, порядків (норм, правил), базових елементів, тощо та забезпечує координацію і кооперацію кадрового ресурсу з метою об'єднання зусиль для ефективного виконання основних завдань Держмитслужби, а й як феномен, відтворюваний динамікою соціальної інтеракції, важливо виокремити ряд важливих функцій цього капіталу.

Кожна з функцій РСК Держмитслужби несе певне смислове навантаження та тією чи іншою мірою сприяє мобілізації основних та залученню додаткових ресурсів митного органу задля належної реалізації діяльності останньої в умовах трансформаційних процесів та з урахуванням постійних ендогенних або екзогенних, подекуди негативних впливів, що можуть непрогнозовано з'являтися та становити серйозні загрози з невідомими наслідками та небезпеками. Перелік функцій РСК Держмитслужби представимо у загальному вигляді, коротко характеризуючи основне призначення кожної з них.

Соціальна. Основна функція РСК Держмитслужби, його «генеральна» мета та призначення. Соціальна функція РСК Держмитслужби полягає у відомчій відповідальності перед суспільством за належний захист митних інтересів країни. Сприяє як соціалізації кадрового потенціалу митної служби, так і створенню умов для досягнення соціального оптимуму митною інституцією у різних проекціях його існування. Це своєю чергою підвищує рівень довіри, єдності та згуртованості колективу, перетворюючи його в єдиний «організм», що живе за встановленими нормами і законами відповідно до своїх цілей і цінностей.

Економічна. Поліпшенню вирішення економічних проблем, включаючи й ті, що належать до кола питань митної сфери, а також підвищенню ділової та інвестиційної активності, впровадженню нових форм економічної співпраці тощо сприяє розвинута мережа соціальних особистісних зв'язків працівників, а також внутрішньоінституційних та зовнішньоінституційних зв'язків Держмитслужби.

Інституційна. Резистентний соціальний капітал Держмитслужби, пронизуючи механізми функціонування різних сфер соціально-економічних відносин, сприяє поглибленню і прискоренню трансформаційних процесів розвитку інституційного середовища. Він корегує існуючий та формує новий інституційний простір шляхом удосконалення відомчої соціальної взаємодії, а також силами формальних та неформальних громадських інститутів.

Політико-компромісна. Функціонування Держмитслужби як державної інституції багато у чому залежить від прийняття тих чи інших політичних рішень. При цьому РСК Держмитслужби створює надійні умови для збалансованого розвитку та зміцнення горизонтальних і вертикальних зв'язків митної служби, а також шляхом прийняття відповідних управлінських рішень забезпечує трансформацію політичних рішень у технологічний ланцюжок відомчого визначення завдань, дій, етапів і способів їх досягнення. Це сприяє підвищенню рівня репутації Держмитслужби, зміцненню довіри до влади та розвитку бізнесу.

Інфраструктурна. Резистентний соціальний капітал Держмитслужби завдяки структурним базовим елементам та компонентам об'єднує та «скріплює» кадровий склад у колектив служби, сприяє чіткому виокремленню рівнів управлінських завдань та посилює з боку менеджменту контроль за дотриманням морально-етичних і відомчих норм та правил. Водночас завдяки симбіозу структури РСК Держмитслужби і структури системи органів митної служби ця функція забезпечує стабільне функціонування та підвищує ступінь мобільності митного відомства в умовах його модернізаційних перетворень.

Інформаційна. Ця функція РСК Держмитслужби сприяє поширенню та обміну інформацією, забезпечує доступ до інформації та її використання з метою отримання належної реалізації функцій та завдань працівниками Держмитслужби, а також отримання додаткових можливостей професійного зростання кадрового потенціалу відомства. У результаті розвитку соціальних взаємозв'язків підвищується інформованість працівників митних органів, що своєю чергою дозволяє трансформувати зміст інформації під власним кутом зору, продукувати, приймати необхідні та правильні рішення.

Відтворювальна. Виконуючи інформаційну функцію, РСК Держмитслужби забезпечує позитивну динаміку внутрішніх та зовнішніх відомчих інформаційних потоків, що передбачає накопичення, використання та оновлення професійної, спеціальної і пізнавальної інформації, пов'язаної з діяльністю митної служби. Це сприяє відтворенню та накопиченню РСК Держмитслужби шляхом оновлення (часткового або повного) його складових, а отже, підтримує належну динаміку та адаптацію діяльності митної інституції до нових соціально-економічних, політичних змін у державі або ж відомчих структурних перетворень.

Комунікаційна. Сприяє розвитку професійної мови і зміцненню довіри між працівниками Держмитслужби, створює сприятливий клімат у колективі відомства та водночас підвищує комунікаційну культуру митної служби, знижуючи її уразливість, протидіє розвитку відомчої відособленості, а також розвиває систему її зовнішніх і внутрішніх зв'язків.

Діалогова (інтерактивна). Полягає у встановленні довірчих стосунків між керівництвом і співробітниками Держмитслужби, що своєю чергою забезпечує координацію дій, співпрацю, передачу знання, досвіду і навичок, необхідних для ефективного виконання завдань, що ставляться перед митною службою, а отже, підвищує її інституційну спроможність та шляхом досягнення суспільних вигод сприяє підвищенню «прозорості», зміцнює довіру до неї.

Інтегративна. Забезпечує стійкість міжособистісного та внутрішньоколективного об'єднання у межах Держмитслужби на основі толерантності, довіри, взаємоповаги та утвердженій професійній самоідентифікації працівників митних органів. Це сприяє не лише відомчому командотворенню та культивуванню практики несення відповідальності за прийняті управлінські рішення, а й підвищенню результативності діяльності відомства, надійності звітності та відповідності правовим і законодавчим нормам, а також здатності Держмитслужби підтримувати саморозвиток, тобто забезпечити дотримання параметрів інерційності системи митних органів.

Інтелектуально-інноваційна. Передбачає пошук, напрацювання та розвиток нових ідей щодо управлінських рішень та можливостей. Завдяки стійким соціальним зв'язкам РСК Держмитслужби і в результаті налагодженої відомчої (формальної) та неформальної взаємодії відповідного однорідного інтелектуального середовища на усіх етапах формування, обґрунтування нової пропозиції відбувається не лише впровадження інновації, а й її постійне удосконалення, тобто наповнення новим змістом. При цьому РСК Держмитслужби виступає як формальний, так і неформальний ресурс інтелектуального та інноваційного розвитку митної інституції.

Соціально-культурна (культурно-етична). Проявляється у тому, що РСК Держмитслужби дозволяє співпрацювати, довіряти, розуміти, формує культурні цінності, встановлює високий рівень культури співробітництва кадрового складу митного відомства.

Комбінаційна. Передбачає оптимальне поєднання досвіду, інтелектуального потенціалу, професійних та особистісних якостей працівників Держмитслужби для забезпечення безконфліктної горизонтальної та вертикальної відомчої взаємодії, запобігання ментальній капсуляції (відокремлення) структурних підрозділів митної служби через активізацію обміну інформації і руйнування комунікаційних бар'єрів.

Синергетична. Сприяє вибудові синергетичного менеджменту на усіх ієрархічних рівнях Держмитслужби. Тобто передбачає забезпечення стабільності та підвищення результативності діяльності митної служби шляхом формування гармонійної системи цілей, комбінованого використання взаємоузгоджених стратегій, а також розвитку: управлінської надійності – здатності виявляти та долати ризики, управлінської гнучкості – можливості швидко адаптуватись до змін, максимально уникаючи зовнішніх та внутрішніх негативних впливів.

Крім зазначених вище базових елементів та функцій, повноцінно розкривають зміст РСК Держмитслужби рівні та складові, які, логічно доповнюючи структуру, матеріалізують його, а також роблять зрозумілими відомчу координацію і комунікацію. Так, у контексті реформування Держмитслужби та в умовах становлення сприятливого відомчого середовища задля оперативного вирішення проблем і дилем колективної дії, що сприятиме соціально-економічному розвитку держави у довгостроковому періоді, будемо розглядати вертикальний та горизонтальний рівні РСК Держмитслужби щодо формування, накопичення та відтворення останнього.

Виокремлення горизонтальних та вертикальних рівнів сприятиме розумінню комплексного накопичення РСК Держмитслужби, дозволить митній інституції напрацьовувати важливі напрями і заходи його формування і розвитку. Причому, у цьому контексті варто розрізняти згадані вище рівні за внутрішньовідомчою та зовнішньовідомчою приналежністю. Так, горизонтальний рівень РСК Держмитслужби (внутрішньовідомчий) знижує трансакційні витрати митної служби та стимулює працівників відомства до самоорганізації та самостійного вирішення питань та завдань митного органу. Вертикальний рівень РСК Держмитслужби (внутрішньовідомчий) сприяє підзвітності структурних підрозділів у ієрархії інституції, підвищує якість провадження митної справи та якість надання послуг. Горизонтальний рівень РСК Держмитслужби (зовнішньовідомчий) забезпечує якісне та своєчасне виконання покладених на митну службу завдань і передбачає пряму або опосередковану міжвідомчу взаємодію (спільне виконання, консультування, обмін інформацією тощо) з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними КМУ, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, громадськими спілками, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, профспілками та організаціями роботодавців, а також підприємствами, установами та організаціями. Вертикальний рівень РСК Держмитслужби (зовнішньовідомчий) забезпечує відповідні умови і розширює комунікаційні канали для спільної нормотворчості митної інституції та Верховної Ради України, а також шляхом зняття певних бюрократичних перепон спрощує взаємодію митної служби з Кабінетом Міністрів України задля формування єдиного простору публічного управління, що є необхідною умовою для забезпечення успішної та прозорої діяльності Держмитслужби у напрямі розвитку та ефективного функціонування.

Визначення вузлових точок перетину вертикальних та горизонтальних рівнів дасть можливість визначити центри накопичення РСК Держмитслужби. Такими центрами можуть бути професійні об'єднання та спілки, дорадчі та консультаційні органи, публічно-приватні партнерства, програми, спрямовані на розвиток інституційних цінностей та норм, професійного зростання, позитивних моделей поведінки та інші. Разом з тим надзвичайно важливо упередити негативний вплив РСК Держмитслужби на її розвиток. Проявами «ерозії» РСК Держмитслужби є соціальні дисфункції: корупційна діяльність, професійна некомпетентність, несформована культура відомчої доброчесності, міжособистої та інституційної довіри, незадоволеність бізнесу рівнем обслуговування митних органів, непрозорість діяльності, слабкість системи транспарентності та підзвітності митних органів, недотримання гендерної рівності, поширення у митній службі та поза нею негативних соціальних норм і цінностей, що супроводжуються зниженням усереднених норм соціальних відносин. Розвиток цих та інших соціальних дисфункцій може призводити до негнучкості Держмитслужби, зростання безвідповідальності у системі митних органів та їх криміналізації.

Отже, можна зазначити, що митна інституція здійснює прямий та опосередкований вплив на накопичення РСК Держмитслужби через формування відповідної стратегії розвитку складових такого капіталу на вертикальному та горизонтальному рівнях. Але це не означає, що потрібно впровадити жорсткі заходи політики формування і накопичення РСК Держмитслужби, оскільки ефект від їх реалізації може бути зворотнім та зруйнувати ті його сфери, де він вже існує. Розробки та впровадження потребує така модель розвитку

РСК Держмитслужби, яка б сприяла створенню умов для формування, накопичення та відтворення РСК Держмитслужби у горизонтальній та вертикальній проекціях його існування, оскільки такий капітал має прихований резерв. Також варто зважати на специфіку функціонування митної служби, її структуру та завдання, особливості міжособистої, внутрішньовідомчої та міжвідомчої взаємодії тощо.

Завдяки своїм властивостям та функціям РСК Держмитслужби допоможе у досягненні цілей та вирішенні завдань як окремих програм та заходів системи митних органів, так і сприятиме ефективному реформуванню митної служби. Для накопичення та повноцінного відтворення РСК Держмитслужби необхідне постійне інвестування працівниками митної служби окремо та відомством у цілому, зокрема шляхом розроблення та реалізації: державних відомчих стратегій та програм, що мають опосередкований, проте широкий вплив на мотивацію та заохочення до доброчесного та ініціативного виконання обов'язків, формування соціально-економічних відносин, взаємозв'язків, підвищення рівня довіри; стратегії, які інтегрують та включають заходи, спрямовані на побудову РСК Держмитслужби. Більше того, з метою РСК Держмитслужби зміцнення на вертикальному та горизонтальному рівнях окремої уваги потребують заходи впливу на його ресурси. Розвиток РСК Держмитслужби у горизонтальній площині через підвищення рівня довіри, «взаємопроникнення» (зміцнення соціальних зв'язків) між працівниками митної служби дозволяє зменшити трансакційні витрати, що пов'язані з формальними механізмами координації, полегшує персоніфіковану неформальну взаємодію між ними, дозволяє знизити соціальну уразливість, отримати у кризовій ситуації необхідну підтримку. Накопичений на вертикальному рівні РСК Держмитслужби дозволяє делегувати низку повноважень щодо прийняття рішень низовій ланці управлінців. Це у багатьох випадках дозволяє вирішити проблему управлінської вертикалі і, подібно до «горизонталі», знижує зростання трансакційних витрат. Водночас суттєво підвищує значення таких якостей працівників митної служби, як чесність, відповідальність, власна ініціатива; сприяє підвищенню довіри до державної митної інституції, що свою чергою консолідує суспільство, сприяє зростанню соціальної стабільності, а отже сприяє реалізації митної політики та прискоренню соціально-економічного розвитку держави.

Функціонування РСК Держмитслужби проявляється через складові, які тісно пов'язані з вертикальним та горизонтальним внутрішньоінституційним і зовнішньоінституційним рівнями. Для цілісності розуміння та повноти розкриття сутності складових РСК Держмитслужби зазначимо, що попередній аналіз досліджень соціального капіталу вказує на неодностайність науковців у питанні переліку його складових (компонентів). Зокрема, Г. Волчкова виділяє три сутнісні складові соціального капіталу, які мають між собою тісний взаємозв'язок, – це норми поведінки, довіра та «мережі спілкування й взаємодії». Норми поведінки відображають моделі поведінки, які відповідають загальноприйнятим моральним нормам, уявленням про порядність, відповідальність та інші чесноти, та не йдуть усупереч морально-етичним засадам розвитку суспільства чи колективу. На основі формування та реалізації загальноприйнятих норм поведінки у суспільстві чи колективі утворюється довіра, яка і основним джерелом формування соціального капіталу. Люди, об'єднані спільними нормами моралі, поведінки та довірою створюють різні «мережі спілкування та взаємодії» – виробничі, міжособистісні, громадянські, релігійні, мережі спілкування у комп'ютерному просторі тощо. Незалежно від специфіки такі мережі спілкування загалом називаємо соціальними. У таких мережах спілкування різною

мірою присутній прояв відповідальності, взаємності, солідарності та співучасті. Чим більшим є прояв взаємодії на засадах солідарності та співучасті, тим більшим є поштовх до розвитку вищого рівня норм і ціннісних орієнтацій у суспільстві чи колективах [4]. Інші науковці виокремлюють емоційну, когнітивну і комунікативну складові (аспекти/компоненти) соціального капіталу [1] або ж, розглядаючи соціальний капітал як важливий фактор економічного розвитку України та її регіонів, виділяють ресурсну, середовищну та результативну складові соціального капіталу [5].

Враховуючи предмет, мету та завдання нашого дослідження складовими РСК Держмитслужби визначаємо інституційну та когнітивну. Основними компонентами зазначених складових РСК Держмитслужби, сутність яких розкрита у попередніх підрозділах цього дослідження, є соціальні зв'язки, що базуються на довірі працівників Держмитслужби, легітимізовані правила і норми, які регулюють взаємодію у межах відомства, а також структурні підрозділи митної служби, що забезпечують її нормальне функціонування. До цього можна додати позитивні цілі колективу відомства, оскільки не кожен соціальний зв'язок чи мережа відповідає поняттю РСК Держмитслужби. Норми, які створюють РСК Держмитслужби, навпаки повинні включати такі чесноти, як правдивість, обов'язковість та взаємність. Також добре розвинена мережа відомчих зв'язків є запорукою її конкурентоспроможності та розвитку, оскільки колектив будь-якого структурного підрозділу митного відомства, всередині якого існує повна надійність та абсолютна довіра, здатний зробити багато більше порівняно з колективом, що не має таких якостей, а отже, діє більш ефективно.

Безсумнівним є й зв'язок між компонентами складових РСК Держмитслужби та його рівнями, що цілком корелюються з реляційним та структурним аспектами РСК Держмитслужби. Такий зв'язок забезпечує виконання функцій РСК Держмитслужби і його можна представити ланцюговою реакцією, тобто: соціальні зв'язки на горизонтальному рівні уможливлюють виникнення засад взаємності, які сприяють встановленню, зміцненню та примноженню міжособистісної, генералізованої та інституційної довіри у структурі системи митних органів; соціальні зв'язки на вертикальному рівні забезпечують дотримання, належний рівень визнання та узгодженість відомчих і загальнолюдських правил, норм і цінностей. Апогеєм вказаної реакції і по сутті основною метою функціонування РСК Держмитслужби є стійка відомча та міжвідомча комунікація, співпраця і взаємодопомога. Іншими словами, на мезорівні РСК Держмитслужби є тим нематеріальним активом, який створюється митною службою через систему соціальних відносин на внутрішньовідомчому, міжвідомчому й організаційно-інституціональному рівнях і який здійснює синергетичний вплив на результати її діяльності завдяки здатності мобілізовувати ресурси та знижувати витрати. Крім цього, РСК Держмитслужби також впливає на ефективне функціонування та успіх інших державних інституцій. Вміле оперування РСК Держмитслужби також дає змогу виконавчому менеджменту відомства перешкоджати негативному впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. І у цьому сенсі, з огляду на специфіку РСК Держмитслужби і за рахунок створення відповідних умов для координації діяльності та кооперації співробітників митної служби на усіх рівнях, є підстави говорити про двоїсту природу цього капіталу як інтегрального соціально-економічного потенціалу і як чинника, що сприяє більш повній реалізації афективного, когнітивного та конативного ресурсів з врахуванням властивостей та дотриманням принципів РСК Держмитслужби.

Досліджуючи змістове наповнення конструкції РСК Держмитслужби, вважаємо за потрібне включити до неї перелік індикаторів як необхідну сукупність провідних вимірників структурних характеристик, функціональних властивостей РСК Держмитслужби, його стану чи зміни, і яку далі використовуватимемо з метою аналізу сформованості та прогнозування напрямів його розвитку шляхом накопичення в умовах трансформаційних процесів митної служби. У зв'язку з цим аналізуватимемо:

Інституційну складову через індикатори:

– рівень довіри (генералізованої, інституційної);

– активність участі працівників у громадських організаціях (професійних);

– умови та безпечність праці;

– ефективність кадрової політики.

Когнітивну складову через індикатори:

– рівень довіри (міжособистісної);

– активність участі працівників у громадських організаціях (за виключенням професійних);

– суб'єктивна задоволеність життям.

Вочевидь, сформована класифікація індикаторів, як і кожна класифікація складного об'єкта дослідження, не є вичерпною і може доповнюватись додатковими ознаками відповідно до цілей дослідження. Але у рамках нашого наукового дослідження та з урахуванням спектру сформульованих завдань щодо вивчення проблеми в архітектоніку РСК Держмитслужби включатимемо саме запропонований вище перелік індикаторів.

Отже, в узагальненому вигляді структурне наповнення РСК Держмитслужби наведено на рис. 1.

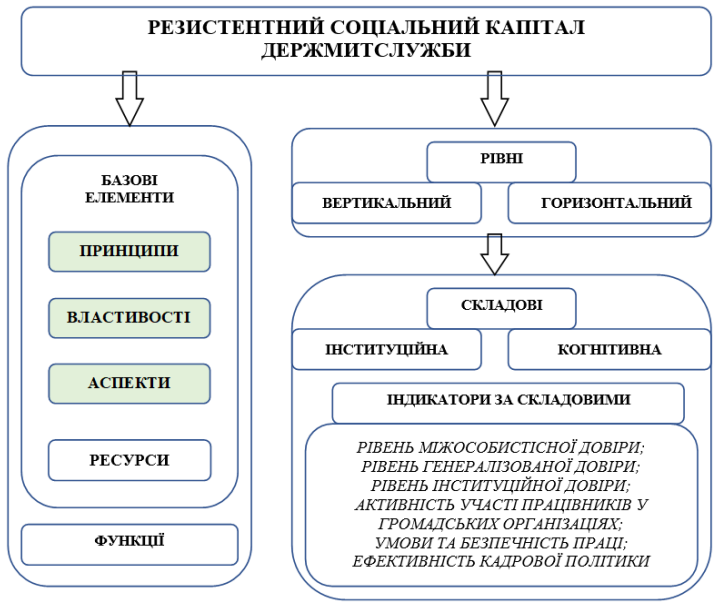

Рис. 1. Архітектоніка резистентного соціального капіталу Держмитслужби

Джерело: авторська розробка.

Резюмуючи вищевикладене, можемо констатувати, що РСК Держмитслужби як соціальний феномен, створюючи позитивні екстерналії, з допомогою норм та правил взаємної відповідальності і взаємозв'язку забезпечує відповідну до відомчих вимог колективну поведінку та здатність до командної роботи у разі вирішення важливих питань, приносить соціально-економічну й індивідуальну вигоду, а отже, його розвиток є важливою передумовою належної реалізації відомчого призначення – провадження ефективної діяльності митної служби. Особливого значення це набуває у процесі дослідження інституціональних реформ митного відомства, коли розуміння РСК Держмитслужби як продуктивного ресурсу у формуванні модернізованої митної інституції дозволяє зосереджуватись на таких заходах, які створюють його критичну масу і дозволяють значно підвищити ефективність інституціональної розбудови.

Висновки. Отже, вивчення структури РСК Держмитслужби потрібне не лише для глибшого розуміння сутності капіталу та перспектив його розвитку шляхом накопичення, а й для розгляду можливостей збереження його резистентності, що передбачає реляційну змінність між елементами та компонентами РСК Держмитслужби при їх відносній сталості, тобто забезпечуючи адаптивність РСК Держмитслужби в умовах зовнішніх та внутрішніх факторів впливу. Крім цього, вищезазначені результати дослідження становлять наукове підґрунтя для розробки моделі розвитку резистентного соціального капіталу державної митної служби України та визначення стратегічних напрямів підвищення інституційної ефективності Держмитслужби шляхом застосування моделі розвитку резистентного соціального капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардиер Г. Л. Социальные потребности и социальный капитал: аспекты личности и организации. Исследования в области прикладной психологи. *Ученые записки СПбГИПСР.* 2019. Выпуск 2. Том 32. С. 22-29. URL : https://psyjournals.ru/scientific_notes/2019/n2/Bardier.shtml (дата звернення: 29.08.2020).

2. Бардиер Г. Л. Формальные и неформальные нормы в структуре когнитивного социального капитала руководителя. *Вестник Омского университета. Серия «Психология».* 2018. № 3. С. 27–32.

3. Бочарова Е. Е. Социальный капитал как психологический феномен. *Изв. Сарат. ун-та. Сер. «Философия. Психология. Педагогика»*. 2018. Вып. 4. Т. 18. С. 433–438.

4. Волчкова Г. К. Соціальний капітал в умовах трансформації зайнятості в Україні: тенденції формування та напрями регулювання. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2(1). С. 176–183. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2015_2%281%29__25 (дата звернення: 22.08.2020).

5. Єрмакова О. А. Соціальний капітал як важливий фактор економічного розвитку України та її регіонів. URL : http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/jun/2749/visnyk2016-88-96.pdf (дата звернення: 26.08.2020).

6. Полисаєв О. П. Соціальні інститути перехідних суспільств: специфіка трансформаційних процесів. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2016. Том 186. С. 30–37.

7. Тищук Т. А., Покришка Д. С., Махортих Д. О., Іванов О. В. Прогнозування зовнішньої стійкості економіки України / за ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2013. 30 с.

8. Тищук Т. А. Пріоритети забезпечення зовнішньої стійкості економіки України. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 1(26). С. 52–60.

9. Хайкин М. М., Крутик А. Б. Социальный капитал и социальные сети. Управление социально-экономическими системами. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Экономика и менеджмент»*. 2014. № 1. Том 8. С. 85–92.

10. Fukuyama F. Social capital and the global economy. *Foreign Affairs*. 1995. № 74. URL : http://www.foreignaffairs.com/articles/51402/francis-fukuyama/social-capital-and-the-global-economy-a-redrawn-map-of-the-world (дата звернення: 22.08.2020).

REFERENCES

1. Bardier, G. L. (2019). Sotsialnye potrebnosti i sotsialnyy kapital: aspekty lichnosti i organizatsii. Issledovaniia v oblasti prikladnoy psikhologii [Social needs and social capital: aspects of personality and organization. Research in applied psychology]. *Uchenye zapiski SPbGIPSR – Scientific notes of SPbGIPSR*, 2(32), 22–29. URL : https://psyjournals.ru/scientific_notes/2019/n2/Bardier.shtml [in Russian] (accessed August 29, 2020).

2. Bardier, G. L. (2018). Formalnye i neformalnye normy v strukture kognitivnogo sotsialnogo kapitala rukovoditelia [Formal and informal norms in the structure of the manager's cognitive social capital]. *Vestnik Omskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriia: «Psikhologiia» – Bulletin of Omsk University.* Series «Psychology», 3, 27–32 [in Russian].

3. Bocharova, E.E. (2018). Sotsialnyy kapital kak psikhologicheskiy fenomen [Social capital as a psychological phenomenon]. *Izvestiia Saratovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriia: «Filosofiia. Psikhologiia. Pedagogika» – Bulletin of the Saratov University. Series «Philosophy. Psychology. Pedagogy»*, 4(18), 433–438 [in Russian].

4. Volchkova, H.K. (2015). Sotsialnyi kapital v umovakh transformatsii zainiatosti v Ukraini: tendentsii formuvannia ta napriamy rehuliuvannia [Social capital in the conditions of employment transformation in Ukraine: tendencies of formation and directions of regulation]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, 2(1), 176–183. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2015_2%281%29__25 [in Ukrainian] (accessed August 22, 2020).

5. Yermakova, O. A. (2017). Sotsialnyi kapital yak vazhlyvyi faktor ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta yiyi rehioniv [Social capital as an important factor in the economic development of Ukraine and its regions]. URL : http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/jun/2749/visnyk2016-88-96.pdf [in Ukrainian] (accessed August 26, 2020).

6. Polysaiev, O. P. (2016). Sotsialni instytuty perekhidnykh suspilstv: spetsyfika transformatsiinykh protsesiv [Social institutions of transitional societies: the specifics of transformation processes]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky – Scientific notes of NaUKMA. Political science*, 186, 30–37 [in Ukrainian].

7. Tyshchuk, T. A., Pokryshka, D. S., Makhortykh, D. O. & Ivanov, O. V. (2013). *Prohnozuvannia zovnishnoi stiikosti ekonomiky Ukrainy [Forecasting the external stability of Ukraine's economy]*. Ya. A. Zhalilo (Ed.). Kyiv : NISD [in Ukrainian].

8. Tyshchuk, T. A. (2013). Priorytety zabezpechennia zovnishnoi stiikosti ekonomiky Ukrainy [Priorities for ensuring the external stability of Ukraines economy]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 1(26), 52–60 [in Ukrainian].

9. Khaykin, M. M. & Krutik, A. B. (2014). Sotsialnyy kapital i sotsialnye seti [Social capital and social networks]. *Upravlenie sotsialno-ekonomicheskimi sistemami. Vestnik YuUrGU. Seriia «Ekonomika i menedzhment» – Management of social and economic systems. Bulletin of South Ural State University. Series «Economics and Management»*, 1(8), 85–92 [in Russian].

10. Fukuiama, F. (1995). Social capital and the global economy. *Foreign Affairs*, 74. URL : http://www.foreignaffairs.com/articles/51402/francis-fukuyama/social-capital-and-the-global-economy-a-redrawn-map-of-the-world [in English] (accessed August 22, 2020).

S. V. Kapitanets. Architectonics of resistant social capital of the State customs service of Ukraine

Study of the architecture of resistant social capital of the State Customs Service will not only reveal the essence of this capital, indicate ways of its expanded reproduction and accumulation, but also contribute to a better understanding of the prospects of institutional transformation of the customs service.

The aim of this study is the formation of the architectonics of resistant social capital of the State Customs Service.

The following methods are the methodological basis of the study, namely: abstract and logical – to formulate goals and conclusions; synthesis and analysis, deduction and induction – to form the theoretical basis of the study, structural and functional – to identify the main components and elements of the RSC of the State Customs Service, analytical – to develop the structure of the RSC of the State Customs Service.

Results. The architectonics of the resistant social capital of the State Customs Service is presented on the basis of the conducted study as a set of interconnected basic elements, functions, levels, components and indicators by components. It is noted that the study of the structure of the RSC of the State Customs Service is necessary not only for a deeper understanding of the nature of capital and prospects for its development through accumulation, but also to consider the possibility of maintaining its resistance, which provides relational variability between resistant social capital of the State Customs Service in the conditions of external and internal factors of influence. For the first time, the architectonics of the RSC of the State Customs Service is presented as a set of interconnected basic elements, functions, levels, components and indicators by components.

Conclusion. The results of this study are the scientific basis for the development of a model of development of the RSC of the State Customs Service and the definition of strategic directions for improving the institutional efficiency of the department by applying the model of development of resistant social capital. This is especially important in the study of institutional reforms of the customs service, when the understanding of the resistant social capital of the State Customs Service as a productive resource in the formation of a modernized customs institution allows to focus on such measures that create its critical mass and significantly increase the efficiency of institution development.

Key words: *resistant social capital, indicators, recurs, personnel potential, State Customs Service, institutional reforms.*

Стаття надійшла до редакції 1 жовтня 2020 року

УДК 339.543:343.57
JEL Classification: F19
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.45-56

Ю. О. Коновалов,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0003-0551-1179

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИТНИЦЬ У НАПРЯМІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ, ЩО ПЕРЕХОДИТЬ У ВЛАСНІСТЬ ДЕРЖАВИ: ІСТОРІЯ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто питання кадрового забезпечення митниць у напрямі розпорядження майном, що переходить у власність держави. Досліджено історію розвитку та проаналізовано сучасний стан кадрового забезпечення митниць у напрямі розпорядження майном, що переходить у власність держави. Окреслено тенденції розвитку Державної митної служби України в контексті кадрового забезпечення митниць у напрямі розпорядження майном, що переходить у власність держави, зокрема запропоновано створити підрозділ, який би безпосередньо займався розпорядженням цим майном та здійснював координацію інших підрозділів, дотичних до цього питання.

Ключові слова: *митниця, майно, кадрове забезпечення, держава, підрозділ.*

Ю. А. Коновалов. Кадровое обеспечение таможен в направлении распоряжения имуществом, переходящего в собственность государства: история вопроса и перспективы развития

В статье рассмотрены вопросы кадрового обеспечения таможен в направлении распоряжения имуществом, которое переходит в собственность государства. Исследована история развития и проанализировано современное состояние кадрового обеспечения таможен в направлении распоряжения имуществом, которое переходит в собственность государства. Обозначены тенденции развития Государственной таможенной службы Украины в контексте кадрового обеспечения таможен в направлении распоряжения имуществом, которое переходит в собственность государства, в частности предложено создать подразделение, которое бы непосредственно занималось распоряжением данным имуществом и осуществляло координацию других подразделений, касающихся данного вопроса.

Ключевые слова: *таможня, имущество, кадровое обеспечение, государство, подразделение.*

Мета статті – ретроспективний аналіз та опис можливих перспектив розвитку кадрового забезпечення митниць у напрямі розпорядження майном, що переходить у власність держави.

© Коновалов Ю. А., 2020

Постановка проблеми. Сьогодні процес розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, є досить суперечливим. Більшість з цих товарів складно продаються насамперед через громіздку процедуру реалізації, що призводить до переповнення митних складів. Крім того, впорядкованість процесу реалізації майна, що переходить у власність держави, залежить від якості кадрового забезпечення та взаємодії структурних підрозділів митниць. Постійні реорганізації митної служби також не сприяють злагодженій роботі, тому питання є актуальним та потребує всебічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кадрового забезпечення митниць відображено у працях таких вчених, як: О. П. Федотов [12], яким розкрито питання оновлення та збереження кількісного і якісного складу персоналу митниць, забезпечення їх висококваліфікованими кадрами, необхідними для реалізації єдиної державної митної політики; Н. В. Архієрейська [1], яка досліджувала основні проблеми, що пов'язані з плануванням кадрового потенціалу в умовах реформування митної служби України; Т. В. Корнева [2], яка виокремила проблемні питання кадрового забезпечення митної служби у вітчизняних умовах. Проте питання кадрового забезпечення митниць у напрямі розпорядження майном, що переходить у власність держави, є вузьконаправленим та не розглядалося вищезгаданими авторами, що і зумовлює необхідність подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. 2006 року Державна митна служба України спробувала впорядкувати питання кадрового забезпечення розпорядження майном, що переходить у власність держави (наказ Держмитслужби від 14.08.2006 № 690 «Про створення окремих підрозділів по контролю за майном, що переходить у власність держави») шляхом створення окремих підрозділів з контролю за майном, що перейшло у власність держави, та переведення до них зі структури господарсько-експлуатаційних відділів регіональних митниць, митниць секторів та фахівців контролю за майном, що перейшло у власність держави [9].

Підрозділ з контролю за майном, що перейшло у власність держави, був структурним підрозділом регіональних митниць, який здійснював облік, зберігання вилученого та конфіскованого майна та майна, що на інших підставах перейшло у власність держави, та розпоряджався ним у порядку, установленому законодавством (рис. 1).

Потрібно зазначити, що вказаний підрозділ фактично так і не був створений, оскільки Держмитслужбою через два місяці було прийнято рішення вивести зі структури регіональних митниць, митниць структурний підрозділ (фахівців) контролю за майном, що перейшло у власність держави, та увести його до складу Служби фінансів, бухгалтерського обліку та звітності регіональної митниці, митниці [4].

Починаючи з 2012 року функції розпорядження майном, що переходить у власність держави, було передано до господарсько-експлуатаційного відділу регіональних митниць [6]. Проте методологічне забезпечення та контроль за дотриманням вимог законодавства діяльності відділу залишили за Управлінням фінансів, бухгалтерського обліку та звітності [5].

Необхідно зазначити, що з 2012 року вказані підрозділи митниць неодноразово змінювали свої назви (рис. 2), внаслідок кількох хвиль реорганізації митних органів: Державна митна служба України (1996–2012 рр.); Міністерство доходів і зборів України (2012–2014 рр.); Державна фіскальна служба України (2014–2019 рр.); Державна

митна служба України (з 2019 р.), але їхні функціональні обов'язки залишалися незмінними.

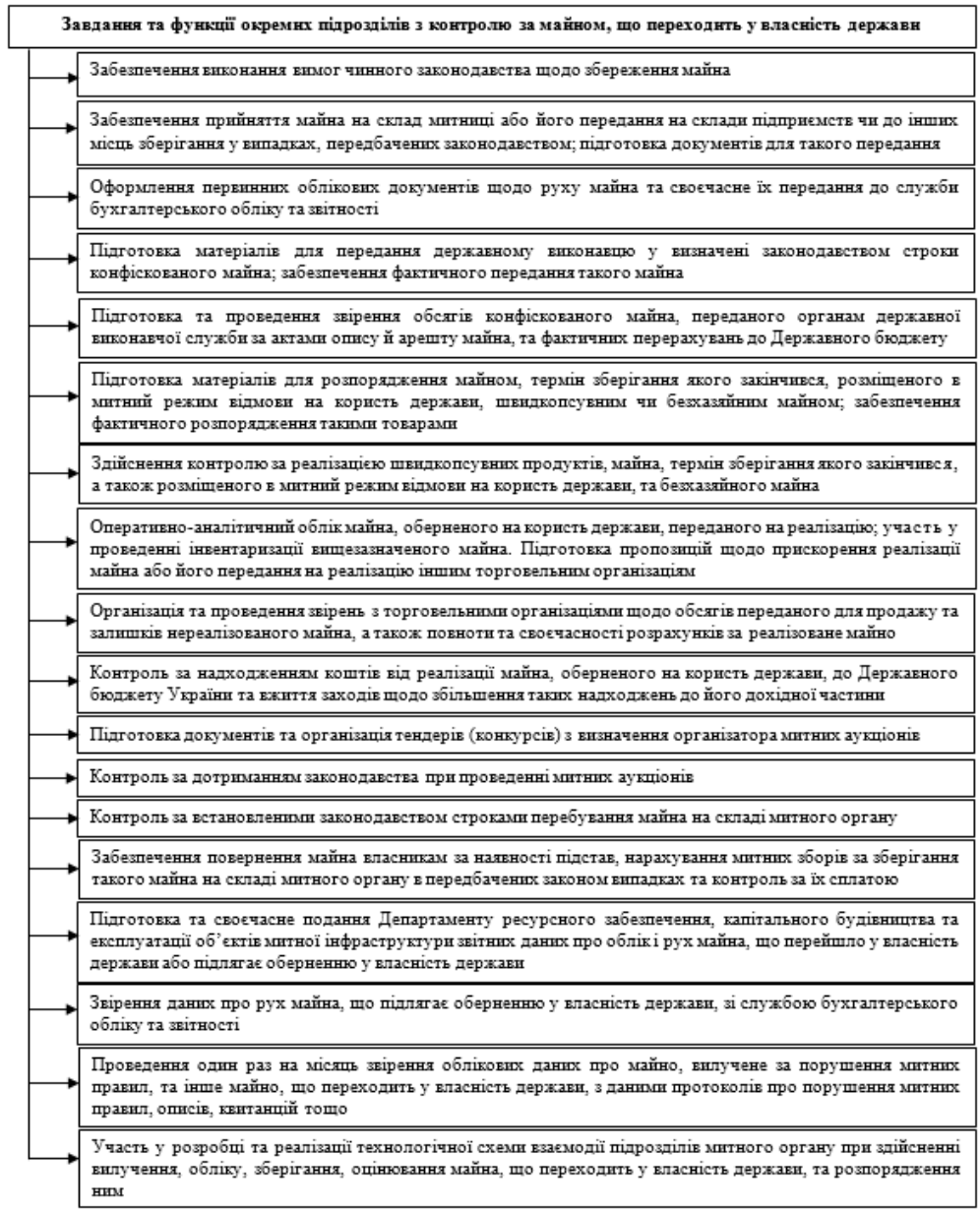

Рис. 1. Основні завдання та функції підрозділу з контролю за майном, що перейшло у власність держави

Джерело: складено автором на основі [9].

Розглянемо хронологію змін підрозділів, відповідальних за розпорядження майном, що переходить у власність держави в період реформування митних органів, починаючи з 2012 року. 2012 року шляхом злиття Державної митної служби України та Державної податкової служби України було утворено Міністерство доходів і зборів України [7]. Функції розпорядження майном, що перейшло у власність держави, було передано до відділу складського обліку вилученого майна та розпорядження ним Управління матеріального забезпечення та розвитку інфраструктури митниці Міндоходів, а методологічне забезпечення та контроль за дотриманням вимог законодавства діяльності відділу – відділу бухгалтерського обліку вилученого майна Управління фінансування, бухгалтерського обліку та звітності митниці Міндоходів.

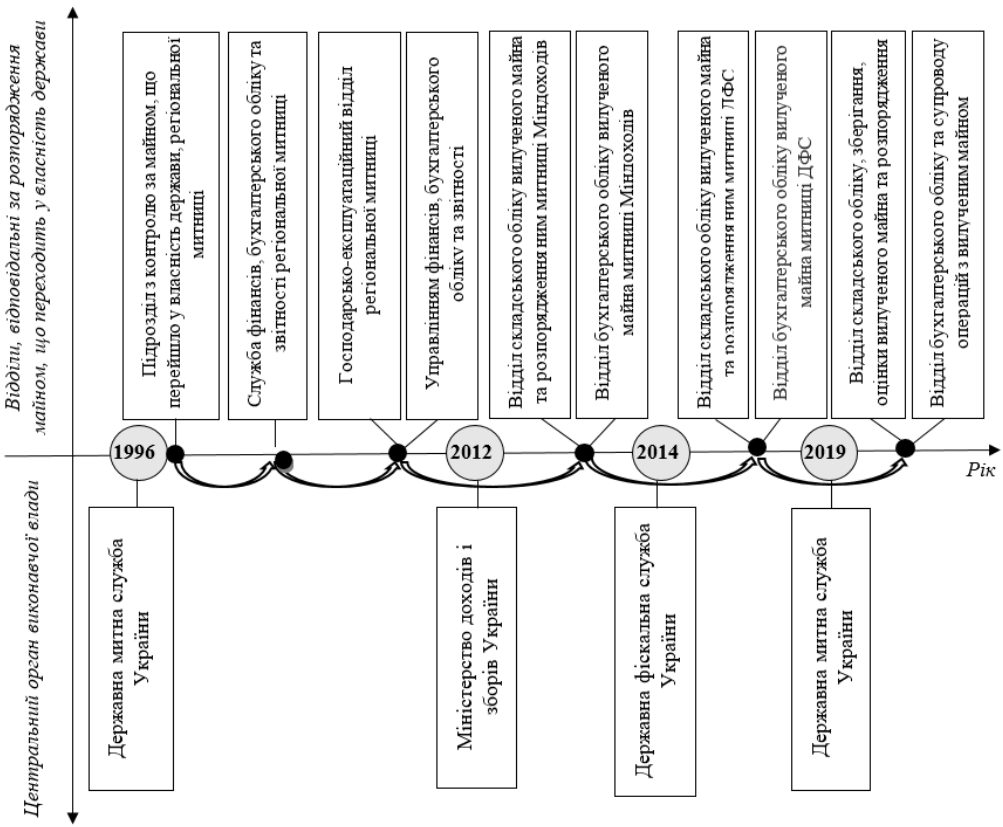

Рис. 2. Хронологія змін структурних підрозділів митниць, відповідальних за розпорядження майном, що переходить у власність держави, в процесі реформування митних органів з 1996 р. по 2019 р.

Джерело: розроблено автором.

2014 року шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів України створено Державну фіскальну службу України [11]. Функції розпорядження майном, що перейшло у власність держави, було передано до відділу складського обліку вилученого майна та

розпорядження ним Управління матеріального забезпечення та розвитку інфраструктури митниці ДФС, а методологічне забезпечення та контроль за дотриманням вимог законодавства діяльності відділу – відділу бухгалтерського обліку вилученого майна Управління фінансування, бухгалтерського обліку та звітності митниці ДФС.

2018 року Кабінет Міністрів України ухвалив рішення про створення Державної митної служби України та Державної податкової служби України, реорганізувавши Державну фіскальну службу України шляхом поділу [10], а з 2019 року дозволив здійснювати Державній митній службі України функції і повноваження з реалізації державної митної політики, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи [3]. Функції розпорядження майном, що перейшло у власність держави, було передано до новостворених відділів митниць Держмитслужби: відділу складського обліку, зберігання, оцінки вилученого майна та розпорядження ним Управління інфраструктури, держмайна та господарської діяльності митниці Держмитслужби, а методологічне забезпечення та контроль за дотриманням вимог законодавства діяльності відділу передано до відділу бухгалтерського обліку та супроводу операцій з вилученим майном Управління бухгалтерського обліку та звітності митниці Держмитслужби.

Управління фінансування, бухгалтерського обліку та звітності митниці здійснює організацію єдиних засад з питань обліку та контролю за майном, що перейшло у власність держави, та відповідно до своїх повноважень:

1. Розробляє системи та механізми бухгалтерського обліку товарів і транспортних засобів, що перебувають на позабалансових рахунках «Товари, прийняті на зберігання».

2. Здійснює контроль за додержанням митними органами законодавства під час здійснення ними обліку прийнятого на зберігання, вилученого та конфіскованого за рішенням суду майна, а також майна, що переходить у власність держави. Здійснює аналіз діяльності митних органів з оцінки такого майна та розпорядження ним.

3. Здійснює організаційні заходи з метою збільшення надходжень дохідної частини Державного бюджету України від реалізації товарів і транспортних засобів, що переходять у власність держави, у тому числі розробка пропозицій до нормативно-правових актів [5].

Відділ складського обліку, зберігання, оцінки вилученого майна та розпорядження ним у процесі розпорядження майном, що переходить у власність держави, виконує такі завдання:

1. Прийняття на склад митного органу або передання на склади підприємств (у випадках, передбачених законодавством), а також видачі з цих складів майна, вилученого в справах про порушення митних правил (у тому числі швидкопсувних товарів), безхазяйного, заявленого у режим відмови на користь держави та переданого для зберігання митниці; підготовка документів для такого прийняття та передання.

2. Ведення складського обліку та належного зберігання матеріальних цінностей, зокрема транспортних засобів, витратних матеріалів, форменого і спеціального одягу, знаків розрізнення, бланкової продукції, митних забезпечень та майна, вилученого відповідно до законодавства з питань митної справи.

3. Організація заходів із розпорядження майном, вилученим відповідно до законодавства з питань митної справи [6].

Повноваження відділу з питань складського обліку майна, що переходить у власність держави, та розпорядження ним зображено на рис. 3.

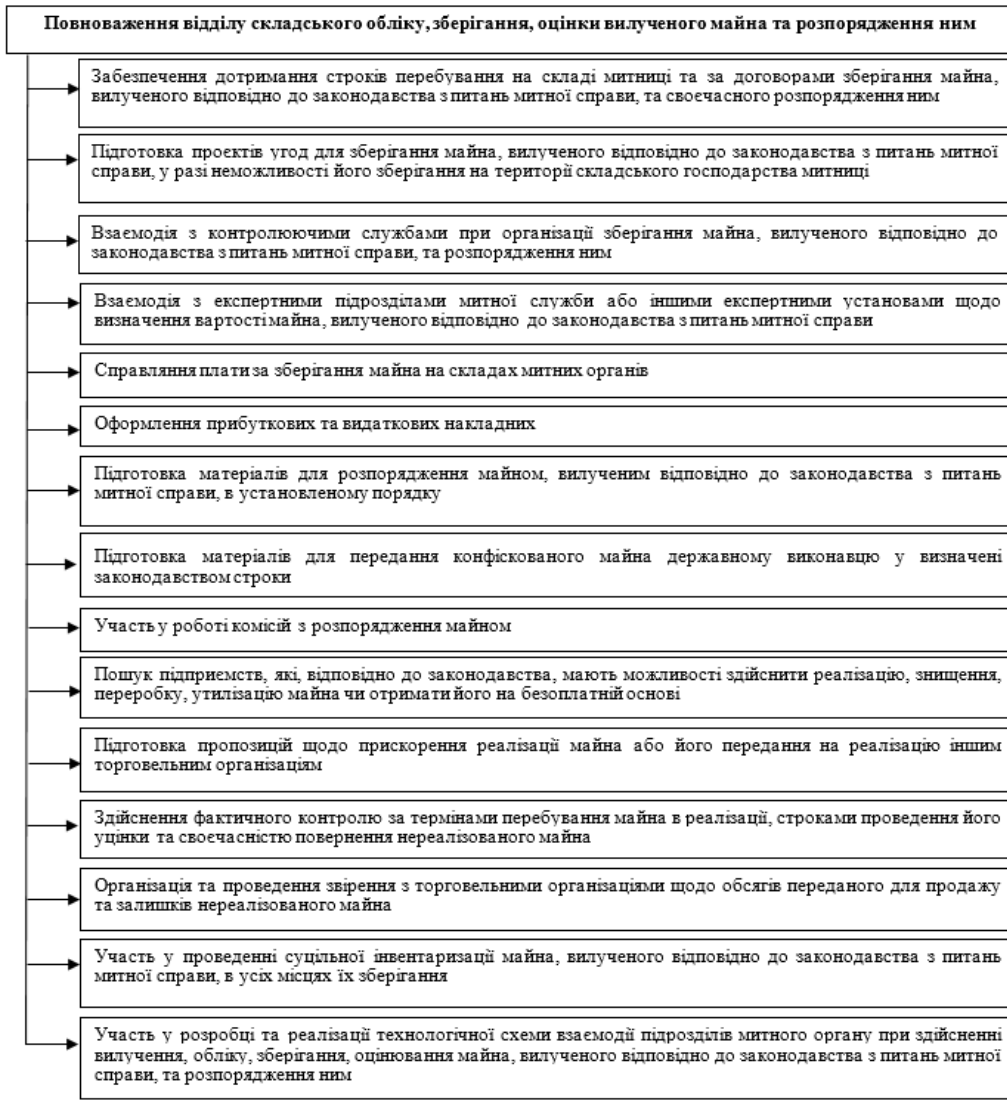

Рис. 3. Повноваження відділу складського обліку, зберігання, оцінки вилученого майна та розпорядження ним у процесі розпорядження майном, що переходить у власність держави

Джерело: складено автором на основі [6].

Отже, на сьогодні основними підрозділами митниць, які займаються питаннями розпорядження майном, що переходить у власність держави, є:

– відділ бухгалтерського обліку та супроводу операцій з вилученим майном управління бухгалтерського обліку та звітності митниці Держмитслужби;

– відділ складського обліку, зберігання, оцінки вилученого майна та розпорядження ним управління інфраструктури, держмайна та господарської діяльності митниці Держмитслужби [6].

Крім того, відповідно до Порядку обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.1998 № 1340, а також відповідно до наказу ДФС України від 28.12.2016 № 1041, до комісії митниці Держмитслужби з питань розпорядження майном, що переходить у власність держави, входять посадові особи таких підрозділів:

– управління матеріального забезпечення та розвитку інфраструктури;
– управління фінансування, бухгалтерського обліку та звітності;
– управління протидії митним правопорушенням та контрабанді;
– відділ з питань запобігання та виявлення корупції митниць;
– спеціалізована лабораторія з питань експертизи та досліджень Держмитслужби.

Також необхідно зазначити, що коли майно переходить у власність держави на підставі рішення суду про конфіскацію внаслідок порушення митних правил, то до комісії з питань розпорядження майном, що переходить у власність держави, входять представники органів державної виконавчої служби та залучаються незалежні оцінювачі.

Отже, на митницях залежно від структури та штатного розпису в процесі обліку, зберігання, оцінки вилученого майна і розпорядження ним задіяні посадові особи різних підрозділів (рис. 4).

Рис. 4. Підрозділи, посадові особи яких залучені до розпорядження майном, що переходить у власність держави

Джерело: розроблено автором.

Також при визначенні вартості майна необхідною є взаємодія між структурними підрозділами митниці, зокрема при реалізації спеціалізованими торговельними організаціями.

Необхідно зазначити, що залежно від розташування та завантаженості митниці кількість посадових осіб, які мають у своїх посадових обов'язках напрям діяльності розпорядження майном, що переходить у власність держави, помітно відрізняється (рис. 5).

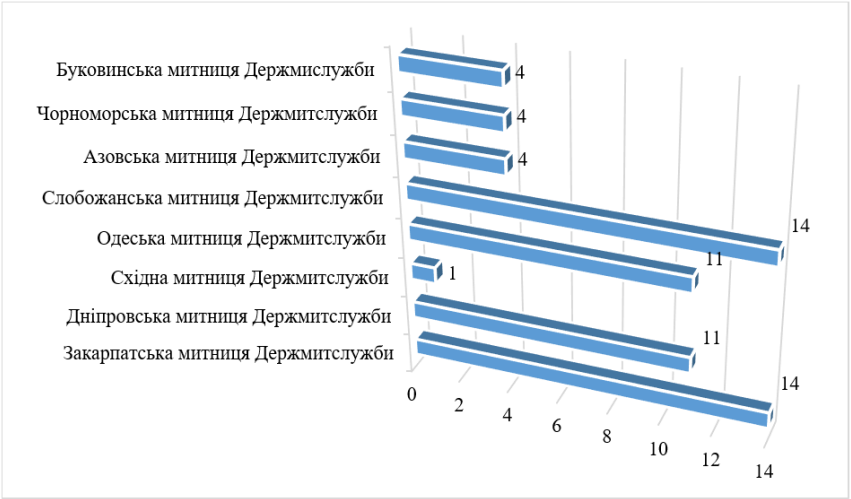

Рис. 5. Кількість посадових осіб, до посадових обов'язків яких належить розпорядження майном, що переходить у власність держави

Джерело: складено автором на основі [8].

Як видно з даних рис. 5, найбільше навантаження припадає на Чорноморську, Одеську, Закарпатську та Дніпровську митниці Держмитслужби, де питаннями розпорядження майном, що переходить у власність держави, займається понад 10 посадових осіб, які належать до різних відділів. Це призводить до повільних комунікацій між відділами та негативно позначається на швидкості реалізації майна, яке перейшло у власність держави. Ця проблема також спричинена тим, що процес розпорядження майном, що перейшло у власність держави, є політструктурною діяльністю і потребує особливих знань і навичок.

Для вирішення цієї проблеми пропонуємо звернутись до історії досліджуваного питання та створити на митницях, у межах затвердженого фонду оплати праці й граничної чисельності працівників відповідного митного органу, самостійного структурного підрозділу з розпорядження майном, що переходить у власність держави, – сектору, який відповідно до своїх повноважень займався виключно питаннями розпорядження майном, що переходить у власність держави, та здійснював координацію інших підрозділів, дотичних до цього питання. Начальнику митниці необхідно надати право самостійно визначати доцільність створення цього структурного підрозділу, чисельність його працівників або взагалі покладання виконання обов'язків з даного напряму діяльності на одну посадову особу.

Штатна чисельність сектору повинна визначатись регіональною митницею самостійно залежно від її завантаженості. Робота сектору може відбуватись за такими напрямами:

1. Відстеження виконання постанов у частині адміністративних стягнень за порушення митних правил.

2. Робота з товарами, що перейшли у власність держави за порушення митного законодавства.

3. Робота з товарами, що мають ознаки безхазяйного.

4. Робота з товарами у митному режимі «Відмова на користь держави».

Висновки. Питання кадрового забезпечення митниць у напрямі розпорядження майном, що переходить у власність держави, протягом існування митної служби України неодноразово зазнавало структурних змін. На сьогодні в процесі розпорядження майном, що переходить у власність держави, задіяні посадові особи з багатьох відділів. На нашу думку, через складність роботи з майном, що переходить у власність держави, необхідним є створення окремого підрозділу, який би безпосередньо займався цими питаннями. Це дозволило б пришвидшити проходження даного майна від митного складу до продажу на аукціоні (так як в багатьох випадках майно продається уже морально застарілим, що спричиняє збитки державі).

Потрібно також зазначити, що внаслідок прийняття Кабінетом Міністрів України низки рішень для забезпечення функціонування Державної податкової служби України та Державної митної служби України у форматі двох єдиних юридичних осіб ця тема залишається актуальною та потребує подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архірейська Н. В. Планування кадрового потенціалу митних органів України: проблеми сьогодення. *БізнесІнформ*. 2012. № 12. URL : http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-12_0-pages-14_17.pdf (дата звернення: 20.10.2020).

2. Корнева Т. В. Проблемні питання кадрового забезпечення митної служби у вітчизняних умовах. URL : https://www.ndifp.com/1546/ (дата звернення: 20.10.2020).

3. Питання Державної митної служби: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04 грудня 2019 р. № 1217-р. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-i041219 (дата звернення: 23.10.2020).

4. Про включення підрозділів по контролю за майном, що перейшло у власність держави, до Служби фінансів, бухгалтерського обліку та звітності : Наказ Державної митної служби України від 13 листопада 2006 року № 1000. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1000342-06#Text (дата звернення: 20.10.2020).

5. Про затвердження Положення про Управління фінансів, бухгалтерського обліку та звітності Державної митної служби України : Наказ Державної митної служби України від 22 липня 2011 року № 665. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/MK110805?an=1 (дата звернення: 20.10.2020).

6. Про затвердження Примірного положення про господарсько-експлуатаційний відділ регіональної митниці, митниці : Наказ Державної митної служби України від 01.02.2012 № 72. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0072342-12#Text (дата звернення: 22.10.2020).

7. Про Міністерство доходів і зборів України : Указ Президента України від 18.03.2013 № 141/2013. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141/2013#Text (дата звернення: 25.10.2020).

8. Про розгляд запиту на отримання публічної інформації : Лист Дніпровської митниці Держмитслужби від 21.09.2020 № 75-08-02-1/21/ЗПІ/8933.

9. Про створення окремих підрозділів по контролю за майном, що перейшло у власність держави : Наказ Державної митної служби України від 14.08.2006 № 690. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0690342-06#Text (дата звернення: 25.10.2020).

10. Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1200. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 23.10.2020).

11. Про утворення Державної фіскальної служби : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 160. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2014-%D0%BF#Text (дата звернення: 21.10.2020).

12. Федотов О. П. Адміністративно-правова концепція здійснення державної митної справи: теорія та практика : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2016. 389 с.

REFERENCES

1. Arkhireiska, N. V. (2012). Planuvannia kadrovoho potentsialu mytnykh orhaniv Ukrainy: problemy sohodennia [Planning the human resources of the customs authorities of Ukraine: current problems]. *BiznesInform – BiznesInform*, 12. URL : http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-12_0-pages-14_17.pdf [in Ukrainian] (accessed October 20, 2020).

2. Korneva, T. V. (2020). Problemni pytannia kadrovoho zabezpechennia mytnoi sluzhby u vitchyznianykh umovakh [Problematic issues of staffing the customs service in the domestic environment]. URL : https://www.ndifp.com/1546/ [in Ukrainian] (accessed October 20, 2020).

3. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pytannia Derzhavnoi mytnoi sluzhby» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Issues of the State Customs Service» from December 04 2019, no. 1217-r]. (2019, December 04). URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-i041219 [in Ukrainian] (accessed October 23, 2020).

4. Nakaz Derzhmytsluzhby Ukrainy «Pro vkliuchennia pidrozdiliv po kontroliu za mainom, shcho pereishlo u vlasnist derzhavy, do Sluzhby finansiv, bukhhalterskoho obliku ta zvitnosti» [Order of the State Customs Service of Ukraine «On the inclusion of units for the control of state-owned property in the Service of Finance, Accounting and Reporting» from November 13 2006, no. 1000]. (2006, November 13). URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1000342-06#Text [in Ukrainian] (accessed October 20, 2020).

5. Nakaz Derzhmytsluzhby Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Upravlinnia finansiv, bukhhalterskoho obliku ta zvitnosti Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy» [Order of the State Customs Service of Ukraine «On approval of the Regulations on the Department of Finance, Accounting and Reporting of the State Customs Service of Ukraine» from July 22 2011, no. 665]. (2011, July 22). URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/MK110805?an=1 [in Ukrainian] (accessed October 20, 2020).

6. Nakaz Derzhmytsluzhby Ukrainy «Pro zatverdzhennia Prymirnoho polozhennia pro hospodarsko-ekspluatatsiinyi viddil rehionalnoi mytnytsi, mytnytsi» [Order of the State Customs Service of Ukraine «On approval of the Model Regulations on the economic and operational department of the regional customs, customs» from February 01 2012, no. 72]. (2012, February 01). URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0072342-12#Text [in Ukrainian] (accessed October 22, 2020).

7. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Ministerstvo dokhodiv i zboriv Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine «On the Ministry of Revenue and Duties of Ukraine» from March 18 2013, no. 141/2013]. (2013, March 18). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141/2013#Text [in Ukrainian] (accessed October 25, 2020).

8. Lyst Dniprovskoi mytnytsi Derzhmytsluzhby no. 75-08-02-1/21/ЗПІ/8933 «Pro rozhliad zapytu na otrymannia publichnoi informatsii» [Letter of the Dnieper Customs of the State Customs Service «On consideration of the request for public information» from September 21 2020, no. 75-08-02-1/21/ЗПІ/8933]. (2020, September 21) [in Ukrainian].

9. Nakaz Derzhmytsluzhby Ukrainy «Pro stvorennia okremykh pidrozdiliv po kontroliu za mainom, shcho pereishlo u vlasnist derzhavy» [Order of the State Customs Service of Ukraine «On the creation of separate units for the control of property transferred to state ownership» from August 14 2006, no. 690]. (2006, August 14). URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0690342-06#Text [in Ukrainian] (accessed October 25, 2020).

10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro utvorennia Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy ta Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the establishment of the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine» from December 18 2018, no. 1200]. (2018, December 18). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2018-%D0%BF#Text [in Ukrainian] (accessed October 23, 2020).

11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro utvorennia Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the establishment of the State Fiscal Service» from May 21 2014, no. 160]. (2014, May 21). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2014-%D0%BF#Text [in Ukrainian] (accessed October 21, 2020).

12. Fedotov, O. P. (2016). Administratyvno-pravova kontseptsiia zdiisnennia derzhavnoi mytnoi spravy: teoriia ta praktyka [Administrative and legal concept of state customs: theory and practice]. Doctor's thesis. Odessa [in Ukrainian].

Yu. O. Konovalov. Staffing of customs in the direction of disposal of property that becomes the property of the state: the history of the issue and prospects for development

To date, the process of disposing of property that becomes the property of the state for violating customs legislation is quite controversial. Most of these goods are difficult to sell primarily due to the cumbersome sales procedure, which leads to overcrowding of customs warehouses. In addition, the orderliness of the process of selling property that becomes the property of the state depends on the quality of staffing and interaction of structural units of customs. Ongoing reorganizations of the customs service also do not contribute to coordinated work, so the issue is relevant today and needs a comprehensive study.

The purpose of the study is a retrospective analysis and description of possible prospects for the development of customs staffing in the direction of disposal of property that becomes the property of the state.

In the process of writing the study, the following research methods were used: historical to carry out a retrospective analysis of staffing of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation; method of scientific abstraction to highlight the most significant aspects of the phenomenon under study.

In the course of the research, it was revealed that the issue of staffing of customs in the direction of disposal of property that becomes the property of the state during the existence of the customs service of Ukraine has repeatedly undergone structural changes. Today, officials from many departments are involved in the process of disposing of state-owned property.

In our opinion, due to the complexity of working with property that becomes the property of the state, it is necessary to create a separate unit that would directly deal with these issues. This would speed up the passage of this property from the customs warehouse to the sale at auction (since in many cases the property is sold obsolete, which causes damage to the state). It should also be noted that due to the adoption of a number of decisions by the Cabinet of Ministers of Ukraine to ensure the functioning of the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine in the format of two single legal entities, this topic remains relevant and requires further scientific research.

Key words*: customs, property, staffing, state, subdivision.*

Стаття надійшла до редакції 30 жовтня 2020 року

УДК 343.352
JEL Classification: K14
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.57-65

В. В. Мотовилець,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID ID 0000-0002-7512-0184

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Стаття присвячена питанням кримінально-правової кваліфікації прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Ефективна протидія корупційним злочинам неможлива також без глибокого та послідовного наукового забезпечення, передусім без об'єктивного аналізу факторів, що породжують явище корупційних правопорушень та реальної оцінки здійснюваних превентивних заходів. Рівень правового забезпечення процесу боротьби з хабарництвом у нашій державі також не можна визнати належним. Одним з актуальних питань здійснення правильної кримінально-правової кваліфікації прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є достатність переліку службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, а також достатніх правових можливостей для використання матеріалів оперативно-розшукового характеру.

Ключові слова: *службова особа, неправомірна вигода, хабар, корупція, кримінальна відповідальність.*

В. В. Мотовылец. Уголовная ответственность за принятие предложения, обещания или получения неправомерной выгоды должностным лицом

Статья посвящена вопросам уголовно-правовой квалификации принятия предложения, обещания или получения неправомерной выгоды должностным лицом. Эффективное противодействие коррупционным преступлениям невозможно без глубокого и последовательного научного обеспечения, прежде всего без объективного анализа факторов, порождающих явление коррупционных правонарушений и реальной оценки осуществляемых превентивных мер. Уровень правового обеспечения процесса борьбы со взяточничеством в нашей стране нельзя признать надлежащим. Одним из актуальных вопросов осуществления правильной уголовно-правовой квалификации принятия предложения, обещания или получения неправомерной выгоды должностным лицом является достаточность перечня должностных лиц, занимающих особо ответственное положение, а также решение проблемы достаточных правовых возможностей для использования материалов оперативно-розыскного характера.

Ключевые слова: *должностное лицо, неправомерная выгода, взятка, коррупция, уголовная ответственность.*

© Мотовилець В. В., 2020

Метою статті є аналіз теоретичних кримінально-правових позицій, за якими надається кримінально-правова оцінка діяння суб'єктів складу злочину, передбаченого статтею 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою).

Постановка проблеми. Протидія злочинним проявам корупційного характеру є однією з найактуальніших соціальних, економічних, політичних та правових проблем сучасного світу, розв'язання якої для багатьох країн є надзвичайно важливою і складною справою. Це повною мірою стосується України, для якої корупційна злочинність давно перетворилася на вагомий деструктивний чинник, що загрожує нормальному функціонуванню державного апарату, механізму місцевого самоврядування, національній безпеці, міжнародному авторитету держави й основам її конституційного ладу.

За останні десятиліття національна кримінально-правова політика у сфері протидії корупційній злочинності досягнула певних результатів у сфері техніко-юридичних та організаційних засад боротьби з корупцією. Так, наприклад, було прийнято ряд спеціальних антикорупційних законів, внесена пропозиція щодо доповнення та зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України) та інші законодавчі акти антикорупційного спрямування. Також було створено ряд державних інституцій антикорупційного характеру.

На жаль, практика правозастосування доводить неефективність і недостатність сучасних правових та управлінських засобів протидії корупційній злочинності. Це також зумовлено рядом економічних, політичних, правових, ідеологічних факторів. Ефективна протидія корупційним злочинам неможлива також без глибокого та послідовного наукового забезпечення, передусім без об'єктивного аналізу факторів, що породжують явище корупційних правопорушень, та реальної оцінки здійснюваних превентивних заходів. Рівень правового забезпечення процесу боротьби з хабарництвом у нашій державі також не можна визнати належним. Серед інших проблемних питань залишається і відсутність у чинному КК України норми про антикорупційну відповідальність окремих посадових осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема протидії корупційній злочинності була предметом окремих дисертаційних досліджень та наукового пошуку на рівні окремих публікацій. Серед вітчизняних наукових досліджень, присвячених проблематиці боротьби з хабарництвом, необхідно назвати роботи О. О. Дудорова, В. С. Лукомського, Акрам Трад Аль-Фаїза, М. І. Мельника, Д. І. Крупка, Є. О. Письменського, В. В. Шмигельського.

На жаль, новітні дослідження практично не торкаються проблем кримінальної відповідальності парламентарів, суддів та багатьох інших посадових осіб під час вчинення злочинів, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди, використання можливостей оперативно-розшукових засобів боротьби з корупційними проявами.

Виклад основного матеріалу. Практика правозастосування доводить неефективність та недостатність сучасних правових засобів протидії хабарництву. Як і сам термін, так і те суспільно-небезпечне явище, яке ним описане, залишається актуальним. Незважаючи на поширення в останнє десятиліття у кримінальному законодавстві категорії «неправомірна вигода», поняття «хабарництво» та «хабар» не зникають з наукового та правозастосовного обігу у правовій системі України. Практичним доказом цього може слугувати навіть офіційна статистика МВС України, у якій злочин, передбачений статтею 368 КК України, визначено як «одержання хабаря» [1].

Окремо наголосимо, що сучасна проблема хабарництва впливає на загальну характеристику державного ладу, ефективність виконання своїх функцій органами державної влади, на визначення рівня «толерантності» до корупційних проявів у суспільному середовищі. Від цього не останньою мірою залежить і рівень отримання Україною допомоги фінансового характеру, здійснення військово-технічного співробітництва.

Крім того, є потреба у вирішенні питання, яке стоїть сьогодні перед законодавцем, стосовно внесення змін до кримінального законодавства в частині відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. У цьому контексті існує потреба звернути увагу на деякі законодавчі неузгодження, які безпосередньо і негативно впливають на ефективність протидії цим злочинним правопорушенням.

Сучасний аналіз проблем удосконалення правових засад протидії та попередження проявів хабарництва насамперед вимагає особливої уваги стану розвитку системи антикорупційного законодавства України. Кожна із складових успішної антикорупційної діяльності відіграє у справі протидії корупції свою особливу роль, однак базовою все ж є перша з них (наявність належного антикорупційного законодавства), оскільки протидія корупції у правовій демократичній державі можлива лише на правовій основі, це стосується як кримінально-процесуальної, так і не менш важливої оперативно-розшукової діяльності, прояву політичної волі та всіх інших заходів, які вживаються у сфері протидії хабарництву.

На жаль, вітчизняне кримінально-правове регулювання відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності є абсолютно нестабільним. Негативно на нього останнім часом також впливає і практика судових інстанцій, зокрема окремих рішень Конституційного Суду України.

Важливою характеристикою дослідження різноманітних аспектів кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері службової діяльності має відігравати офіційна статистика. Ситуація у цій сфері також досить складна.

Дослідження рівня корупційної злочинності за її окремими проявами, передбаченими різними статтями Закону України про кримінальну відповідальність, на жаль, не набуло в Україні широкого розповсюдження. Джерелами інформації стає статистика МВС України, а її аналіз знаходить своє відображення у малочисельних наукових дослідженнях. Так, наприклад, М. О. Маршуба наводить такі дані за період 2013-2015 рр. Було вчинено злочинів: стаття 364 КК України (2013 р. – 3 810, 2014 р. – 2 567, 2015 р. – 3 078 злочинів); стаття 365 КК України (2013 р. – 1 525, 2014 р. – 1 326, 2015 р. – 1 336 злочинів); стаття 366 КК України (2013 р. – 6 477, 2014 р. – 7 160, 2015 р. – 6 092 злочини); стаття 367 КК України (2013 р. – 2 010, 2014 р. – 1 766, 2015 р. – 1 755 злочинів); стаття 368 КК України (2013 р. – 1 683, 2014 р. – 1 535, 2015 р. – 1 588 злочинів) [2].

Із статистичних відомостей випливає несподіваний висновок, що рівень злочинів, передбачених статтею 364 КК України, скоротився на 23,8 %; статтею 365 КК України – на 14,1 %; статтею 366 КК України – на 6,3 %; статтею 367 КК України – на 14,5 %; статтею 368 КК України – на 6,0 % [3].

Щодо структури безпосередньо корупційної злочинності, то на частку її окремих проявів, передбачених статтями 364–368 КК України, припадає понад 90 %, а саме: ст. 364 – 20,5 %, ст. 365 – 8,9 %, ст. 366 – 40,6 %, ст. 367 – 11,7 %, ст. 368 – 10,6 % [3].

Доказом поширеності корупційної злочинності в усіх сферах суспільного життя в Україні є її поділ за органами державної влади, в яких мають місце корупційні прояви.

Так, за результатами соціологічного дослідження, здійсненого Українським центром економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова 2013 р., корупція, на думку респондентів, найбільше поширена у таких органах державної влади й окремих сферах: медицина – 84,6 %; правоохоронні органи – 84,0 %; судова система – 83,4 %; державна влада в цілому – 82,3 %; політична сфера загалом – 79,6 %; вища освіта – 77,4 %; органи прокуратури – 76,7 %; податкові органи – 76,6 %; політичні партії – 76,0 %; митна служба – 71,9 %; місцеве самоврядування в цілому – 67,8 %; економічна сфера, діяльність підприємств – 67,3 %; СБУ – 58,0 %; середня освіта – 52,7 %; Збройні сили України – 46,8 %; професійні спілки – 45,2 %; громадські організації – 39,1 % [4].

Цікаво дослідити те, відносно вчинення яких саме видів корупційних злочинів, передбачених приміткою до статті 45 КК України, спостерігається зацікавлення української громадськості.

За даними звітів органів кримінальної юстиції, за період 2013–2017 рр. найбільше корупційних злочинів відбувалося за ознаками статті 191 КК України («Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»). Цей вид корупційної злочинності за звітний період охопив 51 % усіх корупційних злочинів у державі [5, с. 146].

Якщо сформувати певний топ з трьох найбільш розповсюджених злочинів корупційного характеру, то, крім зазначеного лідера у вигляді статті 191 КК України, два інших місця на п'єдесталі варто віддати злочину, передбаченому статтею 364 КК України («Зловживання владою або службовим становищем»), що становить 19,3 %, та злочину, передбаченому статтею 368 КК України («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою») – 10,1 %. Зазначені корупційні злочини становлять понад 80 % усіх корупційних злочинів, що вчиняються в державі [6].

Цікаво, що з 2017 року і дотепер ситуація не сильно змінилася. Відсоток зазначених злочинів то зменшується, то трохи збільшується, але 80 % можна вважати цілком об'єктивною середньою величиною. Виходить, що 80 % корупційних злочинів у нашій державі – це злочини, вчинені в найвищих колах. Іншими словами, такі злочини – це політична корупція (табл. 1).

Таблиця 1

Стан вчинення злочинів, передбачених ст. 368 КК України (2018–2020 роки)

Рік	Прокуратура	Прокуратури з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері	МВС України	СБУ	Органи розслідування у податковій сфері	Загалом
2018	180	42	360	94	1	677
2019	35	8	201	34	–	278
2020 (6 місяців)	–	–	115	2	–	117

Примітка: зазначено кримінальні провадження, досудове розслідування у яких здійснювалося слідчими вказаних органів

Джерело: [7].

Отже, процес переходу України до нових суспільних відносин відбувається у дуже складних і суперечливих формах. Метою цього процесу є утворення в перспективі

реального громадянського суспільства, без якого неможливе втілення в систему суспільних відносин універсальних принципів сучасного персоноцентризму як способу соціальної організації держави та суспільства виключно на гуманістичних справедливих засадах.

У суспільстві дедалі глибше укорінюється усвідомлення, що свобода і людська гідність є не тільки загальнолюдськими цінностями, а й наріжним каменем процесів розбудови цивілізованої держави, вироблення та реалізації її зовнішньої і внутрішньої політики, політики національної безпеки.

Разом з тим сьогодні не вдається забезпечити відповідність сектору безпеки України потребам суспільства. З врахуванням стану сучасного правового та матеріально-технічного інструментарію, правоохоронна система України недостатньо спроможна здійснювати надійний захист прав і свобод людини і громадянина, вести ефективну боротьбу із злочинністю, зокрема організованою, криміналізацією економіки та корупцією.

Цілком очевидно, що такі кримінальні правопорушення, як хабарництво, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень і ряд інших службових злочинів, мають перелік ознак корупційних діянь, а у ряді розвинених країн світу на цілком законних підставах належать до таких. Варто зазначити, що і у свідомості громадянського суспільства нашої держави явище корупції не уживається в рамках адміністративного права. Багато хто сьогодні розуміє під цим явищем саме злочини, такі як, наприклад, хабарництво.

Окремо наголосимо, що, незважаючи на важливе значення для боротьби з організованою злочинністю і корупцією Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [8], його роль як правового інструменту у системі правового забезпечення цієї діяльності залишається досить низькою. Дотепер перед правоохоронними органами не окреслено завдання щодо пошуку і фіксації даних щодо протиправних дій організованих кримінальних структур у сфері корупції (звужено також сферу застосування цього акту до викриття лише протиправних дій окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України).

Наприклад, особливої гостроти має проблема захисту негласних співробітників та осіб, які виконують спеціальні завдання у сфері боротьби з організованою злочинністю (викривачів корупції).

Крім того, практично відсутні правові гарантії захисту негласних працівників оперативних підрозділів та осіб, які співробітничають з ними. Проте найбільшу стурбованість викликає відсутність правового механізму процесуальної трансформації фактичних даних, отриманих у результаті здійснення оперативно-розшукових заходів, які і дотепер не визнаються джерелом доказів та не розглядаються як приводи і підстави для порушення кримінальної справи.

Проблема стає зрозумілою у процесі аналізу ситуації, яка досить часто виникає на етапі розслідування, коли кримінальне провадження, заведене за ознаками кримінально-караного діяння службової особи – отримання неправомірної вигоди, перекваліфіковується, або недосконаліть процедури введення у кримінальне судочинство матеріалів, одержаних у результаті оперативно-розшукових дій, створює можливість звільнення від кримінальної відповідальності (так чинний КК України передбачає вісім загальних та понад п'ятнадцять спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, визначених статтями Особливої частини КК України).

Важливим елементом оперативно-розшукової діяльності у сфері боротьби з хабарництвом є можливість проведення оперативних експериментів [9]. У цьому контексті необхідно погодитися з В. В. Шмигельським, який наголошує, що можливість їхнього запозичення не викликає сумніву, а доцільність та ефективність уже доведена науковими дослідженнями і практикою офіційної правоохоронної діяльності. У всій своїй гостроті це питання має втілення у контексті проблеми провокації хабара та схилення особи до відмови від доведення злочину до кінця. Розглянемо це питання більш детально. Так, співробітники правоохоронних органів докладають багато зусиль для того, щоб виявити та довести факти вчинення хабарництва й інших корупційних злочинів. Водночас для досягнення відповідних цілей вони нерідко використовують ефективні засоби, пов'язані з провокацією злочинів з метою подальшого викриття спровокованих осіб, законність використання яких досить часто викликає нарікання у правозахисних та наукових колах [9, с. 111].

Незважаючи на велику практичну значимість, проблема кримінальної відповідальності за провокацію злочину є однією з найменш досліджених у науці кримінального права. Сучасне кримінальне законодавство також не містить належної правової бази, яка б дозволяла вирішити цю проблему. КК України лише встановлює кримінальну відповідальність тільки за провокацію підкупу (стаття 370 КК України). Відповідно до неї є караним таке діяння: «Провокація підкупу, тобто дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду».

Вважаємо, що, незважаючи на ефективність використання таких заходів, як «контрольована пропозиція неправомірної вигоди» або «оперативно-розшуковий експеримент», провокаційна сутність цих заходів не дає можливості реалізувати їх потенціал у процесі боротьби з корупційними правопорушеннями через невідповідність суто процесуальним вимогам дотримання форми подання доказової інформації. Водночас використання подібних заходів приватними особами (наприклад, потерпілим) необмежене вимогами процесуальної форми і тому принципово може бути використане у відповідному процесі.

Проте для вирішення зазначеного питання виявляється недостатнім лише використання потенціалу кримінального права та процесу. Одним із варіантів, який, з нашої точки зору, може сприяти вирішенню питання допустимості застосування заходів контрольної перевірки стійкості державного службовця до різноманітних корупційних чинників, можуть стати положення адміністративного законодавства. Зокрема, йдеться про закон про державну службу та можливості розширення обов'язків державного службовця у частині його готовності до можливих контрольних заходів (наприклад, їх можна назвати «перевірка на лояльність до вимог антикорупційного законодавства»).

Так, важливим елементом є прийняття громадянина на державну службу та принесення ним присяги. Абсолютно виправданим при цьому є отримання від державного службовця підписки, що він є попередженим про можливості проведення моніторингу дотримання ним антикорупційного законодавства, зокрема і дій за контрольованих умов («контрольованої пропозиції неправомірної вигоди»). У такому випадку особа не може стверджувати, що має місце «провокація» - суб'єкт перевірки був офіційно повідомлений про таку можливість.

Практично це може бути реалізовано через доповнення положень законодавства про державну службу, наприклад, статті 8 «Основні обов'язки державного службовця» Закону України «Про державну службу» частиною 3 такого змісту: «Державний службовець надає підписку про можливість здійснення щодо нього заходів моніторингу дотримання ним антикорупційного законодавства, зокрема і дій за контрольованих умов».

Водночас з позицій матеріального права вважаємо за необхідне запропонувати доповнити перелік обставин, які пом'якшують кримінальну відповідальність, такою обставиною «вчинення протиправного діяння під впливом провокації».

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо на наступному. Аналіз розвитку науково-теоретичної думки та правових засад нормативно-правового регулювання боротьби з хабарництвом доводить, що вони не забезпечують достатньою мірою належний рівень правового регламентування суспільних відносин у цій сфері. Серед найбільш вагомих проблем, які потребують свого вирішення, є такі.

По-перше, це проблема недосконалості та нестабільності антикорупційного законодавства і його неузгодженість з національною кримінально-правовою доктриною (особливо щодо питання механізму вчинення цього протиправного діяння).

По-друге, і що є особливо гострим, - це практична відсутність методології використання результатів оперативно-розшукової діяльності у процесі розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з хабарництвом (на рівні кримінального процесу), та відсутність правового регламентування матеріально-правових наслідків (на рівні кримінального права). Отже, правові засади боротьби з хабарництвом потребують удосконалення та доповнення.

Відповідно, досі залишаються ще невирішеними проблеми чіткого визначення об'єкта хабарництва та його суб'єктів, проблематичною є кримінально-правова оцінка провокації отримання неправомірної вигоди; дискусійними є питання про посередництво в отриманні неправомірної вигоди та її вимаганні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-1 (дата звернення: 16.11.2020).

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013, 2014 і 2015 років / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2016. 20 с.

3. Маршуба М. О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 31. С. 123–134.

4. Центр Разумкова. URL : http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=903 (дата звернення: 18.11.2020).

5. Кондратов Д. Ю. Кримінологічна характеристика сучасної корупційної злочинності в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2(19). С. 141–154.

6. Кікалішвілі М. В. Сучасні тенденції корупційної злочинності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 3 (28), том 2. С. 63–67.

7. Статистика МВС України. URL : https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm/ (дата звернення: 20.11.2020).

8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 17.11.2020).

9. Шмигельський В. В. Значення оперативного експерименту при розслідуванні злочинів, пов'язаних з вчиненням хабарництва. *Юридичний вісник. Наукові праці Національного авіаційного університету*. 2011. № 4(21). С. 105–111.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Kryminalnyi kodeks Ukrainy» [The Law of Ukraine «Criminal Code of Ukraine» from April 5 2001, no. 2341-III]. (2001, April 5). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-1 [in Ukrainian] (accessed November 16, 2020).

2. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2013, 2014 i 2015 rokiv [Unified report on criminal offenses for January-December 2013, 2014 and 2015]. (2016). Kyiv: Department of Organization of the Unified Register of Pre-trial Investigations and Statistical Information of the Prosecutor General's Office of Ukraine [in Ukrainian].

3. Marshuba, M. O. (2016). Koruptsiina zlochynnist v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni stratehii protydii [Corruption crime in Ukraine: current status and main countermeasures]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu – Issues of combating crime*, 31, 123–134 [in Ukrainian].

4. Tsentr Razumkova [Razumkov Center]. URL : http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=903 [in Ukrainian] (accessed November 18, 2020).

5. Kondratov, D. Yu. (2018). Kryminolohichna kharakterystyka suchasnoi koruptsiinoi zlochynnosti v Ukraini [Criminological characteristics of modern corruption crime in Ukraine]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(19), 141–154 [in Ukrainian].

6. Kikalishvili, M. V. (2019). Suchasni tendentsii koruptsiinoi zlochynnosti v Ukraini [Current trends in corruption crime in Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Prykarpattia Legal Bulletin*, 3(28), Vol. 2, 63–67 [in Ukrainian].

7. Statystyka MVS Ukrainy [Statistics of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Retrieved from https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm/ [in Ukrainian] (accessed November 20, 2020).

8. Zakon Ukrainy «Pro operatyvno-rozshukovu diialnist» [Law of Ukraine «On operative and investigative activities» from February 18 1992, no. 2135-XII], (1992, February 18). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text [in Ukrainian] (accessed November 17, 2020).

9. Shmyhelskyi, V. V. (2011). Znachennia operatyvnoho eksperymentu pry rozsliduvanni zlochyniv, poviazanykh z vchynenniam khabarnytstva [The value of operational experimentation in the investigation of crimes related to bribery]. *Yurydychnyi visnyk. Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu – Legal Bulletin. Scientific works of the National Aviation University*, 4(21), 105–111 [in Ukrainian].

V. V. Motovylets. Criminal liability for accepting an offer, promising or receiving an improper benefit by an official

The paper is dedicated to issues on criminal-legal qualification of accepting an offer, promise or receiving an illegal benefit by an official. The concept and the nature of unlawful benefit as the most dangerous display of corruption are highlighted in the paper.

The purpose of the paper is an analysis of effective counteraction to corruption crimes is impossible without deep and consistent scientific support particularly without objective analysis of factors of corruption offences and real assessment of preventive measures.

Methods of research includes such methods as analysis and synthesis, and classification.

The level of the process of fight against bribery is not appropriate in our state. Sufficiency of the list of officials who hold a particularly responsible position is one of the most urgent questions of working-out of appropriate criminal and legal classification of receiving an offer, promise or receiving of illegal benefit by an official, as well as sufficient legal opportunities for the use of operational and investigative materials. Elements of a crime of accepting the offer, promise or receipt of unlawful benefit by officials and influence of results of criminal-legal assessment of operational information, which includes features of accepting the offer, promise or receipt of unlawful benefit by officials on organization of operational activities.

Propositions are formed on the base of received results of research. They are to development of novels of Criminal Legislation and Laws in the sphere of operatively-search activity. Propositions are formed on the base of received results of research. They are to development of novels of Criminal Legislation and Laws in the sphere of operatively-search activity.

Key words: *official, illegal benefit, bribery, corruption, criminal liability.*

Стаття надійшла до редакції 25 листопада 2020 року

УДК 339.54
JEL Classification: E62, F13, H83
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.66-76

І. В. Несторишен,
к.е.н., доцент
ORCID ID 0000-0003-0765-195X;
В. А. Туржанський,
к.е.н., доцент,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0001-7920-8389;
І. Г. Бережнюк,
д.е.н., доцент,
Закарпатська митниця ДМС України
ORCID ID 0000-0003-2052-1412

НОВАЦІЇ У МИТНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У статті узагальнено вітчизняну практику здійснення процедур постмитного контролю, а також обґрунтовано доцільність внесення змін до Митного кодексу України щодо запровадження інструментів постмитного контролю у вітчизняне митне законодавство. В основу дослідження покладено концепцію збалансування інтересів держави та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності щодо забезпечення національної безпеки та спрощення процедур митного контролю. Митний контроль після випуску є складовою частиною системи надання спрощень, який дозволяє забезпечити мінімальне втручання митних органів в зовнішньоекономічну діяльність бізнесу з високим ступенем довіри.

Одним з актуальних питань у сфері здійснення державної митної справи в Україні є наближення митного законодавства до положень міжнародних конвенцій та угод, а також в умовах реалізації подальших євроінтеграційних прагнень гармонізація вітчизняного інструментарію здійснення митного контролю із європейським. Зазначено, що 2016 р. в Європейському Союзі набув чинності ряд нормативних документів, які істотно змінили підходи до здійснення процедур митного контролю та порядок надання спрощень економічним операторам. Зокрема, Митним кодексом ЄС передбачено активне використання інструментів митного контролю після випуску (post-release control), який є одним із складових частин системи надання спрощень економічним операторам. В Україні, не зважаючи на передбачене нормативне підґрунтя контролю після випуску, ця форма митного контролю не працює повною мірою, а показники ефективності підрозділів митного аудиту Держмитслужби є низькими. Авторами проаналізовано нормативні документи ЄС, якими передбачено використання інструментів митного контролю після випуску в контексті внесення змін до Митного кодексу України, та узагальнено новації у вітчизняному митному законодавстві відповідно до положень митного законодавства ЄС.

Ключові слова: *митний аудит, митний контроль, постмитний контроль, форми митного контролю, митні органи, зовнішньоекономічна діяльність.*

© Несторишен І. В., Туржанський В. А., Бережнюк І. Г., 2020

И. В. Несторишен, В. А. Туржанский, И. Г. Бережнюк. Новации в таможенном законодательстве Украины

В статье обобщена отечественная практика осуществления процедур пост-таможенного контроля, а также обоснована целесообразность внесения изменений в Таможенный кодекс Украины относительно внедрения инструментов пост-таможенного контроля в отечественное таможенное законодательство. В основу исследования положена концепция сбалансирования интересов государства и субъектов внешнеэкономической деятельности по обеспечению национальной безопасности и упрощения процедур таможенного контроля. Таможенный контроль после выпуска является составной частью системы предоставления упрощений, который позволяет обеспечить минимальное вмешательство таможенных органов во внешнеэкономическую деятельность бизнеса с высокой ступенью доверия.

Одним из актуальных вопросов в сфере осуществления государственного таможенного дела в Украине является приближение таможенного законодательства к положениям международных конвенций и соглашений, а также в условиях реализации дальнейших евроинтеграционных стремлений гармонизация отечественного инструментария осуществления таможенного контроля с европейским. Отмечено, что в 2016 г. в Европейском Союзе вступил в силу ряд нормативных документов, которые существенно изменили подходы к осуществлению процедур таможенного контроля и порядок предоставления упрощений экономическим операторам. В частности, Таможенным кодексом ЕС предусмотрено активное использование инструментов таможенного контроля после выпуска (post-release control), который является одной из составных частей системы предоставления упрощений экономическим операторам. В Украине, несмотря на предусмотренное нормативное основание контроля после выпуска, эта форма таможенного контроля не работает в полную меру, а показатели эффективности подразделений таможенного аудита Гостаможслужбы являются низкими. Авторами проанализированы нормативные документы ЕС, предусматривающие использование инструментов таможенного контроля после выпуска в контексте внесения изменений в Таможенный кодекс Украины, и обобщены новации в отечественном таможенном законодательстве в соответствии с положениями таможенного законодательства ЕС.

Ключевые слова: *таможенный аудит, таможенный контроль, пост-таможенный контроль, формы таможенного контроля, таможенные органы, внешнеэкономическая деятельность.*

Метою дослідження є узагальнення вітчизняної практики здійснення процедур постмитного контролю, а також обґрунтування доцільності внесення змін до Митного кодексу України щодо запровадження інструментів постмитного контролю у вітчизняне митне законодавство.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку національних митних законодавств характеризуються набуттям ними ознак наднаціонального характеру, внаслідок чого митне законодавство більшості країн стає «інтернаціональним», тобто набувати спільних рис, що передбачає використання типових інструментів контролю за діяльністю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Аналіз митно-тарифного регулювання багатьох країн світу свідчить про поступовий відхід від «суверенної законотворчості» в митній сфері внаслідок формування національного митного законодавства відповідно до тенденцій

і принципів міжнародного митного права. Зазначимо, що сьогодні на рівні Всесвітньої митної організації, Світової організації торгівлі сформовано єдині стандарти митного регулювання міжнародної торгівлі, які ратифікуються урядами багатьох країн міжнародних угод щодо підвищення рівня безпеки міжнародного ланцюга постачання та спрощення митних процедур (Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур, Рамкові стандарти забезпечення безпеки та спрощення міжнародної торгівлі ВМО, Угода СОТ про спрощення світової торгівлі). З врахуванням характеру нових загроз економічній безпеці держави, відповідно до положень міжнародних угод та конвенцій, митними адміністраціями розробляються сучасні інструменти виявлення випадків порушення норм вітчизняного митного законодавства. Одним з таких інструментів є здійснення заходів постмитного контролю, який набув широкого розповсюдження у провідних країнах світу. Саме запровадження елементів постмитного контролю у вітчизняне нормативне поле набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування дієвого механізму здійснення постмитного контролю досліджували такі науковці та практики: О. М. Вакульчик, І. І. Бережнюк, І. С. Губіна, М. О. Єдинак, П. В. Пашко, О. А. Фрадинський, Д. О. Сагарьова та інші. Водночас, незважаючи на значну кількість публікацій науковців та фахівців-практиків, в Україні не створено ефективного механізму здійснення постмитного контролю відповідно до міжнародних рекомендацій та вимог, зокрема, потребують подальшого обговорення пропозиції змін до Митного кодексу України, що й зумовило актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. Однією з вагомих причин прийняття чинного Митного кодексу України 2012 р. була адаптація вітчизняного митного законодавства до європейського з врахуванням положень зазначених міжнародних конвенцій та угод. Зокрема, Митним кодексом України (далі – МК України) було формалізовано у вітчизняному митному законодавстві такі поняття, як «уповноважений економічний оператор», «система управління ризиками», «контроль після митного оформлення», яке в зазначеному кодексі об'єктивізувалось як «документальні перевірки дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи» і є правовим підґрунтям здійснення перевірок після митного оформлення підрозділами митного аудиту в структурі Державної фіскальної служби України [1]. Водночас значна частина положень МК України не набула практичного використання, інша – потребує вдосконалення, що зумовлює ініціювання значної кількості законопроєктів щодо внесення змін до нього.

Саме з метою наближення вітчизняного митного законодавства до стандартів ЄС у межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Міністерством фінансів України з рядом експертних та громадських організацій розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України» (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощення митних формальностей), який схвалений на засіданні КМУ від 06.04.2016 та зареєстрований у Верховній Раді України від 03.06.2016 № 4777 [2]. Зокрема, на відміну до чинного МК України, зазначеним законопроєктом трансформується система надання спрощень суб'єктам ЗЕД, передбачається необхідність подання короткої ввізної декларації, розширюються форми митного контролю, а саме запроваджується особлива форма митного контролю як контроль після випуску товарів (постмитний контроль).

Проте Комітет Верховної Ради України з питань податкової та митної політики на своєму засіданні 21.06.2017 (протокол № 66), розглянувши законопроєкт № 4777, повернув

його суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання, оскільки встановлено, що ряд важливих положень законопроєкту ґрунтується на нормах митного законодавства ЄС, яке діяло до 31.05.2016. Це стосується, зокрема, переліку спеціальних митних спрощень, які можуть надаватися авторизованим економічним операторам. Крім того, було зазначено, що цей законопроєкт не відповідає нормам митного законодавства ЄС щодо умов надання спеціальних митних спрощень.

У результаті, 29.12.2017 було зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань виконання Глави 5 Розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони» (далі – законопроєкт № 7473) [3]. Цей законопроєкт є доопрацьованим варіантом законопроєкту № 4777, а його метою є впровадження на законодавчому рівні інституту авторизованого економічного оператора аналогічного тому, що функціонує в ЄС, та виконання Україною зобов'язань, передбачених Угодою.

Зазначимо, що, відповідно до статті 336 чинного МК України [1], існують такі форми митного контролю:

– перевірка документів та відомостей, які, відповідно до статті 335 МК України, надаються митним органам під час переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України;

– митний огляд (огляд та переогляд товарів, транспортних засобів комерційного призначення, огляд та переогляд ручної поклажі та багажу, особистого огляду громадян);

– облік товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України;

– усне опитування громадян та посадових осіб підприємств;

– огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де перебувають товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою, відповідно до МК України та інших законів України, покладено на митні органи;

– перевірка обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України та/або перебувають під митним контролем;

– проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, зокрема своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів;

– направлення запитів до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, поданих митному органу.

Зазначеними законопроєктами передбачено розширення існуючих форм митного контролю шляхом внесення змін до статті 336 та введення нової статті 3371. «Перевірка документів після випуску товарів (постмитний контроль)». Цими змінами передбачається можливість застосування посадовими особами митних органів шляхом перевірки документів після випуску товарів (постмитний контроль) – перевірка документів, відомості про які зазначено у митній декларації, за якою здійснено випуск товарів, або перевірка документів, на підставі яких було здійснено випуск товарів. Постмитний контроль здійснюється за результатами застосування системи управління ризиками та

може бути ініційований під час митного оформлення або упродовж 30 календарних днів з дня випуску товарів. Отже, пропонується запровадження механізму здійснення контролю після митного оформлення, але не у формі «документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи», який серед фахівців-практиків має назву «митний аудит» (здійснення якого передбачає виконання ряду організаційних заходів зі сторони митниць ДМСУ), а у формі постмитного контрою (табл. 1).

Таблиця 1

Процедурні особливості здійснення постмитного контролю відповідно до законопроєкту № 7473

Категорія	Значення
Постмитний контроль (перевірка документів після випуску товарів)	Перевірка документів, відомості про які зазначено у митній декларації, за якою здійснено випуск товарів, або перевірка документів, на підставі яких здійснено випуск товарів
Підстава та терміни	Здійснюється за результатами застосування системи управління ризиками та може бути ініційований під час митного оформлення або упродовж 30 календарних днів з дня випуску товарів
Мета	– встановлення наявності документів, відомості про які наведено у митній декларації, та їх автентичності; – перевірка відповідності та повноти інформації, зазначеної у митній декларації та первинних облікових документах (якщо випуск товарів здійснено відповідно до статті 2491 цього Кодексу), відповідних додаткових деклараціях, та інформації, що міститься в документах, відомості про які наведено у таких митних деклараціях
Об'єкт перевірки	Контролю підлягають виключно документи, які не надавалися митному органу під час митного оформлення товарів
Суб'єкт перевірки	Здійснюється виключно тим митним органом, що здійснював митне оформлення товарів
Особливості	Митний орган надсилає декларанту в письмовій або електронній формі повідомлення з переліком документів, які необхідно надати для здійснення постмитного контролю, а також із зазначенням строку їх надання. Декларант зобов'язаний надати документи, зазначені у повідомленні митному органу для здійснення постмитного контролю, протягом десяти робочих днів з дати отримання такого повідомлення. Постмитний контроль здійснюється у приміщенні митного органу або декларанта

Джерело: [3].

Отже, передбачається запровадження нової форми митного контролю, яка за своїм змістом має всі ознаки митного постаудиту в класичному його розумінні, проте має більш спрощену процедуру ініціювання та обмежене коло документів для перевірки (здійснюється за результатами застосування системи управління ризиками та може бути

ініційований під час митного оформлення або упродовж 30 календарних днів з дня випуску товарів) [3].

Зауважимо, що в іноземній та вітчизняній літературі немає єдиного визначення категорії «постмитний контроль», а зустрічаються такі терміни: «post-customs audit», «post-customs control», «post-clearance audit», «post-clearance control», «post-entry audit» [4]. Однак, незважаючи на різноманітність категоріального визначення, сутність усіх понять зводиться до того, що під цією формою митного контролю розуміють зведення до мінімуму «пропускних» митних процедур та здійснення митного контролю шляхом подальшої поглибленої документальної перевірки суб'єкта ЗЕД після факту митного оформлення товарів та транспортних засобів.

У процесі реформування державної митної справи в Україні необхідно переймати європейський досвід, що передбачає оптимізацію персоналу, форм митного контролю та взаємодії митниці із суб'єктами господарювання. В ЄС залучення митниці є мінімальним і зазвичай дистанційним, що дозволяє використовувати принцип декларативної згоди, здійснювати перевірку документів після випуску товарів, тобто застосовувати постмитний контроль, що значно скорочує потреби нарощувати штат митниці за умов зростання товаропотоків.

Нормативно-правове регулювання постмитного контролю в ЄС регламентується такими основними законодавчими актами:

– Митний кодекс ЄС *(англ. Customs Code of the European Union, CC EU).* CC EU був ухвалений Європейським Парламентом 09.10.2013 як Регламент ЄС 952/2013. Він набув чинності 30.10.2013, хоча більшість його положень застосовуються з 01.05.2016 [5];

– Імплементаційний Регламент ЄС 2015/2447 *(англ. Commission Implementing Regulation (EU)*. IR EU ухвалено 24.11.2015 як Регламент ЄС 2015/2447. IR EU дозволяє забезпечити однакові умови реалізації CC EU і узгодженого застосування процедур усіма країнами-членами ЄС [6];

– Делегований Регламент ЄС 2015/2446 *(англ. Commission Delegated Regulation (EU)*. DR EU був ухвалений 28.07.2015 як Делегований Регламент ЄС 2015/2446. DR EU доповнює та розширює статті CC EU. З моменту ухвалення DR EU двічі був змінений [7];

– Делегований регламент з перехідними положеннями про інформаційні технології [8]. Делегований регламент з перехідними положеннями про інформаційні технології ухвалений 17.11.2015 як Регламент ЄС 2016/341. Цей Регламент встановлює перехідні правила для економічних операторів і митних органів до моменту модернізації/розробки відповідних ІТ-систем для створення повністю електронного митного середовища з 2020 року;

– Робоча програма з розробки та впровадження інформаційних систем [9]. Робоча програма з розробки та впровадження інформаційних систем ухвалена 11.04.2016 та взаємодоповнює Делегований регламент з перехідними положеннями про інформаційні технології;

– Рамкові стандарти забезпечення безпеки та спрощення міжнародної торгівлі ВМО *(англ. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade, 2018)* зі змінами станом на червень 2018 року [10];

– Кіотська конвенція про гармонізацію та спрощення митних процедур ВМО *(англ. International convention on the simplification and harmonization of customs procedures (as amended) / World Customs Organization)* [11];

– Технічні примітки про заходи зі сприяння торгівлі Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) *(англ. Technical Notes on Trade Facilitation Measures)* [12].

Зазначимо, в європейському митному законодавстві, а саме в статті 48 чинного Митного кодексу ЄС [5] використовується категорія «контроль після випуску» *(англ. post-release control)*, який передбачає, що для цілей митного контролю митні органи можуть перевіряти точність і повноту інформації, що міститься в митній декларації та інших передбачених законодавством ЄС документах, достовірність і точність підтверджуючих документів, що дозволяє перевіряти рахунки декларанта та інші документи, які стосуються переміщення товарів. Такий контроль може здійснюватися в приміщенні власника товару або представника власника, будь-якої іншої особи, які прямо або опосередковано беруть участь у зовнішньоекономічних операціях. Процедури «контролю після випуску» *(англ. post-release control)* доповнюються та розширюються нормами статей 9, 21, 82, 292 Імплементаційного Регламенту ЄС 2015/2447 [6].

Варто зауважити, що ретельний аналіз документа «Керівництво «Спрощені процедури / Єдиний дозвіл для спрощених процедур» TAXUD/1284/2005» дозволяє стверджувати, що на рівні нормативного регулювання в ЄС питань митного постаудиту також окремо виділяються дві категорії: контроль після випуску (post-clearance controls) та постмитний аудит (post-clearance audits) [12]. Зокрема, статтею 2.XI.2. «Post-clearance controls on the supplementary declaration and supporting documents» Керівництва «Спрощені процедури / Єдиний дозвіл для спрощених процедур» TAXUD/1284/2005, Rev. 5 Final [12] визначено, що правильність, достовірність супровідних документів також можна перевірити під час постмитного контролю. Постмитний контроль передбачає виключно перевірку митних декларацій та супровідних документів економічного оператора відповідно до норм Митного кодексу ЄС, а постмитний аудит охоплює більш широкий спектр питань. Отже, постмитний аудит (post-clearance audits) передбачає перевірку адміністрації, організації та внутрішніх процедур та/або внутрішніх систем господарюючого суб'єкта (перевірка бухгалтерського обліку та окремих зовнішньоекономічних операцій), водночас контроль після випуску (post-clearance controls) зосереджується виключно на розгляді декларацій та супровідних документів. Зазначено, що процедури контролю після випуску та постмитного аудиту мають багато спільного, проте постмитний аудит (post-clearance audits) є більш широким.

Оновлене Керівництво «Спрощені процедури / Єдиний дозвіл для спрощених процедур» TAXUD/1284/2005, Rev. 6 [13] визначає, що законодавство ЄС надає правову основу для проведення аудитів. Стаття 78 Митного кодексу ЄС передбачає перевірку митних декларацій після випуску товару, тоді як статті з 13 по 16 Митного кодексу ЄС слугують юридичною підставою для проведення перевірок. Крім того, національне митне або податкове законодавство може надавати митним органам право проводити аудит суб'єктів господарювання та третіх осіб.

Висновки. Отже, митний аудит – це такий вид митного контролю або оцінки, який здійснює митний орган, щоб переконатися, що дії та події, які проводяться суб'єктами господарювання, відповідають національному та європейському законодавству і вимогам щодо здійснення митної справи. Варто зауважити, що митний аудит в ЄС – це системний та об'єктивний процес отримання, оцінки та подання доказів щодо точності та повноти даних, дій та подій економічного оператора. Для проведення митного аудиту зазвичай потрібно відвідування приміщень економічного оператора. Види контролю, які

виконуються після випуску товару для забезпечення точності митних декларацій, можуть бути класифіковані як постмитний контроль. Водночас він має на меті не лише перевірку економічних операторів на предмет дотримання ними митного законодавства, оскільки може включати перевірку, проведену для оцінки того, чи відповідає економічний оператор критеріям, необхідним для отримання статусу Авторизованого економічного оператора.

На нашу думку, з метою подальшого наближення норм вітчизняного митного законодавства до європейського, забезпечення належного контролю за суб'єктами господарювання в умовах мінімального втручання в їх зовнішньоекономічну діяльність є доцільним прийняття зазначених змін до МК України в контексті запровадження постмитного контролю, а також розробка організаційно-розпорядчих заходів щодо можливості його застосування посадовими особами митниць Держмитслужби України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 20.10.2020).

2. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо уповноваженого економічного оператора та спрощень митних формальностей : проект Закону України, реєстраційний № 4777 від 03.06.2016. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59320 (дата звернення: 20.10.2020).

3. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань виконання Глави 5 Розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони: проєкт Закону України, реєстраційний № 8487-1 від 27.06.2018. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64322 (дата звернення: 22.10.2020).

4. Формування системи митного аудиту в Україні: монографія / за заг. ред. О. М. Вакульчик. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2014. 208 с. (Митна справа в Україні. Том 25).

5. REGULATION (EU) No 952/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. URL : http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:269:0001:0101:EN:PDF (дата звернення: 23.10.2020).

6. Commission Implementing Regulation (EU) 2015/2447 of 24 November 2015. URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015R2447 (дата звернення: 23.10.2020).

7. Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446 of 28 July 2015. URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1460964615220&uri=CELEX:32015R2446 (дата звернення: 25.10.2020).

8. Commission Delegated Regulation (EU) 2016/341 of 17 December 2015 supplementing Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council as regards transitional rules for certain provisions of the Union Customs Code where the relevant electronic systems are not yet operational and amending Delegated Regulation (EU) 2015/2446. URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=OJ:L:2016:069:TOC (дата звернення: 25.10.2020).

9. Commission Implementing Decision (EU) 2016/578 of 11 April 2016 establishing the Work Programme relating to the development and deployment of the electronic systems

provided for in the Union Customs Code. URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016D0578 (дата звернення: 25.10.2020).

10. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade / World Customs Organization, 2018. URL : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/safe-framework-of-standards.pdf?la=en (дата звернення: 26.10.2020).

11. International convention on the simplification and harmonization of customs procedures (as amended) / World Customs Organization. URL : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv.aspx (дата звернення: 26.10.2020).

12. Technical Notes on Trade Facilitation Measures. URL : https://unctad.org/en/Docs/dtltlb20101_en.pdf (дата звернення: 26.10.2020).

13. Simplified procedures / single authorization for simplified procedures. Guidelines. TAXUD/1284/2005, Rev. 5 Final. URL : https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/customs/policy_issues/conference_events/budapest2008/sasp_guidelines_rev4.pdf (дата звернення: 28.10.2020).

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Mytnyi kodeks» [The Law of Ukraine «Customs code of Ukraine» from March 13 2012, no. 4495-VI]. (2012, March 13). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 [in Ukrainian] (accessed October 20, 2020).

2. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeksu Ukrainy shchodo upovnovazhenoho ekonomichnoho operatora ta sproshchen mytnykh formalnostei» [Draft Law of Ukraine «On Amendments to the Customs Code of Ukraine Concerning an Authorized Economic Operator and Simplification of Customs Formalities» from June 03 2016, no. 4777]. (2016, June 03). URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59320 [in Ukrainian] (accessed October 20, 2020).

3. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeksu Ukrainy shchodo deiakykh pytan vykonannia Hlavy 5 Rozdilu IV Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii ta yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony» [Draft Law of Ukraine «On Amendments to the Customs Code of Ukraine on Certain Issues of Implementation of Chapter 5 of Section IV of the Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part» from June 27 2018, no. 8487-1]. (2018, June 27). URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64322 [in Ukrainian] (accessed October 22, 2020).

4. Vakulchyk, O. M. (ed.) (2014). Formuvannia systemy mytnoho audytu v Ukraini : monohrafiia [Formation of the customs audit system in Ukraine], monograph. Khmelnytskyi : PP Melnyk A. A. [in Ukrainian].

5. REGULATION (EU) No 952/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. URL : http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:269:0001:0101:EN:PDF [in English] (accessed October 23, 2020).

6. Commission Implementing Regulation (EU) 2015/2447 of 24 November 2015. URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015R2447 [in English] (accessed October 23, 2020).

7. Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446 of 28 July 2015. URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1460964615220&uri=CELEX:32015R2446 [in English] (accessed October 25, 2020).

8. Commission Delegated Regulation (EU) 2016/341 of 17 December 2015 supplementing Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council as regards transitional rules for certain provisions of the Union Customs Code where the relevant electronic systems are not yet operational and amending Delegated Regulation (EU) 2015/2446. URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=OJ:L:2016:069:TOC [in English] (accessed October 25, 2020).

9. Commission Implementing Decision (EU) 2016/578 of 11 April 2016 establishing the Work Programme relating to the development and deployment of the electronic systems provided for in the Union Customs Code. URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016D0578 [in English] (accessed October 25, 2020).

10. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade / World Customs Organization, 2018. URL : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/safe-framework-of-standards.pdf?la=en [in English] (accessed October 26, 2020).

11. International convention on the simplification and harmonization of customs procedures (as amended) / World Customs Organization. URL : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv.aspx [in English] (accessed October 26, 2020).

12. Technical Notes on Trade Facilitation Measures. URL: https://unctad.org/en/Docs/dtltlb20101_en.pdf [in English] (accessed October 26, 2020).

13. Simplified procedures / single authorization for simplified procedures. Guidelines. TAXUD/1284/2005, Rev. 5 Final. URL : https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/customs/policy_issues/conference_events/budapest2008/sasp_guidelines_rev4.pdf [in English] (accessed October 28, 2020).

I. V. Nestoryshen, V. V. Turzhanskyi, I. H. Berezhniuk. Innovations in the customs legislation of Ukraine

Taking into account the nature of new threats to the economic security of the state in accordance with the provisions of international agreements and conventions, customs administrations are developing modern tools for detecting cases of violation of domestic customs legislation. One such tool is the implementation of post-customs control measures, which have become widespread in the world's leading countries. It is the introduction of elements of post-customs control in the domestic regulatory field that becomes especially relevant.

Generalization of domestic practice of post-customs control procedures, as well as substantiation of expediency of making amendments to the Customs Code of Ukraine on introduction of post-customs control instruments into domestic customs legislation.

This study is based on the concept of balancing the interests of the state and foreign economic activity to ensure national security and simplify customs control procedures. The following

methods are the methodological basis of the study, namely: abstract and logical, synthesis and analysis, deduction and induction.

One of the topical issues in the field of state customs in Ukraine is the approximation of customs legislation to the provisions of international conventions and agreements, as well as, in the context of further European integration aspirations, harmonization of domestic instruments of customs control with European. It should be noted that in 2016 a number of normative documents came into force in the European Union, which significantly changed the approaches to the implementation of customs control procedures and the procedure for providing simplifications to economic operators. In particular, the EU Customs Code provides for the active use of post-release control instruments, which is one of the components of the system of simplification for economic operators. In Ukraine, despite the regulatory framework for post-release controls, this form of customs control is not fully operational and the efficiency of the State Customs Service's customs audit units is low. The purpose of the study is to generalize the domestic practice of post-customs control procedures, as well as to justify the feasibility of amending the Customs Code of Ukraine to introduce post-customs control instruments in domestic customs legislation. The authors analyzed the EU normative documents, which provide for the use of customs control instruments after release in the context of amendments to the Customs Code of Ukraine.

The authors noted that in order to further approximate the rules of domestic customs legislation to European, ensure proper control over economic entities with minimal interference in their foreign economic activity, it is advisable to adopt these amendments to the Customs Code of Ukraine in the context of post-customs control; also development of organizational and administrative measures on the possibility of its application by customs officials of the State Customs Service of Ukraine.

Key words: *customs audit, customs control, post-customs control, forms of customs control, customs authorities, foreign economic activity.*

Стаття надійшла до редакції 15 листопада 2020 року

УДК 339.5
JEL Classification: H19
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.77-87

С. А. Попель,
к.е.н.,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0003-3834-1049

УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ЩОДО РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ, ЯКЕ ПЕРЕЙШЛО У ВЛАСНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті визначено, що розпорядження майном є складним процесом, який характеризується значною кількістю невизначеностей та проблемних аспектів, що потребують окремого нормативно-правового врегулювання. Виявлено, що одним із найважливіших нововведень Порядку 1050 є те, що ним передбачається можливість застосування голландських аукціонів – редукціонів для реалізації майна, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства. Визначено основні зміни щодо розпорядження підакцизними товарами, які були здійснені у зв'язку з прийняттям Постанови № 1014. Також досліджено зміни, які були здійснені у митному регулюванні в рамках боротьби із COVID-19.

Ключові слова: *розпорядження майном, електронний аукціон, редукціон, реалізація товарів, підакцизні товари.*

С. А. Попель. Совершенствование нормативно-правового регулирования вопросов относительно распоряжения имуществом, перешедшего в собственность государства за нарушение таможенного законодательства

В статье определено, что распоряжение имуществом является сложным процессом, который характеризуется значительным количеством неопределенностей и проблемных аспектов, требующих отдельного нормативно-правового урегулирования. Выявлено, что одним из важнейших нововведений Порядка 1050 является то, что им предусматривается возможность применения голландских аукционов – редукционов для реализации имущества, перешедшего в собственность государства за нарушение таможенного законодательства. Определены основные изменения по распоряжению подакцизными товарами, которые были совершены в связи с принятием Постановления № 1014. Также исследованы изменения, которые были осуществлены в таможенном регулировании в рамках борьбы с COVID-19.

Ключевые слова: *распоряжение имуществом, электронный аукцион, редукцион, реализация товаров, подакцизные товары.*

© Попель С. А., 2020

Мета статті – дослідження останніх змін у нормативно-правовому регулюванні процедури розпорядження майном, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства.

Постановка проблеми. Процедура розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, є доволі складним процесом, який регламентується значною кількістю нормативно-правових актів, що зумовлено різноманітністю такого майна та способами розпорядження ним. Тому на практиці досить часто виникають ситуації, які потребують окремого врегулювання. Серед проблемних аспектів розпорядження майном варто зазначити такі:

1) реалізація майна на митних аукціонах, згідно з чинним законодавством, здійснюється без використання сучасних технічних можливостей, що, в свою чергу, позначається на низькій їх ефективності;

2) у зв'язку з низькою ефективністю системи продажу майна, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, постійно зростають обсяги майна, на зберігання якого потрібно витрачати державні кошти;

3) існуюча процедура реалізації товарів та транспортних засобів, що перейшли у власність держави за порушення митного законодавства, характеризується значною неефективністю та нерівністю доступу до конкретних торгів, у яких переважно беруть участь лише клієнти конкретного організатора митного аукціону.

Саме тому існує гостра потреба в удосконаленні нормативно-правового регулювання питань щодо розпорядження майном, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань, пов'язаних з нормативно-правовим забезпеченням процесу розпорядження майном, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, присвячена незначна кількість наукових досліджень, серед яких варто виділити праці таких науковців, як: В. А. Бондаренко, Л. Р. Прус, У. В. Романюк. Так, В. А. Бондаренко вивчав зміну принципів побудови системи розпорядження конфіскованим майном, вилученим митницями [1], у дослідженні Л. Р. Прус особливу увагу приділено публічному адмініструванню операцій з майном, вилученим за порушення митного законодавства [2], а У. В. Романюк проводила аналіз стану розпорядження майном, вилученим митницями ДФС України [3].

Проте сьогодні залишається ще багато дискусійних питань щодо особливостей розпорядження майном, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, що спричиняє необхідність вивчення останніх змін у нормативно-правовому регулюванні цього питання.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з вищезазначеним у грудні 2019 року урядом було прийнято постанови, які змінюють порядок організації митних аукціонів та упорядковують процедури здійснення операцій з підакцизними товарами. Зокрема, Постанова КМУ від 4 грудня 2019 р. № 1050 «Про затвердження Порядку реалізації товарів на митних аукціонах, редукціонах та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» (далі – Порядок 1050) [4] запроваджує продаж товарів (зазначених у частинах першій, четвертій – шостій статті 243 Митного кодексу України, вартість однієї облікової одиниці (або об'єднаних в один лот) яких перевищує 20 мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року, а також транспортні засоби, повітряні, морські та річкові судна незалежно від їх

вартості) за допомогою електронної торгової системи через електронні майданчики у формі митного аукціону та/або редукціону. Передбачається, що це дозволить відкрито та прозоро здійснювати процес торгів і, як наслідок, розвантажить склади митниць та зменшить корупційні ризики, які існували раніше під час проведення митних аукціонів, залучить більш широке коло потенційних покупців, а отже, і збільшить обсяги надходжень до державного бюджету за рахунок коштів від реалізації товарів.

Варто зазначити, що з прийняттям Порядку 1050 втратили чинність ряд постанов Кабінету Міністрів України та окремих їх пунктів, зокрема:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 607 «Про затвердження Порядку організації митних аукціонів, реалізації товарів і транспортних засобів на митних аукціонах, товарних біржах або через підприємства торгівлі, а також розпорядження окремими видами товарів, що не підлягають реалізації» (далі – Порядок 607) [5].

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2005 р. № 624 «Про внесення змін до Порядку організації митних аукціонів, реалізації товарів і транспортних засобів на митних аукціонах, товарних біржах або через підприємства торгівлі, а також розпорядження окремими видами товарів, що не підлягають реалізації».

3. Пункт 3 змін, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2005 р. № 701.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2005 р. № 719 «Про внесення зміни до пункту 63 Порядку організації митних аукціонів, реалізації товарів і транспортних засобів на митних аукціонах, товарних біржах або через підприємства торгівлі, а також розпорядження окремими видами товарів, що не підлягають реалізації».

5. Пункт 3 змін, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України з питань розпорядження конфіскованим майном, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2007 р. № 161.

6. Пункт 3 змін, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України з питань розпорядження конфіскованим майном, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2008 р. № 1009.

7. Пункт 5 змін, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 536.

8. Пункт 3 змін, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності Державного агентства резерву, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2012 р. № 619.

З прийняттям Порядку 1050, як уже було зазначено вище, утратив чинність Порядок 607. Якщо порівнювати їх відмінності, то насамперед, одним з найважливіших нововведень Порядку 1050 є те, що ним передбачається можливість застосування голландських аукціонів – редукціонів. На відміну від англійських аукціонів (так званих English Forward), де учасники поступово підвищують ціну своєї пропозиції, голландські аукціони працюють з пониженням ціни (табл. 1).

Під час аукціону ціна автоматично знижується, доки хтось з учасників це зниження не зупинить. Це означатиме, що він готовий купити лот за цю суму. Голландській аукціон не є кращим чи гіршим, ніж інші моделі аукціонів. Він просто більш ефективний для певного типу майна. Насамперед, тих, за якими важко визначити ринкову ціну – цю ціну визначають учасники.

Таблиця 1

Відмінності між класичним та голландським аукціоном

Класичний (English Forward)	Голландський
– тільки одна процедура – аукціон на підвищення ціни	є дві процедури: а) аукціон з автоматичним пониженням ціни; б) після фіксації ціни – торги на підвищення
– аукціон проходить не нижче заданої мінімальної ціни	аукціон проходить нижче заданої мінімальної ціни – ціну визначає ринок. Підвищення можливе лише на другому етапі
– три етапи торгів	три стадії торгів
– право останнього ходу має той, хто запропонував найвищу початкову ціну	право останнього ходу має той, хто першим зафіксував ціну
– аукціон триває в середньому годину	аукціон триває цілий день з перервою
– продаж може зайняти до 7 місяців	продаж може відбутись за 1 день

Джерело: складено автором на основі [6].

Крім того, голландські лоти дозволяють продавати набагато швидше. Сьогодні за класичним (англійським) аукціоном покупці можуть пропонувати лише ціни вищі, ніж стартова ціна. І багато аукціонів не відбуваються взагалі. Якщо аукціон не відбувається, лот виставляють ще раз, але вже на дешевше. Так лот може виставлятися декілька разів. І продаж одного лоту іноді триває місяці. Голландські аукціони допоможуть скоротити цей період. Весь період зниження тепер займе лише 5–6 годин. За цей час від 100 % вартості починається пониження по 1 % за крок, і аж до 80 кроків.

Ще однією важливою новацією Порядку 1050 є те, що ним передбачена зміна процедури уцінки товарів (табл. 2).

Як бачимо, Порядок 1050 надає більш гнучкі можливості щодо уцінки товарів, які підлягають реалізації на електронних аукціонах. Крім того, варто зауважити, що, відповідно до Порядку 1050, ціна, за якою лот виставляється на другий, третій митні аукціони або на редукціон, не може бути меншою, ніж сума податків і зборів, що підлягають сплаті під час переміщення товарів через митний кордон України.

Особливу увагу у новоприйнятому Порядку 1050 приділено уцінці товарів, які швидко псуються або мають обмежений строк зберігання. Отже, визначено, що товари, які швидко псуються або мають обмежений строк зберігання, якщо строк придатності таких товарів не дає змоги забезпечити їх реалізацію у строки, відведені для організації та проведення першого – третього митних аукціонів, редукціону, можуть відразу передаватися для реалізації на редукціоні. У такому разі стартовою ціною таких товарів є їх вартість, визначена в оголошенні.

Таблиця 2

Уцінка товарів відповідно до Порядку 1050 та Порядку 607

Порядок 1050	Порядок 607
35. Не реалізований на першому митному аукціоні лот виставляється на другий митний аукціон із стартовою ціною, що становить 75 відсотків його стартової ціни на першому митному аукціоні. 36. Не реалізований на другому митному аукціоні лот виставляється на третій митний аукціон із стартовою ціною, що становить 50 відсотків його стартової ціни на першому митному аукціоні. 37. Не реалізований на третьому митному аукціоні лот виставляється на редукціон із стартовою ціною, що становить 50 відсотків його стартової ціни на першому митному аукціоні	38. Товари (лоти), виставлені та не продані на митному аукціоні упродовж 15 календарних днів з дня інформаційного повідомлення про проведення митного аукціону або продані в кількості, що не перевищує 30 відсотків їх обсягу, підлягають уцінці, але не більше ніж на 20 відсотків їх вартості, визначеної в акті опису, оцінки та передачі товарів. Уцінка товарів з обмеженим строком зберігання або користування проводиться у скорочені строки, залежно від їх споживчих властивостей. 39. Уцінка товарів, проводиться комісією, утвореною митним органом, що здійснив вилучення товарів або зберігав їх. За результатами роботи комісії складається акт про уцінку товарів, що додається до акта опису, оцінки та передачі товарів. 40. Товари, на які, згідно із законодавством, установлено державні фіксовані та регульовані ціни, можуть, бути уцінені лише до розміру їх мінімальної ціни, затвердженої в установленому порядку. 41. Товари, які виставлялися на продаж і не були продані упродовж трьох митних аукціонів, знімаються з аукціонних торгів

Джерело: складено автором на основі [4; 5].

Попри те, що Порядок 1050 передбачає ряд новацій у процедурі реалізації майна на електронних аукціонах, у ньому відсутні положення, які були у Порядку 607 та могли покращити ефективність реалізаційних процедур, зокрема:

– згідно з Порядком 1050 щодо товарів, які не були реалізовані на електронному аукціоні, комісією приймається рішення про подальше розпорядження (безоплатна передача, переробка, утилізація, знищення), тобто реалізація через торгові підприємства не передбачається, що знижує ефективність процедури розпорядження майном і зменшує надходження до державного бюджету. Однак Порядком 607 було передбачено, що товари, щодо яких відповідно митним органом, що здійснив вилучення або зберігав їх, прийнято рішення про недоцільність реалізації на митних аукціонах, відбувається їх реалізація через товарні біржі або торговельні підприємства;

– згідно з п. 42 Порядку 1050 товари, які швидко псуються або мають обмежений строк зберігання, якщо строк придатності таких товарів не дає змоги забезпечити їх реалізацію у строки, відведені для організації та проведення першого – третього митних аукціонів, редукціону, можуть відразу передаватися для реалізації на редукціоні. У цьому разі стартовою ціною таких товарів є їх вартість, визначена в оголошенні. Проте оцінка товарів

є досить тривалим процесом (пошук оцінювача – укладання договору – безпосередня оцінка майна (рецензування) – засідання комісії – рішення), який може тривати 2–3 тижні, упродовж якого швидкопсувні товари можуть втратити свої споживчі якості та стати непридатними для реалізації. Натомість у Порядку 607 було визначено, що товари, які швидко псуються або мають обмежений строк зберігання, зокрема товари – предмети порушення митних правил, вилучені відповідно до Митного кодексу України, підлягають реалізації з урахуванням строку їх придатності через торговельні підприємства, товарні біржі;

– у Порядку 607 значну увагу було приділено питанню розпорядження окремими видами товарів, що не підлягають реалізації, а саме було визначено перелік товарів, які не підлягають реалізації, а також способи розпорядження ними. Натомість, у Порядку 1050 немає чітко визначеного переліку товарів, які не можуть бути реалізовані на митних аукціонах, проте встановлено, що його дія поширюється на товари, вартість однієї облікової одиниці (або об'єднаних в один лот) яких перевищує 20 мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року, а також транспортні засоби, повітряні, морські та річкові судна незалежно від їх вартості.

Крім Порядку 1050, значні зміни у процедурі розпорядження товарами, що перейшли у власність держави за порушення митного законодавства було запроваджено із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 04.12.2009 № 1014 «Про внесення змін до деяких Постанов Кабінету Міністрів України» (далі – Постанова 1014), якою передбачені організаційні засади розпорядження підакцизними товарами. А саме зазначена постанова вносить зміни у такі нормативно-правові акти, як:

– «Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 р. № 1340;

– «Порядок обліку, зберігання, оцінки вилученого митницями ДФС майна, щодо якого винесено рішення суду про конфіскацію, передачі цього майна органам державної виконавчої служби і розпорядження ним», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2001 р. № 1724;

– «Порядок розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 985.

Найбільш значні зміни було внесено у Порядок 1340 і Порядок 1724, причому більшою мірою ці зміни подібні і стосуються процедури розпорядження підакцизними товарами.

Насамперед, Постановою 1014 визначено обов'язок органів виконавчої влади, які здійснюють вилучення тютюнових виробів, обладнання для промислового виробництва сигарет та цигарок, паперу цигаркового і фільтрів, а також спирту етилового, алкогольних напоїв, обладнання для промислового виробництва спирту етилового, алкогольних напоїв, приладів для незаконного виготовлення спирту етилового, алкогольних напоїв, виробничої, транспортної, споживчої тари (упаковки), етикеток, корків, засобів закупорки, марок акцизного податку (зокрема, підроблених), щомісяця до 5 числа оприлюднювати на власному вебсайті інформацію за попередній місяць про обсяги вилучення такої продукції та обладнання, а в разі конфіскації такої продукції та обладнання – реквізити судового рішення про конфіскацію. А органи виконавчої влади, які забезпечують знищення визначених продукції та обладнання, щомісяця до 5 числа оприлюднюють на

власному вебсайті інформацію за попередній місяць про дату, місце, обсяги та способи їх знищення, найменування підприємства, на якому здійснювалося знищення такої продукції та обладнання, присутність під час знищення представників відповідних суб'єктів господарювання та асоціацій.

Також визначено способи розпорядження підакцизними товарами, а саме:

– спирт етиловий та алкогольні напої підлягають промисловій переробці або знищенню;

– прилади для незаконного виготовлення спирту етилового, алкогольних напоїв, виробнича, транспортна, споживча тара, етикетки, корки, засоби закупорки, марки акцизного податку та тютюнові вироби, обладнання для промислового виробництва сигарет та цигарок, папір цигарковий, фільтри для промислового виробництва сигарет: фільтропалочки ацетатні підлягають знищенню;

– обладнання для промислового виробництва спирту етилового, алкогольних напоїв підлягає реалізації. У разі нереалізації такого обладнання воно підлягає знищенню (утилізації).

Крім того, визначається, що переробка або знищення спирту етилового, алкогольних напоїв та знищення приладів для незаконного виготовлення спирту етилового, алкогольних напоїв, обладнання для промислового виробництва спирту етилового, алкогольних напоїв, виробничої, транспортної, споживчої тари, етикеток, корків, засобів закупорки, марок акцизного податку, тютюнових виробів, обладнання для промислового виробництва сигарет та цигарок, паперу цигаркового і фільтрів здійснюється за рішенням комісії з дотриманням таких вимог:

1) до вирішення питання переробки (знищення) спирту етилового та алкогольних напоїв комісією за необхідності можуть залучатися представники державних органів та державних підприємств – виробників спирту. Рішення про переробку (знищення) спирту етилового та алкогольних напоїв приймається з урахуванням економічної доцільності їх промислової переробки, обсягу вилученої партії, вмісту спирту, витрат на транспортування. Промислова переробка спирту етилового та алкогольних напоїв здійснюється на державних підприємствах – виробниках спирту, перелік яких визначається Мінекономіки за погодженням з ДПС України;

2) знищення спирту етилового, алкогольних напоїв, приладів для незаконного виготовлення спирту етилового, алкогольних напоїв, обладнання для промислового виробництва спирту етилового, алкогольних напоїв (у разі його нереалізації), виробничої, транспортної, споживчої тари (упаковки), етикеток, корків, засобів закупорки, марок акцизного податку (зокрема, підроблених) та тютюнових виробів, обладнання для промислового виробництва сигарет та цигарок, паперу цигаркового і фільтрів здійснюється шляхом спалювання, руйнування, фізико-хімічної, біологічної або іншої обробки відповідно до вимог законодавства. Знищення за рішенням комісії проводиться на підприємствах, що відібрані відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі». Знищення невеликих за обсягом партій алкогольних напоїв, спирту етилового (не більше ніж 100 літрів), тютюнових виробів (не більше ніж 50 пачок) може провадитися комісією [8].

Варто зазначити, що 2020 року боротьба з COVID-19 зумовила необхідність змін у національному митному регулюванні, які мають діяти до 30 червня 2020 року. Так, 25 березня 2020 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову № 235 «Про внесення зміни до Порядку розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби» в рамках боротьби з поширенням

COVID-19. Цією постановою передбачено внесення змін до «Порядку розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 985.

Постановою № 235 передбачено доповнення Порядку № 985 пунктом 51 такого змісту: «Водонепроникні лабораторні костюми, рукавички медичні нестерильні нетальковані нітрилові, рукавички неопудрені з нітрилу, рукавички з інших полімерних матеріалів, халати ізоляційні медичні одноразові, маски медичні, окуляри захисні, щитки захисні, респіратори класу захисту не нижче FFP2, конфісковані в установленому порядку, безоплатно передаються до закладів охорони здоров'я» [10].

Крім того, в рамках боротьби із COVID-19 було ухвалено нормативно-правові акти, які передбачають:

– заборону експорту спирту етилового, неденатурованого, з концентрацією спирту 80 об. % або більше, спирту етилового та інших спиртових дистилятів, крім біоетанолу, напоїв, одержаних шляхом перегонки, денатурованих, будь-якої концентрації та інших подібних товарів (за кодом згідно з УКТ ЗЕД 2207) до 1 червня 2020 року – Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1109 «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2020 рік»;

– заборону експорту медичних товарів та лікарських засобів, зокрема респіраторів – Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 214 «Про внесення змін у додаток 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1109». Так, за умов пандемії, деякі медичні товари, зокрема респіратори, стали новими товарами, що їх почали вилучати митниці.

Висновки. Отже, в результаті дослідження новоприйнятих нормативно-правових актів можна зробити висновок, що вони удосконалюють процедуру розпорядження майном, що перейшло у власність держави. Їх впровадження допоможе:

1) забезпечити реалізацію положень Митного кодексу України і підвищити відкритість, прозорість та ефективність реалізації товарів на митних аукціонах, редукціонах;

2) запровадити проведення митних аукціонів, редукціонів виключно через електронну торгову систему, що дасть змогу уніфікувати процес реалізації майна, розширити коло учасників та, як наслідок, підвищити конкуренцію на ринку;

3) врегулювати загальні умови підготовки та проведення електронних торгів (аукціонів) з продажу майна, що перейшло у власність держави, з використанням електронної торгової системи ProZorro. Продажі, адміністратором якої є державне підприємство «Прозорро.Продажі» зокрема, визначити процедури підготовки до електронних торгів (аукціону) та процедури проведення електронних торгів (аукціону), публікації інформації про результати торгів тощо;

4) удосконалити організаційні засади розпорядження (утилізація (знищення), переробка) підакцизними товарами;

5) тимчасово заборонити на експорт лікарські засоби, медичні вироби та медичне обладнання, спирт, що допоможе забезпечити заклади охорони здоров'я та українських виробників фармацевтичної продукції необхідною сировиною для боротьби з COVID-19 в Україні.

Нормативно-правове врегулювання вищезазначених проблем допоможе зробити процес розпорядження майном, що перейшло у власність держави, більш прозорим та зрозумілим, що в результаті збільшить надходження до державного бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко В. А. Зміна принципів побудови системи розпорядження конфіскованим майном, вилученим митницями. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації* : тези учасників IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (м. Хмельницький, 20 вересня 2019 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. URL : http://univer.km.ua/doc/tezi/Tezi_uchasnikiv_IV_konf.pdf (дата звернення: 12.04.2020).

2. Прус Л. Р. Публічне адміністрування операцій з майном, вилученим за порушення митного законодавства. *Modern Economics.* 2019. № 16. С. 145–150. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V16(2019)-21.

3. Романюк У. В. Аналіз стану розпорядження майном, вилученим митницями ДФС України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція».* 2019. № 38. С. 45–49.

4. Про затвердження Порядку реалізації товарів на митних аукціонах, редукціонах та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 4.12.2019 № 1050 / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2019-п (дата звернення: 12.04.2020).

5. Про затвердження Порядку організації митних аукціонів, реалізації товарів і транспортних засобів на митних аукціонах, товарних біржах або через підприємства торгівлі, а також розпорядження окремими видами товарів, що не підлягають реалізації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 607 / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2003-п#n164 (дата звернення: 10.04.2020).

6. Що таке голландські аукціони. URL : https://prozorro.sale/handbook/sho-take-gollandski-aukcioni (дата звернення: 16.04.2020).

7. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 15.04.2020).

8. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 4.12.2009 № 1014 / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2019-п/conv (дата звернення: 20.04.2020).

9. Про Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.1998 № 1340 / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1340-98-п (дата звернення: 10.04.2020).

10. Про внесення зміни до Порядку розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2020 № 235 / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-2020-п (дата звернення: 14.04.2020).

REFERENCES

1. Bondarenko, V. A. (2019). Zmina pryntsypiv pobudovy systemy rozporiadzhennia konfiskovanym mainom, vyluchenym mytnytsiamy [Changing the principles of building a system for disposing of confiscated property seized by customs]. *Zbirnyk tez uchasnykiv IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii «Stratehichni napriamy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku derzhavy v umovakh hlobalizatsii» – Collection of abstracts of the*

IV International scientific and practical Internet conference «Strategic directions of social and economic development of the state in the context of globalization». Khmelnytskyi, 20 September 2019). URL : http://univer.km.ua/doc/tezi/Tezi_uchasnikiv_IV_konf.pdf [in Ukrainian] (accessed April 12, 2020).

2. Prus, L. R. (2019). Publichne administruvannia operatsii z mainom, vyluchenym za porushennia mytnoho zakonodavstva [Public administration of operations with property seized in violation of customs legislation]. *Modern Economics*, 16, 145–150. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V16(2019)-21 [in Ukrainian].

3. Romaniuk, U. V. (2019). Analiz stanu rozporiadzhennia mainom, vyluchenym mytnytsiamy DFS Ukrainy [Analysis of the state of disposal of property seized by the customs of the SFS of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: «Yurysprudentsiia» – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: «Jurisprudence»*, 38, 45–49 [in Ukrainian].

4. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku realizatsii tovariv na mytnykh auktsionakh, reduktsionakh ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy» [Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the sale of goods at customs auctions, reduction and ceasing to be invalid some decisions of the Cabinet of Ministers of Ukraine» from December 04 2019, no. 1050]. (2019, December 04). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2019-п [in Ukrainian] (accessed April 10, 2020).

5. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii my`tny`x auktsioniv, realizatsii tovariv i transportnykh zasobiv na mytnykh auktsionakh, tovarnykh birzhakh abo cherez pidpryiemstva torhivli, a takozh rozporiadzhennia okremymy vydamy tovariv, shcho ne pidliahaiut realizatsii» [Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the organization of customs auctions, sales of goods and vehicles at customs auctions, commodity exchanges or through trade enterprises and disposal of certain types of goods that are not subject to implementation» from April 26 2003, no. 607]. (2003, April 26). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2003-п#n164 [in Ukrainian] (accessed April 10, 2020).

6. Shcho take holandski auktsiony [What are Dutch auctions]. URL : https://prozorro.sale/handbook/sho-take-gollandski-aukcioni [in Ukrainian] (accessed April 16, 2020).

7. Zakon Ukrainy «Mytnyi kodeks» [The Law of Ukraine «Customs code of Ukraine» from March 13 2012, no. 4495-VI]. (2012, March 13). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 [in Ukrainian] (accessed April 15, 2020).

8. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy» [Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine «On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine» from December 04 2009, no. 1014]. (2009, December 04). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2019-п/conv [in Ukrainian] (accessed April 20, 2020).

9. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro Poriadok obliku, zberihannia, otsinky konfiskovanoho ta inshoho maina, shcho perekhodyt u vlasnist derzhavy, i rozporiadzhennia nym» [Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine «On the Order of the account, storage, estimation of the confiscated and other property which becomes the property of the state, and the order by it» from August 25 1998, no. 1340]. (1998, August 25). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1340-98-п [in Ukrainian] (accessed April 10, 2020).

10. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro vnesennia zminy do Poriadku rozporiadzhennia mainom, konfiskovanym za rishenniam sudu i peredanym orhanam derzhavnoi vykonavchoi sluzhby» [Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine «On Amendments to the Procedure for disposal of property confiscated by court order and transferred to the state executive service» from March 25 2020, no. 235]. (2020, March 25). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-2020-п [in Ukrainian] (accessed April 14, 2020).

S. A. Popel. Improving the legal regulation of issues related to the disposal of property, became the property of the state for violation of customs legislation

The procedure for disposing of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation is a rather complex process, which is regulated by a large number of regulations, due to the variety of such property and ways of disposing of it. Therefore, in practice, quite often there are situations that require a separate settlement. One of them is that the sale of property at customs auctions under current legislation is carried out without the use of modern technical capabilities, which, in turn, affects their low efficiency.

Given the urgency of the problem, the main purpose of the article is to study the latest changes in the legal regulation of the procedure for disposing of property that has become the property of the state for violation of customs legislation.

The main methods of research that were used are methods of comparison, analysis, generalization and the method of comparative legal knowledge (for the study of the norms of customs legislation on the subject of research).

The article defines that property disposal is a complex process characterized by a significant number of uncertainties and problematic aspects that require a separate legal regulation, and therefore at the end of 2019 the Cabinet of Ministers adopted a resolution of December 4, 2019 «On amendments to some resolutions Of the Cabinet of Ministers of Ukraine» no. 1014 and «On Approval of the Procedure for Sale of Goods at Customs Auctions, Reductions and Recognition of Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine» no. 1050, which established a new mechanism for selling goods at customs auctions, reductions in electronic trading system and the procedure for disposing of excisable goods. It was found that one of the most important innovations of Order 1050 is that it provides for the possibility of using Dutch auctions – reductions for the sale of property that has become state property for violating customs legislation. The study revealed that another important innovation of the Order no. 1050 is that it provides for a change in the procedure of valuation of goods. The main changes in the disposal of excisable goods, which were made in connection with the adoption of the resolution no. 1014, are identified. Also studied are the changes that were made in customs regulation in the fight against COVID-19, namely the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On amendments to the Procedure for disposal of property confiscated by court decision and transferred to the state executive service» dated 25.03.2020 no. 235.

The main provisions of this study can be used in the process of elaboration of proposals and amendments and additions to legislative acts regulating the disposal of property that has become the property of the state for violation of customs legislation.

Key words: *property disposal, electronic auction, reduction, sale of goods, excisable goods.*

Стаття надійшла до редакції 1 жовтня 2020 року

УДК 342.9
JEL Classification: K23
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.88-96

О. О. Пунда,
д.ю.н., доцент,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0002-9175-3141

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ГАРАНТІЙ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ПРОГРАМАХ РОЗКРИТТЯ ДОХОДІВ

Стаття присвячена питанням формування системи гарантій платників податків у процесі застосування програм добровільного розкриття доходів у податковій сфері. Наголошено, що використання таких програм добровільного розкриття доходів для фізичних або юридичних осіб є ефективним засобом уникнення юридичної відповідальності. Водночас програми добровільного розкриття доходів дозволяють виконати податкові зобов'язання та наповнювати бюджет. Ефективність застосування програм добровільного розкриття доходів полягає у суттєвій економії ресурсів правоохоронних та податкових органів. Підкреслено, що законодавство України не регулює питання застосування програм добровільного розкриття доходів. Істотними умовами договору виступають тип податкового зобов'язання; опис фінансової діяльності заявника, зокрема дані про діяльність заявника у межах держави та причини невиконання податкового законодавства; сума потенційних податкових зобов'язань.

Ключові слова: податкові зобов'язання, неоподатковані доходи, відповідальність, програма добровільного розкриття доходів, податкові органи.

А. О. Пунда. Формирование системы гарантий налогоплательщиков, участвующих в программе раскрытия доходов

Статья посвящена вопросам формирования системы гарантий налогоплательщиков в процессе применения программ добровольного раскрытия доходов в налоговой сфере. Отмечено, что использование программ добровольного раскрытия доходов для физических или юридических лиц является эффективным средством предотвращения привлечения к юридической ответственности. В то же время программы добровольного раскрытия доходов позволяют выполнить налоговые обязательства и наполнять бюджет. Эффективность применения программ добровольного раскрытия доходов заключается в существенной экономии ресурсов правоохранительных и налоговых органов. Подчеркнуто, что законодательство Украины не регулирует вопросы применения программ добровольного раскрытия доходов. Существенными условиями договора выступают тип налогового обязательства; описание финансовой деятельности заявителя, в том числе данные о деятельности заявителя в пределах государства и причины невыполнения налогового законодательства; сумма потенциальных налоговых обязательств.

© Пунда О. О., 2020

Ключевые слова: *налоговые обязательства, необлагаемые налогом доходы, ответственность, программа добровольного раскрытия доходов, налоговые органы.*

Метою статті є аналіз практики застосування Програм добровільного розкриття доходів (Voluntary Disclosure and Compliance Program) у частині формування системи гарантій, які поширюються на платників податків, та можливості його використання в Україні.

Постановка проблеми. Упродовж останніх років добровільне розкриття даних (інформації про доходи) дало змогу податковим органам у всьому світі отримати інформацію про тисячі інвестицій в офшори [1]. Неоподатковані доходи, отримані від таких схем, носили винятково масштабний характер. Водночас це підштовхнуло уряди у багатьох країнах до використання інструментарію «програм добровільного розкриття доходів».

Сьогодні використання Програм добровільного розкриття доходів (Voluntary Disclosure and Compliance Program) є поширеною практикою в механізмі регулювання виконання податкових зобов'язань платників податків. Наявні в світі Програми добровільного розкриття інформації та антиофшорні податкові розслідування допомогли виявити і стягнути майже 102 млрд євро додаткових бюджетних доходів (на жаль, статистика України з цього питання взагалі відсутня, хоча тільки 2018 року податковими органами було відправлено 581 міжнародний запит на розкриття податкової інформації). Водночас більше 1 млн платників податків добровільно розкрили для влади своїх держав дані про офшорні активи (в Україні подібна програма взагалі відсутня). Поширення Програм добровільного розкриття доходів пов'язане безпосередньо з початком автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки нерезидентів 2017−2018 рр. [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика перспективності застосування програм добровільного розкриття доходів фактично залишається поза увагою сучасних дослідників. Окремі статті публіцистичного характеру торкаються актуальності питання застосування іноземної практики програм добровільного розкриття доходів. Окремі автори, такі як О. Добровольський, Д. Каменський, В. Черкашин, аналізують у своїх працях питання застосування «податкової амністії» або практики програм добровільного розкриття доходів. Водночас детальний аналіз іноземної практики, насамперед лідера із застосування подібних програм − США, у науковій літературі відсутній, що і зумовлює актуальність та необхідність досліджень у цій царині.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі багато країн мають нормативно закріплені практики, які заохочують платників податків до добровільного розкриття інформації про доходи і, таким чином, надають певні стимули для платників податків, які не виконали свої податкові зобов'язання вчасно. Ці програми, як правило, пропонують податкові стимули, такі як зменшені штрафи та нарахування відсотків, а також певну форму захисту від судового переслідування (імунітети). Як правило, це тимчасові програми, які працюють упродовж короткого визначеного періоду, термін розкриття інформації встановлюється із самого початку, а заохочення або стимули, які перевершують ті, що пропонуються згідно з чинними загальними положеннями, доступні лише упродовж цього періоду. Програми добровільного розкриття інформації, що є частиною положень чинного законодавства або розроблені як спеціальні (тимчасові) програми, можуть запропонувати податковим адміністраціям шанс збільшити дохід держави за зниженими витратами, наприклад за рахунок меншої кількості проведених аудитів, судових процесів

і кримінальних проваджень та збільшення добровільного дотримання обвозів з боку платників податків, які прозвучали в рамках програми у наступні роки [3].

Це відображає рекомендацію ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) про те, що проактивне/ініціативне використання все більшої кількості інформації, доступної для виявлення та протидії офшорному ухиленню від податків, варто супроводжувати програмами, які заохочують платників податків [3].

Так, наприклад, за інформацією американських інформаційних ресурсів, понад 80 тис. фінансових установ у світі вже узгодили співробітництво з урядом США, серед яких майже всі розвинені країни. Свої офшорні рахунки за сприяння програм добровільного розкриття офшорів Податкової служби США (IRS) з 2009 року розкрили майже 45 тис. американських платників податків. У США платник податків повинен платити їх з будь-яких доходів, отриманих в усьому світі, незалежно від свого статусу, з огляду лише на американське громадянство [4].

Наприклад, у США «Угода Добровільного Розкриття» є програмою, за допомогою якої платники податків можуть уникнути податкової відповідальності згідно з укладеною угодою. Більшість держав пропонують Угоди Добровільного Розкриття для заохочення компаній та фізичних осіб виконувати вимоги національного податкового законодавства та сплатити у дохід державі податки.

Ефективність правових гарантій прав і свобод людини залежить від Основного Закону та чинних нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, здійснення конституційного контролю, а також від того, як виконують приписи цих законів державні органи та громадські організації, покликані створювати умови для реалізації прав і дотримання обов'язків громадянами.

Правовий термін «гарантія» походить від французького «garantie», який означає порука, умова, яка будь-що забезпечує [5]. Визначаючи поняття гарантії, В. М. Корнуков писав: «Усе те, що тією чи іншою мірою сприяє досягненню певних результатів або забезпечує певний стан, може бути розцінене як гарантія відповідної діяльності або стану, тому що сприяє діяльності, захищає стан, тобто гарантує їх. Загальне поняття гарантії часто доволі умовне і, якщо так можна висловитися, рухливе, оскільки те, що в одному випадку виступає гарантією, в іншому випадку не є такою» [6].

Загальними формами гарантій, проголошених Конституцією України, визначають: а) політико-правовий режим, у якому реалізуються основні права, свободи й обов'язки людини і громадянина; б) матеріальні джерела – економічні, політичні та соціально-моральні (загальні) гарантії; в) юридичні гарантії [7].

До системи гарантій входять також такі гарантії, як суспільно-політичні, соціально-економічні (матеріальні), ідеологічні, юридичні (правові) [8].

Роль і значення гарантій прав і свобод особи визначаються тим, що вони є важливими чинниками в економічній, політико-правовій, культурній та інших сферах життя суспільства, які створюють умови для реальної можливості здійснення прав і свобод особи. Система гарантій прав і свобод особи є досить складною та розгалуженою.

За змістом і видами гарантії прав і свобод особи поділяються на загальні та спеціальні. До загальних гарантій належать економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та культурні гарантії, а до спеціальних – правові гарантії прав і свобод особи. У юридичній науковій літературі існують різні класифікації гарантій прав і свобод людини та громадянина. Серед них можна виділити такі, що більш чітко та всебічно відображають їх сутність.

Так, П. М. Рабінович поділяє гарантії прав і свобод на загальносоціальні та спеціальні. До загальносоціальних належать: економічні, політичні, духовно-ідеологічні. Спеціальні – це встановлені державою юридичні норми, які спрямовані на забезпечення прав людини, а також практична діяльність із застосування цих норм та правозастосовні акти відповідних органів влади [9].

Правові гарантії прав і свобод особи, які формуються у громадянському суспільстві, залежать від інститутів демократії, економічного становища держави, рівня правового виховання й культури населення, ефективного функціонування і взаємодії гілок державної влади. Роль і значення правових гарантій визначається тим, що вони створюють необхідні юридичні умови для перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод людини та громадянина з можливостей на реальність.

В. М. Трофименко вважає, що процесуальні гарантії є складовою частиною правового статусу особи, оскільки лише за допомогою системи гарантій можна реалізувати права, свободи й обов'язки людини та громадянина. Вони покликані забезпечувати, гарантувати нормальне, тобто встановлене законом, функціонування певного суспільного і правового інституту [10].

Процесуальні гарантії визначають як спеціальні правові засоби, що забезпечують реалізацію прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також виконання ними своїх обов'язків.

Відповідно, основними позитивними рисами добровільного розкриття доходів, які можливо віднести до правових гарантій, зазвичай прийнято вважати:

– обмеження періоду здійснення аудиту. Зазвичай такий період обмежується 3−5 роками, на відміну від встановлення строку давності притягнення до відповідальності відповідно до кримінального законодавства. В окремих випадках, як це демонструє міжнародна практика, можуть бути укладені перспективні угоди, у яких платник податків звільняється від відповідальності за усі минулі зобов'язання, але погоджується на майбутнє безумовне їх виконання;

– зменшення розмірів штрафів. Як правило, програми добровільного розкриття передбачають відмову органів державної влади від накладення будь-яких штрафів на будь-який попередній податковий період у зв'язку з Угодою про Добровільне Розкриття;

зменшення відсотка під час оподаткування. На практиці окремі держави звільняють від сплати заявника. Водночас у США застосовують зменшену відсоткову ставку у попередньому періоді податкового зобов'язання у зв'язку із Угодою про Добровільне Розкриття;

– «м'які» умови провадження податкового аудиту. Державні податкові органи, як правило, залишають за собою право на здійснення аудиту платників податків, які виступають відповідно до Угоди про Добровільне Розкриття, при цьому аудит зазвичай буде сконцентрований лише на періоду заявленому у програмі, і, як правило, органи влади більше зосереджуються на розумінні та підтвердженні розмірів доходів, заявлених під час укладання Угоди про Добровільне Розкриття;

– «закриття» попередніх податкових періодів. Платник податків, який уклав Угоду про Добровільне Розкриття, буде впевнений, що попередній період зобов'язань є «закритим» і він буде концентрувати свої відповідні зусилля на поточних і майбутніх періодах виконання податкового обов'язку;

– звільнення від обов'язку юридичної відповідальності та відповідного кримінального переслідування.

Продемонструємо систему гарантій на прикладі проєкту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо добровільного одноразового декларування активів фізичних осіб». (реєстр. № 1183 від 29.08.2019) [11].

У разі подання одноразової декларації фізична особа звільняється від:

1) кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 212, 2121, 366 (щодо складання, видачі, внесення завідомо неправдивих відомостей, іншого підроблення податкових та/або митних декларацій, податкових та акцизних накладних, документів звітності щодо єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування), та 367 (щодо порушення податкового, валютного та митного законодавства) Кримінального кодексу України − якщо відповідні діяння стосуються отримання доходу, з якого було сплачено податок на доходи фізичних осіб відповідно до цього Закону, за яким закінчено процедуру одноразового декларування [12];

2) адміністративної відповідальності за порушення податкового, валютного та іншого законодавства щодо набуття активів, зазначених в одноразовій декларації, та доходу, який був джерелом їх придбання, за виключенням правопорушень, передбачених главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення;

3) фінансової відповідальності за порушення законодавства з питань оподаткування, передбаченої главою 11 «Відповідальність» розділу II «Адміністрування податків, зборів, платежів» цього Кодексу – в межах доходу, з якого було сплачено податок на доходи фізичних осіб відповідно до цього Закону.

При цьому держава гарантуватиме суб'єкту одноразового декларування:

а) непритягнення його до відповідальності, від якої він звільнений відповідно до цього Закону;

б) звільнення його від обов'язку щодо надання інформації про джерела одержання задекларованих активів;

в) збереження відповідними державними органами та їх посадовими особами таємниці щодо його персональний даних та іншої інформації, що міститься в одноразовій декларації, за виключенням надання такої інформації на вимогу державних органів відповідно до Кримінального процесуального кодексу України [13];

г) заборону використання інформації, що міститься в одноразовій декларації, як доказу вчинення будь-якого кримінального правопорушення та/або як джерела виявлення (прямо або опосередковано) обставин, що можуть свідчити про вчинення будь-якого кримінального правопорушення;

ґ) заборону проведення контролюючими органами будь-яких перевірок дотримання вимог податкового, валютного та іншого законодавства та заборону притягнення до фінансової відповідальності за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, за фактом подання одноразової декларації або з підстав отримання інформації, зазначеної в одноразовій декларації, зокрема щодо підстав та порядку набуття активів, зазначених в одноразовій декларації, сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів у зв'язку з таким набуттям.

При цьому звільнення від відповідальності не розповсюджуються на діяння, які законодавством визначаються як тяжкі злочини проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я та волі особи, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також вчинені у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або

прекурсорів, злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг *(тобто у ситуації, коли йдеться про наявність сукупності різнорідних злочинів або злочинів корупційного характеру)*.

Водночас державні гарантії не будуть поширюватися на доходи та активи, отримані внаслідок діянь, вказаних в абзаці першому цього пункту, а також у разі, коли суб'єкт одноразового декларування на момент подання одноразової декларації є підозрюваним або обвинуваченим у вчиненні злочинів шляхом зловживання службовим становищем, які передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 Кримінального кодексу України, та злочинів, передбачених статтями 209, 210, 354, 364, 3641, 3652, 368, 369, 3692 Кримінального кодексу України [12].

Прийняття рішення щодо реалізації тимчасової або постійної програми добровільного розкриття інформації залежить від потреб, повноважень та наявних можливостей податкової адміністрації. Тимчасові програми, як правило, спрямовані на конкретних платників податків (тобто платників податків з незадекларованими офшорними активами) протягом певного періоду з метою вирішення конкретного питання. Постійні програми, як правило, розроблені таким чином, щоб дати можливість більшості платників податків брати участь у будь-який час та не мають визначеної кінцевої дати.

Висновки. Аналіз практики застосування Програм добровільного розкриття доходів (Voluntary Disclosure and Compliance Program) у практиці США, Канади, Австралії дозволяють запропонувати цей інструментарій податкової політики і в Україні. При цьому необхідно враховувати, що податкове законодавство також повинно визначати можливе коло суб'єктів «розкриття» − платник податків, їх законний представник та/або їхній бухгалтер (адвокат). Інформація, зібрана за допомогою добровільного розкриття, може допомогти визначити методології (схеми), які використовуються особами, які ухиляються від сплати податків. В окремих випадках податкова адміністрація може мати можливість використовувати цю інформацію для виявлення інших недобросовісних платників податків, які не скористалися програмою розкриття доходів. При цьому необхідно чітко оцінити масштаби збору розвідувальної (оперативної) інформації, що проводиться шляхом добровільного розкриття доходів, щоб, в першу чергу, це не стримувало платників податків.

Як остаточний крок у процесі прийняття рішень щодо запровадження програм добровільного розкриття доходів, податкові адміністрації повинні удосконалювати власну комунікаційну стратегію. Комунікаційна стратегія має містити два основні компоненти: спілкування з цільовим платником податків з метою залучення та заохочення їх до участі у програмах та спілкування із сумлінними платниками податків, щоб створити розуміння програми. Практика застосування Програм добровільного розкриття доходів у США та інших країнах демонструє ефективність застосування такого механізму у поєднанні з іншими активними заходами під час здійснення податкового контролю та розслідування справ, пов'язаних з ухиленням від сплати податків.

У процесі участі платників податків у програмах розкриття доходів вони можуть розраховувати на такі види правових гарантій:

по-перше, це отримання «імунітетів» від застосування юридичної відповідальності: кримінальної, фіскальної, адміністративно-правової;

по-друге, процесуально-доказові гарантії, що отримана в процесі участі платників податків у програмах розкриття доходів інформація не буде використана у інших кримінальних або адміністративних провадженнях як належна та допустима;

по-трете, гарантії щодо наступних заходів контролю та проведення перевірок щодо звітних періодів, охоплених часовими межами програми добровільного розкриття доходів;

по-четверте, цивільно-правові гарантії визнання правовими підставами набуття права власності на доходи, які були предметом відповідних програм та спеціального декларування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Matthew Gould, Matthew D. Rablen Voluntary disclosure schemes for ofshore tax evasion. URL : https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0 (дата звернення: 16.11.2020).

2. Черкашин В. Чому податкові органи інших країн не співпрацюють з Україною URL : https://zik.ua/news/2019/11/28/chomu_podatkovi_orhany_inshykh_krain_shcho_ne_spivpratsiuiut_z_ukrainoiu_947215 (дата звернення: 16.11.2020).

3. Update on Voluntary Disclosure Programmes: A Pathway to Tax Compliance. URL : https://www.oecd.org/ctp/exchange-of-tax-information/update-on-voluntary-disclosure-programmes-a-pathwaypto-tax-compliance.htm (дата звернення: 16.11.2020).

4. Добровольський О. США охотятся на доходы своих граждан. Что это значит для Украины? URL : https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2018/04/13/635923 (дата звернення: 16.11.2020).

5. Словник української мови / відп. ред. П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ : Наукова думка, 1971. 732 с.

6. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. Харьков, 1988. 410 с.

7. Загоруй И. С. Система конституционных гарантий защиты прав и свобод человека и гражданина в Украине. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 1998. № 6. С. 57-64.

8. Никоненко М. Я. Кримінально-процесуальні гарантії прав і законних інтересів особи, яка підозрюється у вчиненні злочину : дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2007. 261 с.

9. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків : Право, 1997. 64 с.

10. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. Я. Тація. Харків : Право, 2013. 824 с.

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо добровільного одноразового декларування активів фізичних осіб : проект Закону України, реєстр. № 1183 від 29.08.2019 р. / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=66482 (дата звернення: 16.11.2020).

12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-1 (дата звернення: 16.11.2020).

13. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 16.11.2020).

REFERENCES

1. Gould, Matthew & Rablen, D. Matthew Voluntary disclosure schemes for ofshore tax evasion. URL : https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0 [in English] (accessed November 16, 2020).

2. Cherkashyn, V. Chomu podatkovi orhany inshykh krain ne spivpratsiuiut z Ukrainoiu [Why tax authorities of other countries do not cooperate with Ukraine]. URL : https://zik.ua/news/2019/11/28/chomu_podatkovi_orhany_inshykh_krain_shcho_ne_spivpratsiuiut_z_ukrainoiu_947215 [in Ukrainian] (accessed November 16, 2020).

3. Update on Voluntary Disclosure Programmes: A Pathway to Tax Compliance. URL : https://www.oecd.org/ctp/exchange-of-tax-information/update-on-voluntary-disclosure-programmes-a-pathwaypto-tax-compliance.htm [in English] (accessed November 16, 2020).

4. Dobrovolskiy, O. SShA okhotiatsia na dokhody svoikh grazhdan. Chto eto znachit dlia Ukrainy? [The USA hunt for the income of its citizens. What does this mean for Ukraine?]. URL : https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2018/04/13/635923 [in Ukrainian] (accessed November 16, 2020).

5. Dotsenko, P. P. & Yurchuk, L. A. (eds.) (1971). *Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

6. Kornukov, V. M. (1988). Teoreticheskie i pravovye osnovy polozheniia lichnosti v ugolovnom sudoproizvodstve [Theoretical and legal foundations of the position of an individual in criminal proceedings]. Doctor's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

7. Zagoruy, I. S. (1998). Sistema konstytitsionnykh garantiy zashchity prav i svobod cheloveka i grazhdanina v Ukraine [The system of constitutional guarantees for the protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho instytutu vnutrishnikh sprav MVS Ukrainy − Bulletin of the Luhansk Institute of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*, 6. 57–64 [in Ukrainian].

8. Nykonenko, M. Ya. (2007). Kryminalno-protsesualni harantii prav i zakonnykh interesiv osoby, yaka pidozriuietsia u vchynenni zlochynu [Criminal procedural guarantees of the rights and legitimate interests of a person suspected of committing a crime]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

9. Rabinovych, P. M. (1997). *Prava liudyny i hromadianyna u Konstytutsii Ukrainy (do interpretatsii vykhidnykh konstytutsiinykh polozhen) [Human and civil rights in the Constitution of Ukraine (before the interpretation of the original constitutional provisions)]*. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].

10. Tatsii, V. Ya. (ed.) (2013). Kryminalnyi protses [Criminal proceedings], textbook. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].

11. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dobrovilnoho odnorazovoho deklaruvannia aktyviv fizychnykh osib» [Draft Law of Ukraine «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Other Legislative Acts of Ukraine Concerning Voluntary One-Time Declaration of Assets of Individuals» from August 29 2001, no. 1183]. (2001, August 29). URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=66482 [in Ukrainian] (accessed November 16, 2020).

12. Zakon Ukrainy «Kryminalnyi kodeks Ukrainy» [The Law of Ukraine «Criminal Procedure Code of Ukraine» from April 5 2001, no. 2341-III]. (2001, April 5). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-1 [in Ukrainian] (accessed November 16, 2020).

13. Zakon Ukrainy «Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy» [The Law of Ukraine «Criminal Procedure Code of Ukraine» from April 13 2012, no. 4651-VI]. (2012, April 13). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top [in Ukrainian] (accessed November 16, 2020).

O. O. Punda. Formation of a system of guarantees for taxpayers participating in the income disclosure program

The article is devoted to the issues of world practice of application of voluntary income disclosure programs in the tax sphere. It has been emphasized that the use of such voluntary income disclosure programs for individuals or legal entities is an effective means of avoiding legal liability. At the same time, voluntary income disclosure programs allow meeting tax obligations and funding the budget.

The purpose of the paper is an analysis of effectiveness of voluntary income disclosure programs lies in a significant saving of resources of law enforcement and tax authorities.

Methods of research includes such methods as analysis and synthesis, and classification.

According to the results of the research, the main advantages of the application of voluntary income disclosure programs in the tax sphere. Typically, these are temporary programs that run for a short period of time. The disclosure period is set at the outset, and motivations or incentives that exceed those that are offered under the current general provisions are only available during that period. The fact that the legislation of Ukraine does not regulate the use of voluntary revenue disclosure programs has been highlighted. In this context, it is necessary to take into account the practice of other countries. The practice of using voluntary income disclosure programs in the United States deserves special attention. Voluntary disclosure of income is carried out in the United States in the form of an agreement between a person and tax authority of an individual state.

The essential conditions of the contract are the type of tax liability; a description of the financial activities of the applicant, including data on the activities of the applicant within the state and the reasons for the failure to comply with tax legislation; the amount of potential tax liabilities. The practice of using voluntary income disclosure programs in the United States and other countries demonstrates the effectiveness of such a mechanism in combination with other active measures in the implementation of tax control and investigation of cases of tax evasion.

Key words: *tax liabilities, tax-free income, liability, voluntary income disclosure program, tax authorities.*

Стаття надійшла до редакції 25 листопада 2020 року

УДК 342.951
JEL Classification: K34
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.97-105

У. В. Романюк,
к.ю.н.,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0001-7227-5562

СТРУКТУРНО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИТНИЦЬ У СФЕРІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ, ЩО ПЕРЕХОДИТЬ У ВЛАСНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена питанням структурно-організаційного забезпечення митниць у сфері розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства. Зроблено висновки про ряд проблем, які характеризують функціонування митниць у вказаній сфері. Запропоновано напрями вирішення цих проблем: створення відповідної структурно-організаційної одиниці в митних органах; наділення її посадових осіб належним колом функцій та повноважень; застосування до посадових осіб підрозділу з питань розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, поряд із негативною мотивацією позитивної.

Ключові слова: *митниця; структурно-організаційне забезпечення митниць; майно; майно, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства; розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства.*

У. В. Романюк. Структурно-организационное обеспечение таможен в сфере распоряжения имуществом, переходящим в собственность государства в связи с нарушением таможенного законодательства

Статья посвящена вопросам структурно-организационного обеспечения таможен в сфере распоряжения имуществом, переходящим в собственность государства за нарушение таможенного законодательства. Сделаны выводы о ряде проблем, характеризующих функционирование таможен в указанной сфере. Предложены направления решения этих проблем: создание соответствующей структурно-организационной единицы в таможенных органах; наделение ее должностных лиц надлежащим кругом функций и полномочий; применения к должностным лицам подразделения по вопросам распоряжения имуществом, переходящим в собственность государства за нарушение таможенного законодательства, наряду с отрицательной мотивацией положительной.

Ключевые слова: *таможня; структурно-организационное обеспечение таможен; имущество; имущество, переходящее в собственность государства за нарушение*

© Романюк У. В., 2020

таможенного законодательства; распоряжение имуществом, переходящим в собственность государства за нарушение таможенного законодательства.

Метою статті є дослідження структурно-організаційного забезпечення митниць у сфері розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, щоб визначити потенційні шляхи удосконалення у цій площині.

Постановка проблеми. Вітчизняні митні органи практично упродовж всього періоду незалежності української держави перебувають у стані перманентної трансформації та реформування. Унаслідок такого стану речей не вдається налагодити ефективну та якісну роботу митних органів за багатьма напрямами їх функціонування, включно із питаннями розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства. Одним із «результатів» зазначених постійних змін і водночас причиною неефективності роботи митних органів є неналежним чином сформоване їхнє структурно-організаційне забезпечення. Саме тому запровадження ефективної організаційної структури, побудованої за функціональним принципом, відновлення управлінської вертикалі Держмитслужби сприятиме якісному та своєчасному виконанню покладених на неї обов'язків. При цьому від належної, раціональної структурно-організаційної складової митної справи залежить як внутрівідомча, так і міжвідомча впорядкованість процесу розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, що і обумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснення операцій із розпорядження митницями майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, під тим чи іншим кутом зору досліджено рядом вітчизняних науковців. Наприклад, Бабенко Л., Крилова А. вивчали процес вилучення майна у разі порушення митних правил [1]. Предметом студіювань Горбань Н. стала взаємодія органів Державної виконавчої служби (далі – ДВС) та митниць Державної фіскальної служби (далі – ДФС) під час передавання конфіскованого за рішенням судів майна [2]. Прус Л. зосередила увагу на публічних аспектах адміністрування операцій з майном, вилученим за порушення митного законодавства [3], на проблемах здійснення окремих операцій з майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства [4]. Однак, не зважаючи на високий рівень наукової розробленості вказаної проблематики, практично поза увагою вчених залишилось питання структурно-організаційного забезпечення митниць у сфері розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Трансформацію організаційно-структурного забезпечення митниць у сфері розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, можна простежити шляхом аналізу нормативно-правової бази, спрямованої на регулювання у досліджуваній сфері [5–8]. Як свідчать наведені нормативно-правові акти, функції щодо розпорядження майном, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, у різні періоди покладалося на такі організаційно-структурні елементи митних органів, як підрозділ з контролю за майном, що перейшло у власність держави, відділ складського обліку вилученого майна та розпорядження ним Управлінням матеріального забезпечення та розвитку інфраструктури митниці Міндоходів, відділ складського обліку вилученого майна та розпорядження ним Управлінням матеріального забезпечення та розвитку інфраструктури митниці

ДФС, відділ складського обліку, зберігання, оцінки вилученого майна та розпорядження ним Управлінням інфраструктури, держмайна та господарської діяльності митниці Держмитслужби.

Сьогодні функції розпорядження майном, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, покладається на відділ складського обліку, зберігання, оцінки вилученого майна та розпорядження ним Управлінням інфраструктури, держмайна та господарської діяльності митниці Держмитслужби, а методологічне забезпечення та контроль за дотриманням вимог законодавства діяльності відділу передано до відділу бухгалтерського обліку та супроводу операцій з вилученим майном Управління бухгалтерського обліку та звітності митниці Держмитслужби. Однак практика діяльності митниць свідчить, що насправді частково зазначені функції «розпорошені» між різними структурними підрозділами митниць або навіть їх окремими посадовими особами, внаслідок чого ускладнюється та уповільнюється комунікація між структурними одиницями митниць, що негативно позначається на швидкості реалізації майна, що перейшло у власність держави.

Для вирішення цієї проблеми пропонуємо створити у структурі митниць у межах затвердженого фонду оплати праці й граничної чисельності працівників самостійний структурний підрозділ із розпорядження майном, що переходить у власність держави. Таким підрозділом міг би бути сектор, до компетенції якого входили б виключно питання розпорядження майном, що переходить у власність держави, а до функціонального навантаження – координація інших підрозділів, дотичних до цих питань. Робота сектору із розпорядження майном, що переходить у власність держави, дозволила б більш ефективно координувати роботу щодо розпорядження майном, що переходить у власність держави, та оперативно розпоряджатись ним. Крім того, зняти додаткове навантаження з інших відділів, дотичних до роботи за цим напрямом. На нашу думку, цей сектор має бути створений як на прикордонних митницях, так і на внутрішніх митницях, проте рішення про доцільність створення сектору повинен приймати начальник митниці з урахуванням особливостей її діяльності.

Робота сектору, на нашу думку, може здійснюватися за такими напрямами: 1) забезпечення ведення складського обліку вилученого майна, що обліковується на позабалансових рахунках митниці; 2) розпорядження вилученим майном в установленому порядку; 3) забезпечення дотримання строків зберігання вилученого майна на складах митниці, а також за договорами зберігання; 4) проведення звірок із торговельними організаціями щодо стану реалізації майна; 5) нарахування витрат митниці на зберігання, оцінку, експертизу, сертифікацію, знищення (утилізацію) вилученого майна, оформлення документів щодо їх відшкодування; 6) передання конфіскованих товарів і транспортних засобів органам ДВС для подальшого розпорядження; 7) організація оцінювання вилученого майна відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні, а також податкового законодавства та визначення вартості лотів, товарів, транспортних засобів; 8) суцільна інвентаризація вилученого майна в усіх місцях його зберігання; 9) підготовка документів та видача чи передача для розпорядження в установленому порядку вилученого майна; 10) пошук приміщень для організації зберігання вилученого майна та укладання відповідних договорів згідно з чинним законодавством та розпорядчими документами митниці; 11) підготовка до проведення митних аукціонів, укладання відповідних договорів з операторами, ознайомлення з лотом та видача товару

переможцю електронного аукціону; 12) участь у роботі комісії з розпорядження вилученим майном відповідно до законодавства; 13) вжиття заходів щодо зменшення залишків вилученого майна, що зберігається митницею; 14) участь у взаємодії з територіальними органами виконавчої влади з питань розпорядження окремими категоріями вилученого майна; 15) забезпечення дотримання методичних рекомендацій із питань складського обліку вилученого майна; 16) участь у роботі комісій, створених органами ДВС, з питань розпорядження конфіскованим майном; 17) формування та подання відомчої статистичної звітності про рух вилученого майна; 18) забезпечення повернення товарів власникам чи уповноважених ним особам; 19) адміністрування надходжень від реалізації товарів, транспортних засобів, що перейшли у власність держави, та контроль за повнотою сплати податків; 20) передання певних груп товарів і транспортних засобів, що перейшли у власність держави, відповідним державним органам для подальшого розпорядження; 21) безоплатне передання товарів, транспортних засобів, що перейшли у власність держави; 22) моніторинг ефективності розпорядження майном, що перейшло у власність держави; 23) облік вилученого майна та операцій із ним.

До посадових осіб названого сектору доцільно сформулювати ряд вимог, зокрема: вища освіта (не нижче ступеня бакалавра) за фахом фінансово-економічного або юридичного спрямування, вільне володіння державною мовою; вміння працювати з інформацією; здатність одночасно працювати в кількох проектах; вміння розподіляти роботу та працювати в команді; зорієнтованість на кінцевий результат; вміння вирішувати комплексні завдання.

Організаційну структуру сектору пропонуємо представити таким чином: 1) начальник сектору; 2) головний державний інспектор сектору; 3) старший державний інспектор сектору.

Вбачається, що посадові обов'язки начальника сектора повинні охоплювати: 1) контроль за оцінкою, строками та обсягами вилученого майна, що обліковується митницею, надання відповідної інформації структурним підрозділам митниці для забезпечення своєчасного розпорядження ним; 2) участь у межах компетенції у роботі комісії митниці з питань розпорядження вилученим майном; 3) участь в інвентаризації вилученого майна в усіх місцях його зберігання в установленому порядку та вжиття заходів за результатами інвентаризації; 4) участь у перевірках митниці з питань, що належать до компетенції підрозділу, опрацювання результатів відповідних перевірок, вжиття заходів, спрямованих на усунення виявлених недоліків; 5) участь у розробці номенклатури справ, що належать до компетенції управління.

До посадових обов'язків головного державного інспектора сектора пропонуємо віднести: 1) ведення бухгалтерського обліку та супровід операцій з вилученим, прийнятим на зберігання, поміщеним у митний режим відмови на користь держави майном, а також майном, виявленим у зоні митного контролю, власник якого невідомий, та вилученого майна, що обліковується на позабалансових рахунках митного органу, відображення його руху та залишку у фінансовій звітності; 2) формування та подання відомчої статистичної звітності про рух вилученого майна; 3) забезпечення розпорядження валютними цінностями, дорогоцінними металами, дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення, напівдорогоцінним камінням; 4) звірення з торговельними організаціями щодо повноти та своєчасності розрахунків за реалізоване майно, здійснення контролю за правильністю та своєчасним надходженням до Державного бюджету України коштів від

реалізації майна, що перейшло у власність держави; 5) підготовка первинних документів для здійснення розпорядження вилученим майном, а також перевірка первинних документів, підготовлених іншими структурними підрозділами митниці, за формою і змістом; 6) здійснення обліку витрат митниці на зберігання, оцінку, сертифікацію, транспортування, проведення, у разі необхідності, аналізів та експертиз, переробку, утилізацію, знищення вилученого майна, надання відповідної інформації структурним підрозділам митниці для забезпечення їх відшкодування у встановлених законодавством випадках; 7) забезпечення ведення діловодства в управлінні згідно із затвердженою номенклатурою справ; 8) участь у межах компетенції у роботі комісії митниці з питань розпорядження вилученим майном; 9) здійснення заходів щодо зменшення залишків вилученого майна, що зберігається Митницею; 10) взаємодія з територіальними органами виконавчої влади з питань розпорядження окремими категоріями вилученого майна; 11) забезпечення дотримання методичних рекомендацій із питань складського обліку вилученого майна; 12) участь у роботі комісій, створених органами ДВС з питань розпорядження конфіскованим майном; 13) формування та подання відомчої статистичної звітності про рух вилученого майна; 14) виконання вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів, розпоряджень керівника, які не потребують іншої спеціальності, кваліфікації, зміни найменування посади чи професії, а також інших функцій, передбачених положенням про сектор.

Коло посадових обов'язків старшого державного інспектора сектора, на наше переконання, має охоплювати: 1) забезпечення дотримання строків зберігання вилученого майна на складах митниці, а також за договорами зберігання; 2) підготовка документів на видачу чи передачу для розпорядження в установленому порядку вилученого майна; 3) підготовка документації до оцінювання вилученого майна; 4) прийом на склад митного органу або передача на склади підприємств (у випадках, передбачених законодавством), а також видача з цих складів, прийняття на зберігання вилученого та конфіскованого за порушення митного законодавства за рішенням суду майна, а також майна, поміщеного у митний режим відмови на користь держави, майна, виявленого в зоні митного контролю, власник якого невідомий, підготовка документів для такого прийняття та передання; 5) організація і проведення суцільної інвентаризації майна, вилученого відповідно до митного законодавства, в усіх місцях його зберігання, в установленому порядку; 6) організація роботи складу митного органу, здійснення пошуку складських приміщень та укладання угод для зберігання майна; 7) здійснення заходів із розпорядження майном, вилученим відповідно до законодавства з питань митної справи; 8) участь у роботі комісії з розпорядження вилученим майном; 9) забезпечення передання конфіскованих товарів органам ДВС для подальшого розпорядження ним.

Щоб зацікавити посадових осіб сектору до якісного та ефективного виконання ними своїх службових обов'язків, до них, крім негативної мотивації (на кшталт матеріальної відповідальності), на нашу думку, необхідно застосовувати позитивну мотивацію, зокрема, належне преміювання на підставі пунктів 9 та 10 (встановлення, призупинення, зменшення чи скасування надбавок та встановлення премій посадовим особам митних органів) та пункту 4 (загальний фонд преміювання митних органів встановлюється в розмірі 20 % загального фонду посадових окладів за рік та економії фонду оплати праці; командна премія посадовим особам митних органів не виплачується у зв'язку з відсутністю Порядку визначення рівня досягнення особистих ключових показників ефективності роботи посадових осіб і працівників Держмитслужби) Постанови Кабінету

Міністрів України від 24 квітня 2020 р. № 310 «Питання оплати праці посадових осіб та працівників Державної митної служби України» [9].

Однак із переходом на нові (уніфіковані для всіх державних службовців) умови оплати праці та преміювання посадових осіб митниць втрачено важелі стимулювання за сумлінне, старанне та якісне виконання службових обов'язків. З 2015 р. різниця в рівні оплати праці фактично залежить лише від вислуги років, а розмір зарплати не перевищує середній по країні. Через відсутність змінної частки заробітної плати (надбавок), яка дозволяє особі впливати на свій дохід через підвищення інтенсивності праці, мотивація персоналу знижується. І, навпаки, експеримент 2017 р. зі збільшення заробітної плати митникам, коли 10 % коштів від перевиконання загального обсягу митних платежів було спрямовано на забезпечення функціонування органів, які безпосередньо здійснюють митний контроль (зокрема, оплату праці посадових осіб та реалізацію інфраструктурних проектів), засвідчив тенденцію до збільшення надходжень митних платежів. Проте продовження експерименту в подальшому не відбулося, а сам механізм збільшення розміру заробітної плати, проведеного шляхом видання розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 р. № 250-р [10], свідчить про пошук тимчасового виходу, а не про комплексний підхід до формування антикорупційних заходів.

Із метою матеріального стимулювання високопродуктивної, ініціативної праці, підвищення її ефективності, якості, зацікавленості у досягненні кінцевого результату, виконання планових показників наповнення бюджету, стратегічних планів, посилення персональної відповідальності посадових осіб за доручену роботу або поставлені завдання посадовим особам митних органів, зокрема тим, які за своїми посадовими обов'язками займаються питаннями розпорядження майном, що переходить у власність держави, необхідно здійснювати встановлення премій і надбавок. Задля досягнення цієї мети, як і для розвитку інфраструктури та матеріально-технічного забезпечення діяльності митниці, пропонуємо створити спеціальний фонд розвитку митниці (далі – Фонд).

Кошти Фонду повинні формуватися за рахунок продажу майна, що перейшло у власність держави, з аукціонів за мінусом податків та платежів, що нараховані митницею під час перетину державного кордону та мають бути обов'язково сплачені. Решта суми від продажу майна має розподілятись 50/50 між Фондом та державним бюджетом. Невикористані у звітному році кошти Фонду вилученню не підлягають, а переходять на наступний рік і використовуються для розвитку митниці. При цьому вирішення питання стимулювання праці митників необхідно вирішувати одночасно з переглядом підходів до відповідальності за ефективність розпорядження таким майном.

Висновки. Отже, можемо підсумувати усе вищесказане такими тезисами: 1) ефективне та якісне розпорядження майном, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, можливе лише за умови належного структурно-організаційного забезпечення митних органів; 2) із метою вирішення питання структурно-організаційного забезпечення митних органів у сфері розпорядження майном, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, необхідно в організаційну структуру митниць інтегрувати таку одиницю, як самостійний структурний підрозділ із розпорядження майном, що переходить у власність держави, зокрема сектор; 3) кадрове наповнення сектору доцільно репрезентувати трьома штатними одиницями, до функціонального навантаження яких віднести – у межах повноважень сектору – облік, оцінку, реалізацію, зберігання та передавання тощо майна, що перейшло у власність

держави за порушення митного законодавства; 4) задля забезпечення якісної, ефективної та доброчесної роботи посадових осіб зазначеного сектору доцільно, поряд із негативною мотивацією, застосовувати позитивну, зокрема – преміювання; 5) оскільки нормативно-правова база, якою регулюють питання оплати праці митників, створює певні правові колізії у цій площині, рекомендовано створити спеціальний фонд розвитку митниці, за рахунок якого й вирішувати питання позитивної мотивації митників.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні негативної мотивації працівників підрозділу з питань розпорядження майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, тобто механізму їх матеріальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко Л. В., Крилова А. П. Процес вилучення майна у разі порушення митних правил: проблеми та напрями вдосконалення. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 6(17). С. 622–630.

2. Горбань Н. С. Особливості взаємодії органів Державної виконавчої служби та митниць Державної фіскальної служби під час передавання майна, конфіскованого за рішенням судів. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 100–105.

3. Прус Л. Р. Публічне адміністрування операцій з майном, вилученим за порушення митного законодавства. *Modern Economics*. 2019. № 16. С. 145–150. URL : https://modecon.mnau.edu.ua/issue/16-2019/prus.pdf (дата звернення: 22.09.2020).

4. Прус Л. Р. Проблеми здійснення окремих операцій з майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 5(16). С. 70–79.

5. Про створення окремих підрозділів по контролю за майном, що перейшло у власність держави : Наказ Держмитслужби України від 14 серпня 2006 р. № 690 / Державна митна служба України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0690342-06#Text (дата звернення: 15.09.2020).

6. Про Міністерство доходів і зборів України : Указ Президента України від 18 березня 2013 р. № 141/2013 / Президент України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141/2013#Text (дата звернення: 01.10.2020).

7. Про утворення Державної фіскальної служби України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 160 / Кабінет Міністрів України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2014-п#Text (дата звернення: 18.09.2020).

8. Питання Державної митної служби : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1217-р / Кабінет Міністрів України. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-i041219 (дата звернення: 23.09.2020).

9. Питання оплати праці посадових осіб та працівників Державної митної служби : Постанова Кабінету міністрів України від 24 квітня 2020 р. № 310 / Кабінет міністрів України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/310-2020-п#Text (дата звернення: 29.09.2020).

10. Деякі питання спрямування частини суми перевиконання загального обсягу митних платежів за січень 2017 р. на забезпечення функціонування органів, які безпосередньо здійснюють митний контроль : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 березня

2017 р. № 250-р / Кабінет міністрів України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2017-р#Text (дата звернення: 10.09.2020).

REFERENCES

1. Babenko, L. V., & Krylova, A. P. (2018). Protses vyluchennia maina u razi porushennia mytnykh pravyl: problemy ta napriamy vdoskonalennia [The process of seizure of property in case of violation of Customs Rules: issues and orders of improvement]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, bisnes ta upravlinnia – East Europe: economy, business and management*, 6(17), 622–630 [in Ukrainian].

2. Horban, N. S. (2018). Osoblyvosti vzaiemodii orhaniv Derzhavnoi vykonavchoi sluzhby ta mytnyts Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby pid chas peredavannia maina, konfiskovanoho za rishenniam sudiv [Peculiarities of interaction of State Executive Service and Customs of State Fiscal Service of Ukraine in the process of seizure of property confiscated over the Courts decisions]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava − Journal of Kyiv University of Law*, 3, 100–105 [in Ukrainian].

3. Prus, L. R. (2019). Publichne administruvannia operatsii z mainom, vyluchenym za porushennia mytnoho zakonodavstva [Public administration of operations with property seized in violation of customs legislation]. *Modern Economics − Modern Economics*, 16, 145–150. URL : https://modecon.mnau.edu.ua/issue/16-2019/prus.pdf [in Ukrainian] (accessed September 22, 2020).

4. Prus, L. R. (2019). Problemy zdiisnennia okremykh operatsii z mainom, shcho perekhodyt u vlasnist derzhavy za porushennia mytnoho zakonodavstva [Problems on implementation of particular operations with property that becomes the property of the state for violation of Customs Legislation]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk − Priazovsky Economic Bulletin*, 5(16), 70-79 [in Ukrainian].

5. Nakaz Derzhmytsluzhby Ukrainy «Pro stvorennia okremykh pidrozdiliv po kontroliu za mainom, shcho pereishlo u vlasnist derzhavy» [The Order of the State Customs Service of Ukraine «On establishing of particular departments for control over the properties that become the property of the state» from August 14 2006, no. 690]. (2006, August 14). URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0690342-06#Text [in Ukrainian] (accessed September 15, 2020).

6. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Ministerstvo dokhodiv i zboriv Ukrainy» [The Decree of the President of Ukraine «On Ministry of Revenue and Duties of Ukraine» from March 18 2013, no. 141/2013]. (2013, March 18). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141/2013#Text [in Ukrainian] (accessed October 01, 2020).

7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro utvorennia Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy» [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On establishing of State Fiscal Service of Ukraine» from May 21 2014, no. 160]. (2014, May 21). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2014-п#Text [in Ukrainian] (accessed September 18, 2020).

8. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pytannia Derzhavnoi mytnoi sluzhby» [The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Issues of State Customs Service of Ukraine» from December 04 2019, no. 1217-r]. (2019, December 04). URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-i041219 [in Ukrainian] (accessed September 23, 2020).

9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pytannia oplaty pratsi posadovykh osib ta pratsivnykiv Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy» [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Issues of salary of officials and personnel of State Customs Service of Ukraine» from April 24 2020, no. 310]. (2020, April 24). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/310-2020-п#Text [in Ukrainian] (accessed September 29, 2020).

10. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia spriamuvannia chastyny sumy perevykonannia zahalnoho obsiahu mytnykh platezhiv za sichen 2017 r. na zabezpechennia funktsionuvannia orhaniv, yaki bezposeredno zdiisniuiut mytnyi kontrol» [The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of directing part of the amount of overfulfillment of the total amount of customs payments for January 2017 to ensure the functioning of bodies that directly exercise customs control» from March 22 2017, no. 250-r]. (2017, March 22). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2017-p#Text [in Ukrainian] (accessed September 10, 2020).

U. V. Romaniuk. Structural and organizational providing of customs in the field of disposal of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation

The paper is dedicated to issues on structural and organizational providing of customs in the field of disposal of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation.

The purpose of the paper is researching of structural and organizational providing of customs in the field of disposal of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation to find appropriate ways of improvement in this field.

Methods of research includes such scientific methods as analysis and synthesis (for monitoring of the scientific issues of research), law analysis method (to review the legal basis), modelling method (to form suggestions for structural and organizational providing of customs in the field of disposal of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation).

The raw of problems of structural and organizational providing of customs in the field of disposal of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation is determined. Among these problems the problem of inefficiency of structural and organizational points of the customs is as it involved in the process of permanent transformation. As a result, a disposal of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation is not regulated well.

The directions of the decision of this problem are suggested: creation of the corresponding structural and organizational unit in customs authorities; endowing its officials with the appropriate range of functions and powers; application to the officials of the unit on the disposal of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation, along with a negative positive motivation.

Key words: *Customs; structural and organizational providing of customs; property; property that becomes the property of the state for violation of customs legislation; disposal of property that becomes the property of the state for violation of customs legislation.*

Стаття надійшла до редакції 25 жовтня 2020 року

УДК 330.14
JEL Classification: J01
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.106-113

Т. В. Руда,
к.е.н., с.н.с.,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0001-6934-6796

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Статтю присвячено дослідженню соціального капіталу як економічної категорії. Зокрема, актуалізовано увагу на феноменальності соціального капіталу, що полягає у симбіозі його філософської та економічної природи, яка здатна забезпечувати синергічний ефект під час взаємодії з іншими економічними ресурсами. Наведено аргументи щодо віднесення цієї категорії до сфери економічної науки. Окреслено особливості соціального капіталу як економічної категорії та його роль у процесі функціонування організацій. Наведено характеристику та специфіку формування соціального капіталу на мікро-, мезо- та макрорівнях. Розкрито значення соціального капіталу в контексті забезпечення здійснення ефективного менеджменту як на рівні організації, так і держави в цілому.

Визначено та актуалізовано доцільність розвитку складових соціального капіталу, зокрема, таких як довіра та міжособистісна взаємодія, що безпосередньо впливають на ефективність діяльності організації. Розкрито роль соціального капіталу під час формування репутаційного капіталу організації. Окреслено основні аспекти розвитку соціального капіталу як економічної категорії.

Ключові слова: *соціальний капітал, довіра, міжособистісні відносини, розвиток соціального капіталу, позитивний соціальний капітал.*

Т. В. Руда. Социальный капитал как экономическая категория: сущность и основные характеристики

Статья посвящена исследованию социального капитала как экономической категории. В частности, актуализировано внимание на феноменальности социального капитала, что заключается в симбиозе его философской и экономической природы, которая способна обеспечивать синергетический эффект при взаимодействии с другими экономическими ресурсами. Приведены аргументы относительно отнесения данной категории к сфере экономической науки. Определены особенности социального капитала как экономической категории и его роль в процессе функционирования организаций. Приведена характеристика и специфика формирования социального капитала на микро-, мезо- и макроуровнях. Раскрыто значение социального капитала в контексте обеспечения осуществления эффективного менеджмента как на уровне организации, так и государства в целом.

© Руда Т. В., 2020

Определена и актуализирована целесообразность развития составляющих социального капитала, в частности, таких как доверие и межличностное взаимодействие, которые непосредственно влияют на эффективность деятельности организации. Раскрыта роль социального капитала при формировании репутационного капитала организации. Определены основные аспекты развития социального капитала как экономической категории.

Ключевые слова: *социальный капитал, доверие, межличностные отношения, развитие социального капитала, положительный социальный капитал.*

Метою статті є визначення особливостей соціального капіталу як економічної категорії.

Постановка проблеми. За умов необхідності інтенсифікації економічного розвитку актуалізується питання пошуку та ефективного використання альтернативних економічних ресурсів, які здатні забезпечити позитивну динаміку функціонування організацій та держави в цілому. Одним із таких ресурсів на сьогодні є соціальний капітал, що характеризується своєю унікальною природою й здатністю стрімко впливати на характер та динаміку розвитку соціоекономічних систем. Саме міжособистісні зв'язки, рівень довіри, розвиненість комунікативних каналів та активність громадянської позиції є тими елементами, які визначають ефективність розвитку будь-яких соціально-економічних утворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена проблематика зовсім недавно стала об'єктом дослідження у вітчизняній літературі, проте уже на сьогодні наявні значні напрацювання у цій сфері. Зокрема, доцільно відмітити праці Колота А. [4], Грішнової О. [2; 3], Буркинського Б. [1], Сікори В. [8], Рябінчука М. [7], які у своїх працях дослідили сутність категорії «соціальний капітал» та її роль для розвитку суспільства і функціонування держави. Водночас залишається ще багато дискусійних питань щодо визначення економічної природи категорії «соціальний капітал» та її впливу на розвиток соціоекономічних систем, що і зумовлює необхідність подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Феноменальність соціального капіталу полягає у тому, що, з однієї сторони, він є теоретичним, філософським поняттям, який неможливо виміряти математично, а з іншої сторони – він є тим фактором, що здатний акумулювати, об'єднувати й нагромаджувати інші матеріальні ресурси, забезпечуючи синергічний ефект у вигляді якісних соціальних перетворень або ж отримання додаткових економічних вигід. На сьогодні в економічній літературі виникає чимало дискусій з приводу доцільності ототожнення соціального капіталу з класичним поняттям «капітал».

Враховуючи унікальність соціального капіталу, доцільно зазначити, що він, як і решта економічних ресурсів, здатний акумулюватись, обмінюватись та зростати (нагромаджуватись) за рахунок участі в соціальних зв'язках. Він, як і інші види капіталу, потребує відповідних інвестицій та капіталовкладень й передбачає отримання певної віддачі у вигляді зростання фінансових та матеріальних активів, зниження трансакційних витрат та мінімізації ризиків. При цьому об'єктом інвестування виступають взаємовідносини між людьми, що виникають у сфері виконання професійних обов'язків, навчання, підвищення кваліфікації, реалізації різних соціально-економічних проєктів та програм. Специфікою інвестування соціального капіталу є те, що вкладення не завжди носять фінансовий характер – досить часто вони є у вигляді знань, досвіду, вмінь, навичок, культурних цінностей, витрат часу.

Враховуючи вищенаведене, доцільним є віднесення цього виду капіталу до класу економічних категорій. При цьому до його особливостей слід віднести:

– особливу природу, інші закони і закономірності розвитку, ніж ті, які характерні для базових понять;

– здатність до конвертованості;

– він примножується в процесі його активного використання (здатність до самозростання);

– є досить нестійким й передбачає внесення вкладу кожним громадянином та, водночас, є надбанням усього суспільства;

– є невичерпним ресурсом у процесі його використання;

– не є фіксованим або інертним ресурсом, він постійно змінюється під впливом практики соціальної взаємодії;

– здатний ефективно взаємодіяти з іншими матеріальними та нематеріальними активами.

Зростання значення та ролі соціального капіталу при функціонуванні економічних систем обумовлюється тим, що він здатний не лише акумулювати й сприяти більш ефективному використанню інших ресурсів, а й, в деяких випадках, компенсувати їх відсутність.

Наявність соціального капіталу створює передумови для розвитку індивідів, груп та організацій за рахунок забезпечення доступу до нових знань, вмінь, навичок, і, навпаки, обмежений доступ до соціальних зв'язків, соціальна ізоляція або замкнутість окремих індивідів, груп перешкоджають використанню та нагромадженню соціального капіталу.

Варто зазначити, що соціальний капітал є досить складним, багатогранним соціально-економічним поняттям, яке розглядають на мікро- (індивідуальному), мезо- та макрорівнях.

Крім того, прийнято розрізняти індивідуальний соціальний капітал (на рівні людини) та соціальний капітал громадянського суспільства в цілому. Людина формує й нарощує індивідуальний соціальний капітал у процесі свого навчання, набуття життєвої мудрості, дотримання традицій та етичних норм, формуючи відносини з іншими індивідами, що спричиняє позитивний синергічний ефект. При цьому сукупність індивідуальних соціальних капіталів у комплексі з формуванням рівня довіри до державних інституцій створюють загальний соціальний капітал.

У теоретико-методологічному аспекті прийнято розмежовувати різні рівні аналізу соціального капіталу із врахуванням їх взаємозв'язків.

Так, на рівні окремої організації соціальний капітал доцільно розглядати як нематеріальний актив, який створюється організацією через систему соціальних відносин на внутрішньоорганізаційному, міжорганізаційному й організаційно-інституціональному рівнях, і який здійснює синергічний вплив на результати її діяльності завдяки здатності мобілізовувати ресурси та знижувати витрати [5]. При цьому сама організація є носієм та каталізатором колективного соціального капіталу. Його наявність підвищує ринкову вартість організації за рахунок формування передумов для вільного доступу до інформаційних ресурсів, ринків збуту, зниження плинності кадрів, покращення мікроклімату в колективі та, як наслідок, формування позитивного соціально-репутаційного капіталу суб'єкта господарювання.

Крім того, соціальний капітал на рівні організації може проявити себе як чинник здійснення ефективного менеджменту. Оскільки саме на цьому рівні він здатний забезпечити найбільший прояв взаємодоповнюючого та синергічного ефекту. Важливу

роль при цьому відіграє дотримання принципу соціальної справедливості, що ґрунтується на пом'якшенні контрастів у розподілі доходів. Як зазначають американські економісти Дж. Венеріс і Д. Гупта, поляризація доходів і розмивання середнього класу призводять до зниження внутрішньої інвестиційної активності [6]. Насамперед це проявляється у вигляді соціальних конфліктів, зниженні рівня довіри до роботодавців та колег й негативній тенденції з точки зору матеріального забезпечення працівників, а, отже, сприяє зниженню їх купівельної спроможності та інвестиційної активності. Соціальна поляризація вкрай негативно впливає на формування й реалізацію людського капіталу. Зубожіння значної частини населення позбавляє можливості до самовдосконалення, підвищення рівня освіти й професійної компетенції, різко погіршує фізичне й духовне здоров'я працівників, що в кінцевому результаті негативно впливає на продуктивність їх праці та успішність суб'єкта господарювання в цілому.

Незважаючи на те, що соціальний капітал підприємства (організації) не має уречевленої форми, він, поряд з іншими економічними (виробничими) ресурсами, впливає на рівень продуктивності праці, а, отже, здатний принести певний економічний ефект. Насамперед це пояснюється тим, що сприятливий мікроклімат у колективі, що ґрунтується на довірі, підтримці та розумінні один одного, сприяє формуванню та розвитку соціального партнерства. Встановлення паритетності відносин між керівником та підлеглими, залучення їх до прийняття управлінських рішень, створення умов для професійного та освітнього зростання, розвиток внутрішньоорганізаційних комунікацій виховує у персоналу почуття причетності до результатів роботи підприємства і, як наслідок, сприяє формуванню командної свідомості, активності й підвищення рівня індивідуальної відповідальності за виконувану роботу.

Крім того, взаємодія між працівниками, що заснована на довірі, сприяє не лише взаємодопомозі під час виконання професійних обов'язків, розумній конкуренції, а й обміну досвідом, знаннями, що впливає не лише на нагромадження соціального капіталу, але й на підвищення якості праці, що є одним із факторів підвищення ефективності діяльності організації.

Принципи наукового управління, сформульовані ранніми школами менеджменту, в основному базувалися на ієрархічних організаційних структурах, суворих формальних правилах і меншою мірою покладалися на особисту взаємодію і довіру. У сучасній інноваційній економіці, що вимагає постійного оновлення знань і кваліфікації працівників, здобуття цих нових знань і навичок багато в чому відбувається на робочих місцях завдяки обміну знаннями і досвідом на основі неформальних взаємозв'язків. Група працівників, між якими існують стосунки взаємопорозуміння і довіри, працює злагодженіше і ефективніше, ніж та, де немає таких стосунків [6].

Крім того, взаємодія із контактними аудиторіями (постачальники, споживачі, бізнес-партнери), що базується на довірі та доброчесності, стає джерелом конкурентних переваг суб'єкта господарювання, оскільки має на меті побудову тривалих партнерських відносин, сприяє зниженню трансакційних витрат під час проведення переговорного процесу, налагодженню комунікацій із зовнішнім середовищем, руйнуванню бюрократичних перепон. У такому випадку довіра репрезентується через надійність та компетентність учасників бізнес-відносин, сподівання на успішність довгострокових проєктів та ін.

До того ж, соціальний капітал сприяє формуванню позитивного іміджу організації, що дозволяє розширити можливості для залучення інвестицій, налагодження міжнародної

співпраці, сприяє встановленню і зміцненню стосунків довіри з державними органами і громадськими організаціями. Це, у свою чергу, безумовно впливає на економічну вартість суб'єкта господарювання за рахунок формування позитивного гудвілу.

Також варто зазначити, що соціальні зв'язки значною мірою розширюють можливості підприємства щодо доступу до інформаційних джерел, які на сьогодні є досить потужним інструментом впливу на ринку. Саме вони дають змогу коригувати поведінку суб'єкта господарювання із урахуванням можливостей та варіантів найбільш вигідної поведінки на ринку.

Соціальні зв'язки кожного конкретного працівника організації мають сприйматися як певні потенційні можливості, що можуть бути залучені з метою підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання.

У сучасних дослідженнях підкреслюється, що соціальний чинник є значимим і привабливим як для працівника, так і для роботодавця. Соціальні зв'язки, контакти, можливості працівника роблять його більш конкурентоздатним з точки зору працедавця, який може розраховувати в цьому випадку не лише на віддачу від людського капіталу працівника, але і на віддачу від його соціального капіталу. Сучасні гнучкі організації нерідко будують свою стратегію на тому, що не шукають вузьких професіоналів на стандартні робочі місця, а, навпаки, – змінюють сфери і форми роботи залежно від можливостей персоналу. У таких організаціях значення міжособистих зв'язків є набагато вищим, ніж відповідність вимогам посадових інструкцій [6].

Соціальний капітал також впливає на ефективне функціонування стратегічних об'єднань. Так, стратегічні бізнес-партнери часто знаходять один одного саме завдяки громадським і діловим контактам. Вміле оперування соціальним капіталом також дає змогу менеджменту перешкоджати спробам злиття і поглинання з боку конкурентів. Добре розвинена мережа зв'язків суб'єкта господарювання є запорукою її конкурентоспроможності та розвитку, оскільки будь-який колектив, група працівників, всередині якої існує повна надійність та абсолютна довіра, здатна зробити багато більше порівняно з групою, яка не має таких якостей, а отже, діє більш ефективно [3].

На макрорівні соціальний капітал визначають як сукупність норм, традицій, цінностей і довіри, що реалізується через систему специфічних структурних форм та інститутів суспільної взаємодії. Він спрямований на підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів, зростання новоствореної вартості проектів та зниження витрат й прискорення практичної реалізації інноваційних процесів. Отже, соціальний капітал виступає фактором підвищення ефективності реалізації економічного потенціалу. При цьому його соціальний ефект полягає у розвитку демократії, підвищенні добробуту громадян та їх саморозвитку, формуванні довіри до органів державної влади, зниженні соціальної напруженості. Крім того, у такому випадку соціальний капітал виступає як причиною, так і результативним показником позитивних зрушень у суспільстві.

Держава, як би це не було парадоксально, має досить обмежені можливості щодо формування більшості форм соціального капіталу. Проте вона єдина здатна створити належне інституційне середовище для його формування та розвитку. Тому її дії в аполітичній сфері повинні передбачати: формування демократичних інститутів, збереження та забезпечення законодавчо регламентованих прав та свобод громадян, здійснення відкритої прозорої політики, залучення громадських активістів та рухів до реалізації державної політики.

В економічному аспекті формування позитивного соціального капіталу є можливим за умови підвищення добробуту населення, зниження рівня непродуктивної диференціації за доходами між різними категоріями громадян, надання пріоритетності формуванню базового середнього класу, формування взаємовигідних партнерських бізнесових відносин, впровадження та культивування корпоративної етики та законослухняності, а також соціальної відповідальності.

Крім того, досліджуючи особливості соціального капіталу, потрібно зазначити, що він є одним із ключових елементів безпеки держави. Насамперед, це полягає в тому, що людина виступає рушійною силою його розвитку і є першопричиною будь-яких соціально-економічних процесів, що відбуваються у державі. Як уже зазначалось, позитивний соціальний капітал виступає вагомою складовою економічного потенціалу окремого суб'єкта господарювання, галузі й держави в цілому, переважання ж негативного соціального капіталу може призвести до незворотних змін у вигляді збройних протистоянь, міжособистісних конфліктів, державних переворотів та повного політичного розбалансування, що неодмінно впливає на рівень безпеки в усіх її проявах. Аналізуючи ситуацію, яка на сьогодні склалась у світі в зв'язку із поширенням COVID-19, дуже добре ілюструється рівень розвитку соціального капіталу та його роль при забезпеченні безпеки у кожній країні. Така непроста ситуація спричинила повну консолідацію людського та соціального фактора у розвинених країнах і виявилась каталізатором поглиблення соціальної кризи у країнах з перехідною економікою. На перший погляд, пандемія мала б призвести до зниження розвитку соціального капіталу, оскільки спілкування та рівень взаємодії між індивідами максимально обмежено введенням у більшості країн світу карантинних заходів, проте соціальні, громадські рухи набули нового розвитку у віртуальній формі й, мабуть, ще більше активізувались з метою подолання спільної проблеми. Це спричинило переосмислення культурних та життєвих цінностей у кожному без виключення громадянському суспільстві, сприяло зміні структурного змісту економіки, переділу ринку праці, зміцненню рівня довіри до одних інституцій та повної зневіри в діяльності інших, що у подальшому неодмінно набуде свого відображення у розвитку кожної країни. Проте такі позитивні тенденції спостерігаються не в усіх сферах. Зокрема, низький рівень довіри до органів державної влади, невпевненість у здатності медичної, соціальної сфери забезпечити належний захист громадянам країни сприяють розвитку негативного соціального капіталу, що набуває проявів у вигляді підвищення рівня корупції, активізації контрабанди стратегічно важливих товарів шляхом здійснення як експортних, так і імпортних операцій, зловживання службовим становищем з метою власного збагачення, укладання економічно невигідних для держави контрактів та договорів з метою виведення несанкціонованих траншів, розвитку штучного ажіотажу на товарних ринках, масового розповсюдження фейкової інформації, що не лише знижує безпеку держави, а й створює реальні загрози для існування суспільства в цілому.

Висновки. Узагальнюючи отримані результати, варто зазначити, що на сьогодні соціальний капітал є одним із важливих нематеріальних активів, який здатний суттєво впливати на динаміку розвитку суб'єкта господарювання, акумулювати економічні ресурси та сприяти їх ефективному розподілу. Крім того, варто зазначити, що позитивний соціальний капітал передбачає забезпечення безпеки держави за рахунок формування її іміджу на міжнародній арені, здійснення інформаційного обміну у різних сферах діяльності, налагодження міжнародної співпраці, консолідації зусиль для подолання глобальних

загальнонаціональних проблем, формування міжнародної фінансової культури при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Саме його розвиток вимагає напрацювання належних стратегічних ініціатив, додаткових капіталовкладень з метою його збагачення. Крім того, варто зазначити, що коли йдеться про безпеку держави, то насамперед мається на увазі рівень довіри до Президента, Прем'єр-міністра, судді, до поліцейського, державного службовця, а лише після цього враховують інші фактори. А тому дослідження питань розвитку соціального капіталу на сьогодні є надзвичайно гострим та актуальним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буркинський Б. В., Горячук В. Ф. Соціальний капітал: сутність, джерела та структура, оцінка. *Економіка України*. 2013. № 1. С. 67–81.

2. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки : монографія. Київ : Т-во «Знання», 2001. 254 с.

3. Грішнова О. А., Кочума І. Ю. Соціальний капітал у системі економічних ресурсів. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39800/04-Grishnova.pdf?sequence=1 (дата звернення: 23.04.20).

4. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: етап відносин, нові виклики, тенденції розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2010. 251 с.

5. Кочума І. Ю. Соціальний капітал як чинник підвищення ефективності використання економічного потенціалу. URL : http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/407/1/Kochuma_Social_Capital.pdf (дата звернення: 12.04.20).

6. Лебедєв І. В. Соціальний капітал як чинник ефективного менеджменту. URL : https://core.ac.uk/download/pdf/147035953.pdf (дата звернення: 21.04.20).

7. Рябінчук М. Соціальний капітал: структура та зміст. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2012. Вип. 2. С. 59–64.

8. Сікора В. Від соціального забезпечення до соціальної політики. URL : www.niss.gov.ua/kio/Table/Jalilo16/022.htm (дата звернення: 30.05.2020).

REFERENCES

1. Burkynskyi, B. V. & Horiachuk, V. F. (2013). Sotsialnyi kapital: sutnist, dzherela ta struktura, otsinka [Social capital: essence, sources and structure, estimation], *Ekonomika Ukrainy − Economy of Ukraine*, 1, 67–81 [in Ukrainian].

2. Hrishnova, O. A. (2001). Liudskyi kapital: formuvannia v systemi osvity i profesiinoi pidhotovky [Human capital: forming in the system of education and professional preparation], Kyiv : T-vo «Znannia» [in Ukrainian].

3. Hrishnova, O. A. & Kochuma, I. Yu. (2009). Sotsialnyi kapital u systemi ekonomichnykh resursiv [Social capital in the system of economic resources]. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39800/04-Grishnova.pdf?sequence=1 [in Ukrainian] (accessed April 23, 2020).

4. Kolot, A. M. (2010). Sotsialno-trudova sfera: etap vidnosyn, novi vyklyky, tendentsii rozvytku [Social and labor sphere: the stage of relations, new challenges, tendencies to development]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].

5. Kochuma, I. Yu. (2014). Sotsialnyi kapital yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia ekonomichnoho potentsialu [Social capital as a factor in improving the efficiency

of economic potential]. URL : http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/407/1/Kochuma_Social_Capital.pdf [in Ukrainian] (accessed April 12, 2020).

6. Lebediev, I. V. (2009). Sotsialnyi kapital yak chynnyk efektyvnoho menedzhmentu [Social capital as a factor of effective management]. URL : https://core.ac.uk/download/pdf/147035953.pdf [in Ukrainian] (accessed April 21, 2020).

7. Riabinchuk, M. (2012). Sotsialnyi kapital: struktura ta zmist [Social capital: structure and content]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika − Bulletin of NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy*, 2, 59–64 [in Ukrainian].

8. Sikora, V. (2010). Vid sotsialnoho zabezpechennia do sotsialnoi polityky [From public welfare to social politics]. URL : www.niss.gov.ua/kio/Table/Jalilo16/022.htm [in Ukrainian] (accessed May 30, 2020).

T. V. Ruda. Social capital as an economic category: essence and main characteristics

Given the need to intensify economic development, the issue of finding and effective use of alternative economic resources that can ensure the positive dynamics of the functioning of organizations and the state as a whole. One of such resources today is social capital, which is characterized by its unique nature and ability to rapidly influence the nature and dynamics of socio-economic systems. It is interpersonal relationships, the level of trust, the development of communication channels and the activity of the civic position today are the elements that determine the effectiveness of the development of any socio-economic entities.

The purpose of the article is defining the features of social capital as an economic category.

To achieve this goal, the following methods were used: induction and deduction, theoretical generalization, abstraction, dialectical cognition − in the study of scientific sources and the study of theoretical aspects of the formation of social capital; abstract-logical − to generalize theoretical positions, to form conclusions and proposals on the research topic.

Social capital as an economic category is studied. In particular, emphasis is placed on the phenomenal nature of social capital, which is a symbiosis of its philosophical and economic nature, which is able to provide a synergistic effect when interacting with other economic resources. Features of social capital as an economic category and its role in the process of functioning of organizations are outlined. The characteristics and specifics of the formation of social capital at the micro, meso and macro levels are given. The importance of social capital in the context of ensuring the implementation of effective management at the level of the organization and the state as a whole is revealed.

The study of theoretical aspects of the formation of social capital as an economic category that can affect the efficiency of the organization has been further developed.

The main provisions of this study can be used in the process of developing proposals for the formation of a model of social capital development in Ukraine.

Key words: *social capital, trust, interpersonal relations, development of social capital, positive social capital.*

Стаття надійшла до редакції 1 листопада 2020 року

УДК 339.9
JEL Classification: F53
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.114-122

В. В. Слободян,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0003-3490-0368

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ МИТНОЇ СПРАВИ

Практика міжнародного співробітництва свідчить, що найпоширенішими засобами співпраці в міжнародній сфері є укладання міжнародних угод та участь держав у роботі митних союзів та міжнародних митних організацій. Використовуючи ці засоби, країни можуть дійти компромісу між собою та суттєво вплинути на розвиток митної справи всередині держави. Тому у статті досліджено особливості міжнародного співробітництва України з питань митної справи, детально наведено та досліджено основні фактори впливу на розвиток міжнародного співробітництва, спрямованого на реалізацію зовнішньополітичного курсу України та підтримку економічних відносин з міжнародними організаціями.

Ключові слова: *митна справа, міжнародне співробітництво, чинники впливу на міжнародне співробітництво, Covid-19, Brexit, Європейський союз, Міжнародний валютний фонд.*

В. В. Слободян. Характеристика главных факторов влияния на развитие международного сотрудничества Украины по вопросам таможенного дела

Практика международного сотрудничества свидетельствует, что наиболее распространенными средствами сотрудничества в международной сфере являются заключение международных соглашений и участие государств в работе таможенных союзов и международных таможенных организаций. Используя эти средства, страны могут прийти к компромиссу между собой и существенно повлиять на развитие таможенного дела внутри государства. Поэтому в статье исследованы особенности международного сотрудничества Украины по вопросам таможенного дела, подробно приведены и исследованы основные факторы влияния на развитие международного сотрудничества, направленного на реализацию внешнеполитического курса Украины и поддержку экономических отношений с международными организациями.

Ключевые слова: *таможенное дело, международное сотрудничество, факторы влияния на международное сотрудничество, Covid-19, Brexit, Европейский союз, Международный валютный фонд.*

© Слободян В. В., 2020

Метою статті є дослідження впливу зовнішніх чинників на розвиток міжнародного співробітництва з питань митної справи України, спрямованого на реалізацію зовнішньополітичного курсу країни та підтримку партнерських стосунків з міжнародними організаціями, митними службами зарубіжних країн та іншими партнерами.

Постановка проблеми. Закономірний процес інтеграції та інтернаціоналізації світового господарства вимагає нового рівня багатосторонніх економічних взаємовідносин. На сучасному етапі розвитку жодна країна світу не здатна розвиватися ізольовано від інших, тому постає питання щодо розвитку міжнародного співробітництва у всіх сферах зовнішньоекономічної діяльності, зокрема і у митній справі, а формування збалансованої зовнішньоекономічної стратегії країни щодо розвитку міжнародного співробітництва у митній справі залежить від багатьох факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, вплив яких потребує подальшого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток наукового дослідження митної справи України в умовах глобалізації світової економіки та розвитку міжнародного митного співробітництва країни зробили вітчизняні науковці: І. Г. Бережнюк, О. П. Гребельник, С. В. Ківалов, Б. А. Кормич, Н. В. Осадча, Д. В. Приймаченко, П. В. Пашко. Окремі аспекти формування митної справи та митної політики досліджено також у працях М. М. Дуран, В. В. Філатова. Проте деякі аспекти міжнародного митного співробітництва в науковій літературі недостатньо досліджені, що і підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Домінантою сучасних міжнародних відносин є економічна безпека, а отже, важливим є досягнення балансу між національними інтересами різних країн (за якого кожна зі сторін отримує для себе максимум вигод, водночас не входячи у протиріччя з національними інтересами інших) та інтернаціоналізація митних відносин (на засадах прагматичності та функціональності) шляхом створення митних союзів, укладання багатосторонніх угод та створення загальної системи безпеки і міжнародних організацій, які встановлюють правила та процедури регулювання зовнішньоекономічної діяльності, тобто ведення міжнародного співробітництва між країнами. Основною метою міжнародного співробітництва у сфері митної справи є вдосконалення правового регулювання організації та здійснення відповідних форм, методів та засобів взаємодії митних адміністрацій різних країн, а також досягнення узгодженості дій митних та правоохоронних органів з відповідними структурами інших держав у сфері запобігання порушенню митних правил та контрабанді.

Певний, як і негативний, так і позитивний, вплив на міжнародні відносини України з країнами-учасниками відповідно до укладених договорів та угод щодо співпраці зробили такі чинники, як: вихід Великої Британії з ЄС (Brexit), масштабне поширення вірусу Covid-19, встановлені нові вимоги Міжнародного валютного фонду для України, а також зростання світової економічної кризи [1]. Тому розглянемо вплив названих подій на економічний та міжнародний розвиток України.

Важливим складником європейської стабільності є двосторонні відносини України і Великої Британії, дипломатичні відносини яких було встановлено 10 січня 1992 року [2]. Однак у 2019 році суспільне й політичне невдоволення становищем Великої Британії в ЄС та непереконливі для більшості громадян країни результати переговорів прем'єра Д. Кемерона щодо оновлення умов членства Великої Британії у ЄС стали передумовою виходу країни з союзу та отримало назву – Brexit. Злагоджений та хаотичний вихід Великої

Британії з ЄС суттєво вплинув на майбутні відносини між ними, однак між Великою Британією та ЄС збереглися економічні зв'язки та безпекове партнерство, призвівши до певної переорієнтації зовнішньої та торговельної політик на інші держави/регіони [1].

Вплив Brexit на подальший розвиток політики безпеки та оборони ЄС мав наслідки і для України. Так, повноцінне залучення Великої Британії уможливило співпрацю щодо розширення участі третіх країн у відповідних політиках ЄС [3]. Проте конфліктний результат створив ризик обмеження участі України в нових безпекових ініціативах. Тому Україна має інтенсивніше співпрацювати з активними в цій сфері державами ЄС (Польща, Румунія, Литва) [2].

Для України принципове значення має не стільки вплив Brexit на двосторонні відносини, як його наслідки для функціонування ЄС у зовнішньополітичній та безпековій сферах. Велика Британія є державою, що підтримує процес подальшого розширення ЄС (на противагу вимогам його уніфікації й поглиблення) та євроінтеграційні прагнення України. Вихід Великої Британії посилює зосередження ЄС на процесах власного реформування, зокрема на побудові жорсткішої міграційної політики та суворішого прикордонного контролю, що вимагає особливої уваги України до формування коаліцій в ЄС у нових умовах [2]. Також вихід Великої Британії з ЄС кидає для України виклик у контексті нових, незалежних від НАТО, оборонних ініціатив ЄС [3]. Плідні подальші відносини між ЄС та Великою Британією можуть створити для третіх держав нову модель комплексної співпраці без членства, придатні аспекти якої Україна зможе застосовувати у взаєминах з ЄС. Якщо Великій Британії та ЄС вдасться досягти амбітної домовленості про майбутні відносини у сфері безпеки, для України буде важливо переконати Велику Британію об'єднати зусилля для того, щоб залучення третіх держав до ключових безпекових та оборонних форматів співпраці держав ЄС передбачало нові можливості не лише для Великої Британії, а й для України [1].

Отже, Brexit не має прямого впливу на основні складові двосторонніх британсько-українських відносин, однак тісна співпраця залишається, і на сьогодні Велика Британія активно допомагає нашій державі, підтримуючи реформи судової системи, антикорупційних органів; працює над полегшенням наслідків конфлікту на Сході України, надаючи допомогу постраждалим, протидіє ґендерно обумовленому насильству, спонсорує розмінування [1]. Варто також очікувати, що Велика Британія й надалі залишатиметься надійним партнером України, хоча обсяги та напрями допомоги змінюватимуться залежно від фінансових втрат від Brexit та динаміки відносин Великої Британії з ЄС. Вихід Великої Британії з ЄС ставить перед Україною питання створення нових форм інституційної співпраці між Україною та Великою Британією. Україна може запропонувати Великій Британії укласти угоду про вільну торгівлю, домовитись про поглиблене секторальне співробітництво та посилити безпекову співпрацю [2]. Однак стратегічним завданням для нашої держави все ж таки залишатиметься побудова якісної тристоронньої комунікації між Україною, ЄС та Великою Британією для вирішення спільних викликів і проблем.

Крім того, також ключовою для України є Угода про асоціацію, зокрема про зону вільної торгівлі, а вихід Британії з ЄС означає вихід з тих міжнародних угод, які укладені від імені ЄС [3]. Коли процес виходу формально завершиться за кілька років, це означатиме, що положення зони вільної торгівлі між ЄС та Україною вже не поширюватимуться на Велику Британію. Україні тоді треба буде проводити переговори про зону вільної торгівлі

безпосередньо з Лондоном. Враховуючи те, що Велика Британія традиційно займає більш ліберальний підхід до торгівлі, Україна може сподіватися на певні можливості.

Вагомий вплив на міжнародну діяльність та економічний розвиток країн наклало також поширення вірусу Covid-19. Пандемія Covid-19 завдала найсерйознішого за останні декілька десятиліть удару не лише системі охорони здоров'я, а й світовій економіці та процесам глобалізації [4]. Розвиток ситуації навколо пандемії та її вплив на світову економіку та політику потребує подальшого глибокого аналізу, але вже зараз можна зробити висновок, що Covid-19 на якийсь час змінить поведінку та політику національних урядів у всьому світі. Ці зміни можуть включати використання жорсткіших засобів для захисту національних інтересів, переорієнтацію на внутрішні ринки, ланцюжки виробництва і власні ресурси, розвиток нових «віртуальних» політичних та економічних моделей [4].

У міжнародних відносинах Covid-19 засвідчив трансформацію форм глобального лідерства, послаблення традиційних міжнародних інституцій та, імовірно, уповільнення інтеграційних процесів; зростання ролі й впливу суспільств держав із ефективними інституціями, посилення ролі держав у цілому із їх традиційними механізмами регулювання і впливу на життя громадян та міжнародні відносини [5].

З іншого боку, поточна криза відкриває вікно можливостей для міжнародних інституцій, які зможуть продемонструвати злагоджену та ефективну реакцію. Насамперед це стосується МВФ, Світового банку, «Групи семи» – за умови, якщо їхня допомога справді виявиться суттєвою, особливо для бідних країн.

Виклики, пов'язані із загрозою для здоров'я людей, з'являться на міжнародному порядку денному; а країни, здатні запропонувати ефективні та дієві підходи для мінімізації ризиків, зможуть отримати додаткові політичні можливості.

Негативний вплив Covid-19 відчувся і в митній справі. Через надзвичайну епідеміологічну ситуацію в світі, пов'язану зі спалахом вірусу Covid-19, та обмеження, що запроваджуються державами задля протидії його розповсюдженню, постала нагальна проблема подальшого дотримання домовленостей щодо умов преференційної торгівлі між Договірними сторонами Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження [6], а також застосування положень митного законодавства, що стосуються процесу прийняття рішень з митних питань, митних процедур та митних формальностей.

Суть проблематики підтвердження преференційного походження під час кризи Covid-19 полягає в тому, що Європейська Комісія була проінформована про неможливість з боку ряду держав-договірних сторін Конвенції та ряду держав-членів ЄС здійснювати оформлення оригіналів сертифікатів про походження за встановленою процедурою (тобто підписані, скріплені печаткою та у правильному паперовому форматі) [6]. Рішеннями Урядових органів безпосередні контакти між митними органами та економічними операторами було призупинено через поширення Covid-19 [6].

У цій ситуації Генеральним директоратом Європейської комісії «Оподаткування та Митний Союз» (DG TAXUD) із залученням компетентних органів держав-сторін Конвенції була визначена процедура, спрямована на уникнення ризиків припинення видачі сертифікатів з перевезення (походження) шляхом застосування гнучкого механізму підтвердження походження на взаємній основі [6].

Договірним сторонам Конвенції пропонується митними органами країни-імпортера приймати сертифікати про походження у вигляді копії, виданої на папері або в електронному

вигляді (такий підхід не впливає на застосування процедур верифікації, встановлених Конвенцією) [6].

Більш конкретно це стосується:

– копії – в паперовій або електронній формі (відсканована або доступна в режимі он-лайн), оригіналу сертифіката, підписаного та скріпленого печаткою компетентними органами, як зазвичай це вимагається;

– сертифіката, який не підписується та не скріплюється печаткою компетентних органів, як зазвичай це вимагається, але з цифровим підписом компетентних органів, або його копії, в паперовій або електронній формі (відсканована або доступна в режимі онлайн) [6].

Певний відбиток відчувається і від співпраці України з ЄС в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Так, виконання умов Угоди ЄС та України про асоціацію протягом 2019 року посприяло виконанню національних завдань: 8.6. «Створити інституційні та фінансові можливості для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення та розвитку креативної економіки», 16.7 «Підвищити ефективність діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування» та 17.1. «Посилити мобілізацію ресурсів із внутрішніх джерел, зокрема завдяки міжнародній підтримці країн, що розвиваються, для підвищення національної спроможності щодо збирання податків та інших доходів» [11].

На виконання Угоди про асоціацію прийнято закони про приєднання України до Конвенції про спільний транзит та запровадження системи NCTS, запровадження програми авторизованого економічного оператора та захист прав інтелектуальної власності під час митного оформлення товарів [11].

Законом України «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» від 12.09.2019 № 78-IX запроваджуються європейські транзитні правила, що дасть можливість підприємствам використовувати єдину митну декларацію та єдину гарантію для переміщення товарів від свого складу до складу контрагента [11].

Як наслідок, відбудеться суттєве прискорення та здешевлення руху товарів, від якого «виграють» усі учасники ланцюга постачання – експортери, перевізники, імпортери. Українська митниця отримуватиме від митниць інших країн попередню інформацію про вантажі ще до перетину ними українського кордону, що дасть змогу аналізувати операції на предмет їх ризиковості ще до моменту прибуття товарів в Україну. Крім того, це дозволить обґрунтовано визначати форми митного контролю, не затримуючи вантажі на кордоні митними оглядами та іншими контрольними процедурами.

Негативний наслідок спричинило також стрімке поширення Covid-19, падіння біржових індексів, втеча інвесторів з країн, що розвиваються, та зменшення попиту на світових ринках сировини, нафтові війни та інші кризові явища у світі стали причиною виникнення світової економічної кризи, що має негативний вплив на українську економіку та світову фінансову систему загалом.

Вже зараз експерти фіксують сповільнення економічного зростання світової економіки. Аналітики Міжнародного валютного фонду тричі у 2019-му році коригували цифру її зростання – і саме в бік зниження. Очікувалося, що воно становитиме 3,6 %, потім 3,5 %, і нарешті остаточною цифрою було названо 3 % [10]. Очікують, що пік кризи припаде на 2021-й рік, втім наскільки затяжною буде рецесія – невідомо. Однозначно економісти

вказують лише на один із суттєвих наслідків – у світі має відбутися суттєвий перерозподіл капіталів, адже одними із головних загроз для людства нині є бідність та катастрофічно зростаюча нерівність.

Експерти прогнозують, що наслідки для української економіки будуть не менш руйнівними, ніж у 2008–2009 роках. Хоча Україна пережила мабуть ще більш серйозне випробування у період 2014 та 2015 років – саме на цей час, крім зміни вектору розвитку економіки, прийшлася ще й військова агресія з боку Росії [7].

Насправді Україна в нинішньому стані має не найгірші економічні показники, ніж у 2008–2009 роках та у 2013–2014-му. Нацбанк поки що контролює ситуацію на внутрішньому фінансовому ринку, маємо невисокий рівень інфляції, не надто перекредитовану економіку та можливості для подальшого зростання ВВП. Втім ключові ризики залишаються тими ж самими, що й у минулі роки – слабка, залежна від ситуації на зовнішніх ринках економіка, відсутність суттєвих інвестицій та потужного розвитку малого і середнього бізнесу, суттєві кредитні зобов'язання тощо [8].

Як не парадоксально, але, знову ж таки, – сила української економіки – в її слабкості. Значний відсоток тіньового сектора, контрабанда, валютні перекази українських заробітчан з-за кордону, відсутність потужних промислових гігантів у вітчизняній економіці – всі ці фактори можуть, навпаки, допомогти українській економіці вижити під час кризи. Втім цей процес носитиме хаотичний характер і нічого спільного із продуманим планом дій для мінімізації кризових явищ не має [9]. Куди винесе українську економіку у круговерті світової фінансової кризи – невідомо. Неконтрольованість та некерованість процесами – одні з найбільших викликів для вітчизняної економіки.

Насамперед високими ризиками для української економіки під час світової кризи є ймовірність суттєвої девальвації національної валюти та ще більшого поглиблення проблеми із безробіттям. Всі інші явища – падіння промислового виробництва, інфляція, відсутність надходжень до бюджету – стануть додатковими факторами масштабної кризи [9]. Наразі найбільш вдалий рецепт протистояння кризі – впровадження реформ та виконання зобов'язань, взятих на себе в рамках співпраці із МВФ. А ще – залучення інвесторів та пошук нових ринків збуту.

Висновки. Отже, співробітництво України з міжнародними організаціями у митній сфері повинне розвиватися за певними встановленими сценаріями: підвищення, збереження та зниження рівня відносин, однак цьому можуть заважати ціла низка чинників, які несуть як позитивний, так і часто негативний характер. Рівень відносин у такому співробітництві, враховуючи значні економічні зміни, пропонується визначати як ступінь кооперації митних установ різних країн у сфері міждержавного товарообміну. Кожна зі сторін співробітництва у митній сфері повинна ставитись до цього процесу на підґрунті планової компоненти, одним із елементів якої є прогнозування сценарію розвитку відносин, а також вживати заходів щодо оптимального розвитку подій. Очікування митних установ національного та міжнародного рівня щодо сценарію розвитку їх відносин можуть мати різний ступінь узгодженості. В обох випадках розробляється та погоджується сторонами спільний сценарій розвитку їхнього співробітництва у митній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шейко Ю. Наслідки Brexit для України: Як зміняться торгівля і зовнішньополітична підтримка. URL : https://zik.ua/blogs/naslidky_brexit_dlia_ukrainy_yak_zminytsia_torhivlia_i_zovnishnopolitychna_pidtrymka_957714 (дата звернення: 22.09.20).

2. Вінокуров Я. Україна та Британія переглянуть угоду про торгівлю після Brexit. URL : https://hromadske.ua/posts/ukrayina-ta-britaniya-pereglyanut-ugodu-pro-torgivlyu-pislya-brexit-ukrayinske-posolstvo (дата звернення: 22.09.20).

3. Павлюк О., Токарюк О. Brexit – це вікно можливостей для України. URL : https://hromadske.ua/posts/brexit-ce-vikno-mozhlivostej-dlya-ukrayini-intervyu-z-poslineyu-u-velikij-britaniyi (дата звернення: 22.09.20).

4. Шепотило О. Вплив COVID-19 на світову економіку та зовнішню торгівлю України. URL : https://voxukraine.org/uk/vpliv-covid-19-na-svitovu-ekonomiku-ta-zovnishnyu-torgivlyu-ukrayini/ (дата звернення: 24.09.20).

5. Семенов А. Коронавірус є першим у переліку ризиків для глобальної економіки. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2875872-koronavirus-e-persim-u-pereliku-rizikiv-dla-globalnoi-ekonomiki-evrokomisar.html (дата звернення: 24.09.20).

6. Життя після коронавірусу: чи оклигає світ після COVID-19. Як борються з коронавірусом та його наслідками у світі / Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД). URL : https://apostrophe.ua/ua/article/society/2020-03-31/jizn-posle-koronavirusa-oklemaetsya-li-mir-posle-covid-19/31878 (дата звернення: 24.09.20).

7. Солонина Є. Світова криза: П'ять загроз і п'ять шансів для України. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/30488065.html (дата звернення: 24.09.20).

8. Амелін А. Економічна криза – 2020: Які наслідки для України та як з цим впоратись. URL : https://zik.ua/blogs/ekonomichna_kryza_2020_yaki_naslidky_dlia_ukrainy_ta_iak_z_tsym_vporatys_962014 (дата звернення: 24.09.20).

9. Радчук О. Нова світова економічна криза: чи впорається Україна з викликами? URL : https://www.slovoidilo.ua/2020/03/05/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/nova-svitova-ekonomichna-kryza-chy-vporayetsya-ukrayina-vyklykamy (дата звернення: 24.09.20).

10. Солонина Є. МВФ згоден надати Україні «більше ресурсів», але є умови. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/mvf-ukraina-koshty/30559903.html (дата звернення: 22.09.20).

11. Устименко В. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики. URL : https://m.dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhlivosti-ta-riziki-263548_.html/ (дата звернення: 25.09.20).

REFERENCES

1. Sheiko, Yu. Naslidky Brexit dlia Ukrainy: Yak zminyatsia torhivlia i zovnishnopolitychna pidtrymka [Implications of Brexit for Ukraine: How trade and foreign policy support will change: website]. URL : https://zik.ua/blogs/naslidky_brexit_dlia_ukrainy_yak_zminytsia_torhivlia_i_zovnishnopolitychna_pidtrymka_957714 [in Ukrainian] (accessed September 22, 2020).

2. Vinokurov, Ya. Ukraina ta Brytaniia perehlianut uhodu pro torhivliu pislia Brexit [Ukraine and Britain to review post-Brexit trade agreement]. URL : https://hromadske.ua/posts/ukrayina-ta-britaniya-pereglyanut-ugodu-pro-torgivlyu-pislya-brexit-ukrayinske-posolstvo [in Ukrainian] (accessed September 22, 2020).

3. Pavliuk, O. & Tokariuk, O. Brexit − tse vikno mozhlyvostei dlia Ukrainy [Brexit is a window of opportunity for Ukraine]. URL : https://hromadske.ua/posts/brexit-ce-vikno-mozhlivostej-dlya-ukrayini-intervyu-z-poslineyu-u-velikij-britaniyi [in Ukrainian] (accessed September 22, 2020).

4. Shepotylo, O. Vplyv COVID-19 na svitovu ekonomiku ta zovnishniu torhivliu Ukrainy [Impact of COVID-19 on the world economy and foreign trade of Ukraine]. URL : https://voxukraine.org/uk/vpliv-covid-19-na-svitovu-ekonomiku-ta-zovnishnyu-torgivlyu-ukrayini/ [in Ukrainian] (accessed September 24, 2020).

5. Semenov, A. Koronavirus ye pershym u pereliku ryzykiv dlia hlobalnoi ekonomiky [Coronavirus is the first on the list of risks to the global economy]. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2875872-koronavirus-e-persim-u-pereliku-rizikiv-dla-globalnoi-ekonomiki-evrokomisar.html [in Ukrainian] (accessed September 24, 2020).

6. Zhyttia pislia koronavirusu: chy oklyhaie svit pislia COVID-19. Yak boriutsia z koronavirusom ta yoho naslidkamy u sviti [Life after the coronavirus: is the world coming after COVID-19. How to fight coronavirus and its consequences in the world]. URL : https://apostrophe.ua/ua/article/society/2020-03-31/jizn-posle-koronavirusa-oklemaetsya-li-mir-posle-covid-19/31878 [in Ukrainian] (accessed September 24, 2020).

7. Solonyna, Ye. Svitova kryza: Piat zahroz i piat shansiv dlia Ukrainy [Global Crisis: Five Threats and Five Chances for Ukraine]. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/30488065.html [in Ukrainian] (accessed September 24, 2020).

8. Amelin, A. Ekonomichna kryza − 2020: Yaki naslidky dlia Ukrainy ta yak z tsym vporatys [Economic crisis − 2020: What are the consequences for Ukraine and how to deal with it]. URL : https://zik.ua/blogs/ekonomichna_kryza_2020_yaki_naslidky_dlia_ukrainy_ta_iak_z_tsym_vporatys_962014 [in Ukrainian] (accessed September 24, 2020).

9. Radchuk, O. Nova svitova ekonomichna kryza: chy vporaietsia Ukraina z vyklykamy? [The new world economic crisis: will Ukraine cope with the challenges?]. URL : https://www.slovoidilo.ua/2020/03/05/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/nova-svitova-ekonomichna-kryza-chy-vporayetsya-ukrayina-vyklykamy [in Ukrainian] (accessed September 24, 2020).

10. olonyna, Ye. MVF zhoden nadaty Ukraini «bilshe resursiv», ale ye umovy [The IMF agrees to provide Ukraine with «more resources», but there are conditions]. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/mvf-ukraina-koshty/30559903.html [in Ukrainian] (accessed September 22, 2020).

11. Ustymenko, V. Uhoda pro asotsiatsiiu z YeS: mozhlyvosti ta ryzyky [Association Agreement with the EU: opportunities and risks]. URL : https://m.dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhlivosti-ta-riziki-263548_.html/ [in Ukrainian] (accessed September 25, 2020).

V. V. Slobodian. Characteristics of the main factors influencing the development of international cooperation of Ukraine on customs issues

The topic of the study is relevant, especially given the need to bring the customs system to a level that will meet international standards. Therefore, the influence of external factors on the development of international cooperation in customs affairs of Ukraine, aimed at implementing the country's foreign policy and maintaining partnerships with international organizations, customs services of foreign countries and other partners.

The main purpose of the study is the features of international cooperation in the customs sector, because the main task of international cooperation is to improve the legal regulation of the organization and implementation of appropriate forms, methods and means of cooperation between customs administrations of different countries.

The theoretical basis of the study is the scientific works of domestic and foreign scientists on the researched issues. In the course of work general scientific methods and receptions were used: monographic − for studying of literary sources on a research theme, formal logic − for the analysis, generalization and systematization of materials.

At the present stage of development, no country in the world can develop in isolation from others, so the question arises about the development of international cooperation in all spheres of foreign economic activity, including customs, and the formation of balanced foreign economic activity. The dominance of modern international relations is economic security, and therefore it is important to achieve a balance between the national interests of different countries (in which each party receives maximum benefits, while not contradicting the national interests of others) and internationalization of customs relations (based on pragmatism and functionality) customs unions, the conclusion of multilateral agreements and the creation of a common security system and international organizations that establish rules and procedures for regulating foreign economic activity, that is conducting international cooperation between countries.

The practice of international cooperation shows that the most common means of cooperation in the international sphere are the conclusion of international agreements and the participation of states in the work of customs unions and international customs organizations. Using these tools, countries can compromise with each other and significantly influence the development of customs within the state. Thus, Ukraine's cooperation with international organizations in the customs sphere should develop according to certain established scenarios: increasing, maintaining and reducing the level of relations, but this may be hindered by a number of factors that are both positive and often negative.

Key words: *customs, international cooperation, factors influencing international cooperation, Covid-19, Brexit, European Union, International Monetary Fund.*

Стаття надійшла до редакції 1 жовтня 2020 року

УДК 339.543
JEL Classification: E62
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.123-140

Л. М. Федоришина,
д.е.н., доцент
ORCID ID 0000-0001-8852-0649;
Н. О. Семенюк,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0002-9537-8756

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В УКРАЇНІ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

У статті дістало подальшого розвитку дослідження еволюції системи управління ризиками в митних органах в розрізі трьох складових (організаційно-управлінське, інформаційно-автоматизоване та нормативно-правове забезпечення). Виявлено, що розвиток системи управління ризиками в Україні розпочався у 1999 році зі створенням Оперативної митниці, працівники якої мали доступ до Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби України для виконання інформаційно-аналітичної роботи та проведення порівняльного аналізу митних оформлень товарів на всіх митницях. З часом змінювались назви, чисельність, підпорядкованість міністерствам та службам, до компетенції яких було віднесено управління ризиками, проте основний функціонал залишався незмінним: здійснення заходів з управління ризиками з метою визначення форм та обсягів митного контролю, аналіз та оцінка митних ризиків, розробка та подання керівництву пропозицій щодо впровадження, розвитку та вдосконалення системи аналізу ризиків та управління ними, програм сприяння ЗЕД та її суб'єктам; впровадження та супровід в митних органах України системи аналізу ризиків і управління ними. Встановлено, що основоположні принципи застосування системи управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю закріплено з 2012 року в Митному кодексі України, а підходи до застосування її інструментів – в Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній системі України.

Ключові слова: *ризик, управління ризиками, система управління ризиками, митна справа, інформаційні технології.*

Л. Н. Федоришина, Н. А. Семенюк. Становление системы управления рисками в Украине как неотъемлемая часть обеспечения эффективности таможенного контроля

В статье получило дальнейшее развитие исследование эволюции системы управления рисками в таможенных органах в разрезе трех составляющих (организационно-

© Федоришина Л. М., Семенюк Н. О., 2020

управленческое, информационно-автоматизированное и нормативно-правовое обеспечение). Выявлено, что развитие системы управления рисками в Украине началось в 1999 году с созданием Оперативной таможни, сотрудники которой имели доступ к Единой автоматизированной информационной системы Государственной таможенной службы Украины для выполнения информационно-аналитической работы и проведения сравнительного анализа таможенных оформлений товаров на всех таможнях. Со временем менялись названия, численность, подчиненность министерствам и службам, в компетенцию которых было отнесено управления рисками, однако основной функционал оставался неизменным: осуществление мероприятий по управлению рисками с целью определения форм и объемов таможенного контроля, анализ и оценка таможенных рисков, разработка и представление руководству предложений по внедрению, развитию и совершенствованию системы анализа рисков и управления ими, программ содействия ВЭД и ее субъектам; внедрение и сопровождение в таможенных органах Украины системы анализа рисков и управления ими. Установлено, что основополагающие принципы применения системы управления рисками для определения форм и объемов таможенного контроля закреплено с 2012 года в Таможенном кодексе Украины, а подходы к применению ее инструментов – в порядке осуществления анализа и оценки рисков, разработки и реализации мер по управлению рисками в таможенной системе Украины.

Ключевые слова: *риск, управление рисками, система управления рисками, таможенное дело, информационные технологии.*

Мета статті – комплексно дослідити процес становлення системи управління ризиками в Україні.

Постановка проблеми. З розвитком зовнішньоекономічної діяльності одним з основних завдань, що стоять перед митною службою України, є створення ефективної системи управління митними ризиками, оскільки саме вона забезпечує безпеку держави й створює сприятливі умови для руху товарів через державний кордон. Задля формування комплексного бачення сучасного стану системи управління митними ризиками, з'ясування наявних проблем і перспектив розвитку доцільно проаналізувати історію її становлення та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем ідентифікації митних ризиків, систематизації їхніх різновидів і побудові ефективної системи управління ризиками (СУР) присвячені праці І. Г. Бережнюка, В. М. Гранатурова, І. В. Несторишена, П. В. Пашка, Т. В. Рудої, С. С. Терещенка, В. А. Туржанського та ін. Безпосередньо еволюцію СУР у митних органах досліджували Г. Ю. Разумей (Кулик), В. В. Булана, А. Д. Войцещук. Так, Разумей Г. Ю., виділяючи чотири етапи розвитку СУР, зазначає, що для кожного з цих етапів характерні особливості правового, організаційного та інформаційного забезпечення [1]. Булана В. В. вважає за доцільне розглядати СУР у контексті побудови системи управління дотриманням вимог законодавства, що базується на управлінні ризиками. Зазначена система управління ґрунтується на чотирьох основних напрямах: законодавча база країни; адміністративне управління; управління ризиками; технологічні рамки, прийняті митними органами [2]. Войцещук А. Д., досліджуючи етапи інституційного забезпечення ризикоорієнтованої парадигми збалансування митного простору України, виділяє три напрями: створення інституцій; ІТ-системи; нормативна база [3].

Віддаючи належне науковому доробку цих вчених, вважаємо, що вивчення розвитку СУР потребує, насамперед, комплексного підходу, що актуалізує необхідність проведення подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури щодо еволюції СУР у митних органах України засвідчив, що історію її становлення доцільно розглядати за трьома напрямами:

– організаційно-управлінське забезпечення;
– інформаційно-автоматизоване забезпечення;
– нормативно-правове забезпечення (рис. 1).

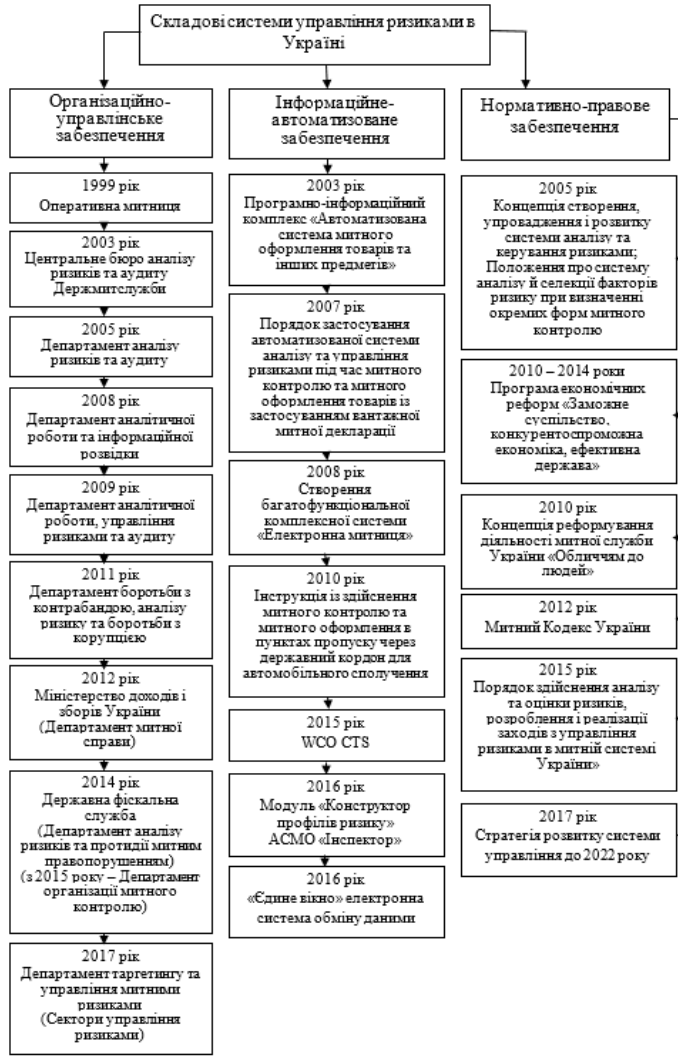

Рис. 1. Еволюція складових системи управління ризиками в Україні

Джерело: побудовано авторами.

В Україні розвиток системи управління ризиками розпочався у 1999 році, коли Наказом Держмитслужби № 12613 від 02 березня 1999 року була створена Оперативна митниця. Оперативна митниця у своїй діяльності почала використовувати елементи системи управління ризиками та здійснення систематичної інформаційно-аналітичної роботи. Крім завдань, що виконують інші митниці, на Оперативну митницю було також покладено такі завдання: виявлення порушень з боку працівників митниць; припинення таких порушень; проведення повторного митного контролю з митним оформленням товарів і предметів відповідно до чинного законодавства.

Працівники Оперативної митниці мали доступ до Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби України для виконання інформаційно-аналітичної роботи та проведення порівняльного аналізу митних оформлень товарів на всіх митницях. Такі можливості дозволяли більш ефективно використовувати наявні ресурси для виявлення порушень митного законодавства. Однак результати такої роботи залежали від рівня професійної підготовки кадрів, а також фізичних можливостей кадрового ресурсу адекватно та своєчасно реагувати на потенційні загрози щодо порушень митного законодавства. Крім того, такий підхід не був системним, а скоріше точковим у тому розумінні, що стосувався окремих випадків митного оформлення, що вже відбулися.

Тому наказом Держмитслужби України від 07 жовтня 2003 року № 660 Оперативну митницю було ліквідовано та на її базі створено Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту Держмитслужби. Серед виконуваних ним функцій були такі, що безпосередньо стосувалися системи аналізу ризиків, а саме: розробка та подання керівництву Держмитслужби пропозицій щодо Концепції впровадження, розвитку та вдосконалення системи аналізу ризиків та управління ними, програм сприяння зовнішньоекономічній діяльності та її суб'єктам, а також проектів управлінських рішень керівництва Держмитслужби; впровадження та супровід у митних органах України системи аналізу ризиків і управління ними, а також митного аудиту [4].

2005 року Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту було реорганізовано та на його базі створено Департамент аналізу ризиків та аудиту [5], а в 2007 році Наказом Державної митної служби України № 655 від 02.08.2007 затверджено нове Положення про Департамент аналізу ризиків та аудиту, де перелік функцій, що стосуються системи управління ризиками значно розширено та деталізовано. Так, Департамент аналізу ризиків та аудиту повинен був з питань аналізу та управління ризиками:

– спільно зі структурними підрозділами Держмитслужби, митними органами, спеціалізованими митними установами та організаціями організовувати та впроваджувати в митних органах систему аналізу та управління ризиками при здійсненні митного контролю за переміщенням товарів через митний кордон України та їх оформленням, а також систему документальних і камеральних перевірок учасників зовнішньоекономічних зв'язків у частині дотримання ними митного законодавства України;

– збирати, накопичувати, обробляти, систематизувати та аналізувати наявну інформацію про учасників зовнішньоекономічних зв'язків, об'єкти та механізми митного контролю й оформлення;

– на підставі аналізу накопиченої інформації формувати профілі ризику і рекомендації митним органам України щодо застосування форм і методів здійснення митного контролю й процедур митного оформлення;

– контролювати впровадження профілів ризику до автоматизованої системи аналізу та управління ризиками Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби;

– аналізувати причини та умови, що призвели до виникнення ризику. Збирати, обробляти та аналізувати інформацію про результати застосування митними органами профілів ризику, визначає їх ефективність, готувати зміни та доповнення до профілів ризику;

– на підставі аналізу ризиків та аналізу інформації про результати застосування митними органами профілів ризику подавати Голові Держмитслужби пропозиції щодо можливих заходів з мінімізації ризиків, вдосконалення митної справи, запровадження міжнародного досвіду в роботі митних органів у цьому напрямі;

– розглядати пропозиції структурних підрозділів Держмитслужби, митних органів спеціалізованих митних установ та організацій із питань застосування системи аналізу та управління ризиками;

– брати участь у проведенні митного контролю (у тому числі в оглядах і переоглядах) товарів, що переміщуються через митний кордон України, у будь-яких пунктах пропуску та зонах митного контролю. Вживати заходів з метою перевірки ефективності розроблених профілів ризику, ефективності їх застосування та перевірки відповідності дій посадових осіб митних органів під час роботи системи аналізу та управління ризиками чинному законодавству України;

– з допомогою програмно-інформаційних комплексів Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби здійснювати дистанційний контроль (моніторинг) додержання митного законодавства України під час проведення зовнішньоекономічних операцій учасниками зовнішньоекономічних зв'язків;

– у разі виявлення за результатами інформаційно-аналітичної роботи ознак порушення законодавства України, контроль за додержанням якого покладено на митні органи України, здійснювати самостійно контрольні заходи з метою перевірки додержання митного законодавства України під час здійснення зовнішньоекономічних операцій або надавати інформацію до підрозділів Держмитслужби, до компетенції яких належить здійснення таких заходів [6].

У 2008 році на базі Департаменту аналізу ризиків та аудиту було створено Департамент аналітичної роботи та інформаційної розвідки, (пізніше – Департамент аналітичної роботи і інформаційного моніторингу) зі статусом регіональної митниці з питань організації аналітичної роботи, інформаційної розвідки, аналізу та управління ризиками, проведення документальних перевірок [7].

У процесі розвитку та реалізації САУР виникали деякі неузгодження між місцевими митними органами та центральним органом з управління ризиками, а також труднощі у використанні такого методу у митному оформленні. Тому в березні 2009 році було створено Департамент аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту. 2011 року цей Департамент було ліквідовано і створено Департамент боротьби з контрабандою, аналізу ризику та боротьби з корупцією.

2012 року відповідно до Указу Президента України № 726/2012 «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» відбулася реорганізація Державної митної служби України та Державної податкової служби України і створено Міністерство доходів і зборів України. На Міністерство було покладено функції із забезпечення формування єдиної державної податкової та митної політик в частині

адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізації єдиної державної податкової і митної політики. Окремим підрозділом у структурі Міністерства доходів і зборів України було створено Департамент митної справи, який фактично був уповноважений виконувати основні завдання реалізації митної справи в України, зокрема забезпечення функціонування системи управління ризиками, яке безпосередньо було покладено на Управління аналізу ризиків та аналітичної роботи. На той момент вважалося те, що об'єднання податкових та митних органів у єдине відомство дасть змогу скоротити витрати й бюрократичні процедури, усунути дублювання діяльності, дозволить оптимізувати управлінський апарат та зменшити кількість працівників [8].

Постановою КМУ від 21.05.2014 № 160 «Про утворення Державної фіскальної служби» було утворено Державну фіскальну службу як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовувалась та координувалась Кабінетом Міністрів України, реорганізувавши Міністерство доходів і зборів шляхом перетворення. Функціонуванням системи управління ризиками в структурі Державної фіскальної служби займалося Управління забезпечення функціонування СУР Департаменту аналізу ризиків та протидії митним правопорушенням. У кінці 2015 року було проведено скорочення чисельності Державної фіскальної служби України, в результаті чого функції Управління забезпечення функціонування СУР було передано Управлінню профілювання митних ризиків Департаменту організації митного контролю.

У середині 2017 року був створений Департамент таргетингу та управління митними ризиками. Робота Департаменту в основномузосереджувалась на модернізації та розбудові національної системи управління митними ризиками. Застосування цієї системи дозволяло здійснювати вибірковий контроль зовнішньоекономічних операцій, зокрема шляхом таргетингу (націлювання).

Основними завданнями Департаменту таргетингу та управління митними ризиками було:

– здійснення управління ризиками з метою визначення форм та обсягів митного контролю;

– проведення аналізу та оцінки митних ризиків, зокрема шляхом таргетингу;

– розробка та реалізація практичних заходів з управління ризиками;

– координація застосування системи управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю, оцінка її застосування;

– методологічне забезпечення та розвиток системи управління ризиками;

– моніторинг митного контролю та митного оформлення, зокрема із застосуванням систем відеоспостереження.

Також зазначимо, що наприкінці 2017 року в структурі 22 митниць ДФС були створені відділи (сектори) з управління ризиками, які функціонально підпорядковувались Департаменту таргетингу та управління митними ризиками. Це стало значним кроком на шляху розбудови регіональної системи управління ризиків.

Поряд із розвитком організаційно-управлінської складової системи управління ризиками зазначимо, що не менш важливим аспектом є автоматизація її інформаційної складової. Автоматизація дозволяє швидко обробляти великі обсяги інформації; проводити ефективний аналіз інформації на підставі заздалегідь визначених критеріїв ризику і допомагає приймати оптимальні рішення за ризиками. Єдина автоматизована інформаційна система Державної митної служби України (далі – ЄАІС Держмитслужби

України) почала створюватися ще у 1992 році, коли служба існувала як Державний митний комітет України.

Протягом 1998–2000 років Державна митна служба України ввела в дію такий важливий елемент Єдиної автоматизованої інформаційної системи митних органів, як центральна база даних [9].

2003 року був введений у дослідну експлуатацію програмно-інформаційний комплекс «Автоматизована система митного оформлення товарів та інших предметів». 2004 року було затверджено тимчасові правила митного контролю і митного оформлення товарів та транспортних засобів, що декларуються з поданням вантажної ситної декларації в електронній формі [10].

2008 року Кабінетом міністрів України була схвалена концепція створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця». Ця Концепція мала забезпечити ліквідацію відмінностей між митними процедурами в Україні та ЄС, реалізацію взятих Україною зобов'язань перед міжнародною спільнотою, досягнення належного рівня інформаційної взаємодії органів влади, надання послуг юридичним та фізичним особам.

«Електронна митниця» включала в себе такі підсистеми: електронне декларування; електронний документообіг; аналіз та управління ризиками; контроль за транзитом; єдину міжвідомчу автоматизовану систему збору, зберігання та обробки інформації; уніфіковану базу нормативних та довідкових документів, які використовуються в митних цілях; інформаційне забезпечення митного аудиту та правоохоронної діяльності.

Створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» було спрямовано на зміцнення митної безпеки України, адаптацію Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби та нової комп'ютеризованої транзитної системи ЄС, оперативне отримання актуальної і достовірної інформації про наміри щодо здійснення зовнішньоекономічних операцій, створення умов для прискорення процедур митного контролю та митного оформлення, поліпшення соціального та інформаційного обслуговування населення, удосконалення інформаційної інфраструктури Держмитслужби [11].

2007 року було затверджено Порядок застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації та розроблено класифікатор форм контролю, які використовуються при розробленні та застосуванні профілів ризику. Було визначено порядок та особливості дій посадових осіб регіональних митниць, митниць, які здійснюють митний контроль та митне оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації, та інших посадових осіб регіональних митниць, митниць під час застосування АСАУР, що була імплементована до програмно-інформаційного комплексу «Інспектор-2006» [12]. 2010 року Порядок було оновлено. Основне завдання АСАУР полягає у тому, щоб на підставі всіх діючих профілів ризику здійснити оцінку ризику митної декларації, яка прийнята до митного оформлення та видати повідомлення із вказівками необхідних заходів, що слід зробити для перевірки законності зовнішньоекономічної операції посадовій особі, яка здійснює митне оформлення та митний контроль [13].

2012 року Наказом Міністерства фінансів України № 597 від 24.05.2012 затверджено Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України, яким передбачається здійснювати управління ризиками

в митних органах на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях. На тактичному рівні управління ризиками митні органи за результатами аналізу, виявлення та оцінки ризиків та відповідно до Реєстру ризиків розробляють заходи з управління ризиками. На стратегічному рівні управління ризиками Держмитслужба України за результатами аналізу, виявлення та оцінки ризиків визначає пріоритетні напрями реалізації заходів з управління ризиками та затверджує Реєстр ризиків. На оперативному рівні управління ризиками митні органи застосовують інструменти з управління ризиками у конкретних випадках переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України, зокрема під час здійснення контролю із застосуванням СУР, для визначення форм та обсягу митного контролю. При цьому контроль із застосуванням СУР може бути реалізований автоматизованим, неавтоматизованим та комбінованим способами. Автоматизований контроль із застосуванням СУР здійснюється шляхом використання інформаційних технологій, зокрема за допомогою АСАУР. Неавтоматизований контроль із застосуванням СУР здійснюється у випадках, коли оцінка ризику у конкретному випадку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України не могла бути здійснена автоматизовано. Комбінований контроль із застосуванням СУР здійснюється шляхом поєднання автоматизованого та неавтоматизованого способів [14].

Крім того, наказом від 28.11.2012 № 683 [15] затверджено експлуатацію модуля АСАУР у пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення, зокрема передбачено двоканальну систему митного контролю, яка дає громадянам змогу здійснювати декларування, обираючи один із двох каналів проходу (проїзду транспортними засобами особистого користування) через митний кордон України. Канал, позначений символами зеленого кольору («зелений коридор»), призначений для декларування шляхом вчинення дій громадянами, які переміщують через митний кордон України товари в обсягах, що не підлягають оподаткуванню митними платежами та не підпадають під встановлені законодавством заборони або обмеження щодо ввезення на митну територію України або вивезення за межі цієї території і не підлягають письмовому декларуванню. Канал, позначений символами червоного кольору («червоний коридор»), призначений для всіх інших громадян. Громадянин самостійно обирає відповідний канал («зелений коридор» або «червоний коридор») для проходження митного контролю за двоканальною системою.

Обрання «зеленого коридору» вважається заявою громадянина про те, що переміщувані ним через митний кордон України товари не підлягають письмовому декларуванню, оподаткуванню митними платежами, не підпадають під встановлені законодавством заборони та/або обмеження щодо ввезення на митну територію України або вивезення за межі цієї території та свідчить про факти, що мають юридичне значення. Громадяни, які проходять (проїжджають) через «зелений коридор», звільняються від подання письмової митної декларації. Звільнення від подання письмової митної декларації не означає звільнення від обов'язкового дотримання порядку переміщення товарів через митний кордон України. Згодом було введено в експлуатацію модуль АСАУР у пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення, але для «пасажирського пункту пропуску».

З розвитком інформаційних технологій постійно вдосконалювався інструментарій для аналізу та оцінки ризиків, зокрема АСАУР, запроваджувались нові підходи та ІТ-рішення до управління ризиками. Для посилення потенціалу митниць щодо аналізу та

оцінки ризиків ДФС було введено застосування спеціального модуля «Конструктор профілів ризику» автоматизованої системи митного оформлення «Інспектор». Модуль «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор» – це програмне забезпечення, яке дозволяє митницям профілювати притаманні їхнім регіонам ризики та автоматизувати процес їх виявлення з використанням Автоматизованої системи аналізу та управління ризиками. Модуль «Конструктор» був створений для надання можливості митницям реалізовувати власні напрацювання щодо аналізу та оцінки ризиків з урахуванням специфіки кожного регіону [16] і це стало суттєвим кроком уперед у напрямі розвитку саме регіонального ризик-менеджменту.

З метою удосконалення технологічних процесів обробки вантажів у грудні 2015 року між Міністерством інфраструктури України та ДФС було підписано Меморандум про співпрацю в галузі інформаційних технологій щодо вдосконалення процедур у морських портах стосовно товарів, що переміщуються в контейнерах, в рамках якого було вжито заходів, спрямованих на забезпечення роботи в Україні WCO CTS. Використання WCO CTS дозволило ДФС отримувати більш детальну, структуровану і уніфіковану попередню інформацію про товари, що надходять у морські порти України в контейнерах, що сприяло збільшенню ефективності управління ризиками і, як наслідок, спрощенню й прискоренню виконання митних формальностей у морських портах.

Серед основних нововведень щодо спрощення митних процедур слід виділити запровадження системи «єдиного вікна» для здійснення різних видів державного контролю на основі застосування електронних технологій. «Єдине вікно» – це електронна система обміну даними, яка дозволяє різним державним службам в автоматичному режимі обмінюватися інформацією про вантаж, який проходить через митний кордон, та про результати проходження ним необхідних видів контролю. Нормативні засади функціонування «єдиного вікна» визначені Постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2016 р. № 364 «Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю» [17].

В Україні автоматизована електронна система «Єдине вікно» запрацювала з 01.08.2016 у пунктах пропуску та місцях митного оформлення товарів. За допомогою цієї системи здійснюються всі види контролю та проводиться обмін інформацією про товари, що переміщуються через кордон України між різними службами контролю та митницями в автоматичному режимі. Разом з тим було введено в експлуатацію інформаційні та інформаційно-телекомунікаційні системи, які забезпечують функціонування системи «Єдине вікно», а саме:

– програмний модуль «Єдине вікно» у складі автоматизованої системи митного оформлення, який дає змогу посадовим особам митниць ДФС виконувати поставлені перед ними завдання;

– програмно-телекомунікаційну систему обміну електронними документами та повідомленнями між підприємствами, митницями ДФС і контролюючими органами, зокрема за принципом «мовчазної згоди»;

– програмний модуль для суміжних органів державної влади, які здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарно-санітарний, фітосанітарний, екологічний, радіологічний види контролю. Це веб-інтерфейс, який дає змогу працівникам суміжних служб переглядати надіслані декларантами документи, приймати рішення за цими

справами, вносити результати видів контролю та узгоджувати час проведення митного огляду.

Для забезпечення повноцінної роботи «єдиного вікна» 06.09.2018 було прийнято Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» [18]. Новий закон має на меті створити сприятливі умови для підприємців, оскільки спрощує процедури при митному оформленні товарів. Держоргани зобов'язані вносити всі дані в єдину інформаційну базу Єдине вікно міжнародної торгівлі. Документи для переміщення товарів мають надаватися разово, в електронній формі з цифровим підписом і дублювати їх на папері не потрібно. У паперовому вигляді можуть подаватися документи, в яких є секретна інформація [17].

Іще одним, не менш важливим напрямом розвитку системи управління ризиками у діяльності митних органів є його нормативно-правове забезпечення. Оскільки цю складову детально охарактеризовано у працях Джумурат О. В. [19], Неліпович О. В. [20; 21], то зупинимось лише на основних документах.

Основоположною для розвитку системи управління ризиками стала Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція), що була розроблена в рамках Всесвітньої митної організації і підписана 18 травня 1973 р. у Кіото. 1999 року конвенцію було переглянуто і в розділі 6 йдеться про затвердження сучасних методів роботи при проведенні митного контролю, таких як система аналізу ризиків й методу контролю, що базується на аудиті, а також максимальне практичне використання інформаційних технологій.

З метою забезпечення вдосконалення діяльності митної служби України, прискорення митних формальностей і спрощення митних процедур, підвищення ефективності митного контролю на основі системи аналізу та керування ризиками в 2005 році Наказом 27.05.2005 № 435 було затверджено «Концепцію створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками» та «Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю» [22].

Необхідність реалізації системи управління ризиками при здійсненні митних процедур знайшла своє подальше відображення у Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [23], а 29.10.2010 була прийнята Концепція реформування діяльності митної служби України «Обличчям до людей», згідно з якою митна служба України мала стати більш стабільною, ефективною, гнучкою і компетентною. З прийняттям 2012 року Митного кодексу України вже було законодавчо визначено цілі застосування системи управління ризиками, аналіз ризику та його об'єкти, діяльність органів доходів і зборів з оцінки та управління ризиками.

2015 року наказом Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684 [24] удосконалено порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю з метою підвищення ефективності роботи митних органів під час митного контролю та митного оформлення за рахунок упровадження методів управління ризиками, у тому числі аналізу ризиків із використанням інформаційних технологій.

Наприкінці 2017 року Кабінетом Міністрів України було розроблено Стратегію розвитку системи управління до 2022 року [25], метою якої є визначення шляхів розвитку

та вдосконалення діючої в Україні системи управління митними ризиками для побудови сучасної, гнучкої, багатофункціональної системи управління митними ризиками, яка наповнюватиметься як на центральному, так і на регіональному рівні. Основні напрями реалізації цієї стратегії передбачають удосконалення ряду елементів системи управління ризиками, а саме: здійснення інституційних змін; проведення аналізу та оцінки ризиків безпеки до прибуття товарів, транспортних засобів у пунктах пропуску через державний кордон; вдосконалення підходів до управління митними ризиками; забезпечення розвитку інформаційних технологій, зокрема впровадження програмного забезпечення для автоматизації процесу проведення аналізу та оцінки ризиків під час переміщення (пересилання) міжнародних поштових відправлень та експрес-відправлень, а також у пунктах пропуску через державний кордон, у тому числі для повітряного сполучення; забезпечення міжвідомчої взаємодії; забезпечення розвитку людських ресурсів.

Висновки. Таким чином, нами проведено комплексне дослідження еволюції СУР в Україні за трьома напрямами – організаційно-управлінське, інформаційно-автоматизоване та нормативно-правове забезпечення. Загалом розвиток системи управління ризиками в Україні розпочався 1999 року, коли наказом Держмитслужби від 2 березня 1999 року № 12613 була створена Оперативна митниця, працівники якої мали доступ до Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби України для виконання інформаційно-аналітичної роботи та проведення порівняльного аналізу митних оформлень товарів на всіх митницях. З часом змінювались назви (Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту; Департамент аналізу ризиків та аудиту; Департамент аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту; Департамент митного аудиту, аналізу та управління ризиками), чисельність, підпорядкованість міністерствам та службам (ДМСУ, Міністерство доходів і зборів, Державна фіскальна служба), до компетенції яких було віднесено управління ризиками, проте основний функціонал залишався незмінним: здійснення заходів з управління ризиками з метою визначення форм та обсягів митного контролю, аналіз та оцінка митних ризиків, розробка та подання керівництву пропозицій щодо впровадження, розвитку та вдосконалення системи аналізу ризиків та управління ними, програм сприяння ЗЕД та її суб'єктам; впровадження та супровід в митних органах України системи аналізу ризиків і управління ними. У середині 2017 року був створений Департамент таргетингу та управління митними ризиками, робота якого була зосереджена на модернізації та розбудові національної системи управління митними ризиками. Застосування цієї системи дозволяло здійснити вибірковий контроль зовнішньоекономічних операцій, в тому числі шляхом таргетингу.

Визначено, що фундаментальним документом, який заклав основні базові підходи до застосування системи управління ризиками в митній сфері, є Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18.03.1973, до якої Україна приєдналась 2006 року. В Україні основоположні принципи застосування СУР для визначення форм та обсягів митного контролю закріплено з 2012 року в Митному кодексі України, а підходи до застосування інструментів СУР в митній системі України – в Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній системі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кулик Г. Ю. Развитие системы управления рисками в таможенной службе Украине. *Вестник Российской таможенной академии*. 2013. № 4. С. 108–114.

2. Булана В. В. Управління ризиками в митній справі: сучасне бачення. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2012. № 1. С. 160–169.

3. Войцещук А. Д. Ризикоорієнтована парадигма збалансування митного простору України в глобальному середовищі : дис. … д-ра екон. наук : 08.00.02. Тернопіль, 2018. URL : http://www.tneu.edu.ua/science/abstracts_of_theses/15450-vojceschuk-andrj-dmitrovich.html (дата звернення: 20.08.2020).

4. Саварець А. Український та зарубіжний досвід побудови митних органів: рекомендації для сучасної України. URL : http://www.ier.com.ua/files/Projects/Projects_2014/Trade_Facilitation_dialogue/Ukrainian_customs_service_Savarets_2017.pdf (дата звернення: 20.08.2020).

5. Про затвердження Положення про Департамент аналізу ризиків та аудиту Державної митної служби України : наказ Державної митної служби України від 30.05.2005 № 442. URL : http://consultant.parus.ua/?doc=02SKDD876D (дата звернення: 22.08.2020).

6. Про затвердження Положення про Департамент аналізу ризиків та аудиту : наказ Державної митної служби України від 02.08.2007 № 655. URL : http://consultant.parus.ua/?doc=045PY98F25&abz=6M64U (дата звернення: 22.08.2020).

7. Калінеску Т. В., Романовська Ю. А., Антіпов О. М. Митний менеджмент: посібник. Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 371 с. URL : https://pidruchniki.com/90869/ekonomika/mitniy_menedzhment (дата звернення: 23.08.2020).

8. Пашко П. В. Митні інформаційні технології : навч. посіб. Київ, 2011. 391 с. URL : https://pidruchniki.com/18411014/informatika/mitni_informatsiyni_tehnologiyi (дата звернення: 23.08.2020).

9. Войцещук А. Д. Інформаційні технології в забезпеченні безпеки митного простору України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2017. № 5(33). С. 84–89.

10. Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 № 1236-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-%D1%80 (дата звернення: 25.08.2020).

11. Про затвердження Порядку застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації : наказ Державної митної служби України від 30.03.2007 № 275. URL : http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 25.08.2020).

12. Про затвердження Порядку застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації : наказ Державної митної служби України від 13.12.2010 № 1467. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0180-11 (дата звернення: 26.08.2020).

13. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України : наказ Міністерства

фінансів України від 24.05.2012 № 597. URL : http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 26.08.2020).

14. Про затвердження Інструкції із здійснення митного контролю та митного оформлення в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення : наказ Державної митної служби України від 14.12.2010 № 1473. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v1473342-10 (дата звернення: 26.08.2020).

15. Про експлуатацію модуля АСАУР в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення : наказ Державної митної служби України від 28.11.2012 № 683. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0683342-12 (дата звернення: 28.08.2020).

16. Про затвердження порядку роботи з модулем «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор» : наказ Державної фіскальної служби України від 21.03.2016 № 231.

17. Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2016 № 364. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-п (дата звернення: 28.08.2020).

18. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України : Закон України від 06.09.2018 № 2530-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19 (дата звернення: 28.08.2020).

19. Джумурат О. В. Аналіз нормативно-правового забезпечення управління ризиками в митній службі. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. 2012. Випуск 32. Частина ІІ. С. 147–150.

20. Неліпович О. В. Нормативно-правова база управління митними ризиками в Україні. URL : http://ndi-fp.nusta.com.ua/thesis/710/ (дата звернення: 10.09.2020).

21. Неліпович О. В. Нормативно-правове забезпечення управління митними ризиками в Україні. *Modern Economics.* 2018. № 10. С. 129–134. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-21.

22. Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю : наказ Державної митної служби України від 27.05.2005 № 435. URL : http://ukraine.uapravo.net/data/base19/ukr19945.htm (дата звернення: 29.08.2020).

23. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : Програма економічних реформ на 2010–2014 роки від 02.06.2010. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10 (дата звернення: 29.08.2020).

24. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю : наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15?find=1&text=%EC%E8%F2%ED%E8%E9+%F0%E8%E7%E8%EA (дата звернення: 30.08.2020).

25. Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 978-р. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80 (дата звернення: 30.08.2020).

REFERENCES

1. Kulik, G. Yu. (2013). Razvitie sistemy upravleniia riskami v tamozhennoy sluzhbe Ukrainy [Development of a risk management system in the customs service of Ukraine]. *Vestnik Rossiyskoy tamozhennoy akademii − Bulletin of the Russian Customs Academy*, 4, 108–114 [in Russia].

2. Bulana, V. V. (2012). Upravlinnia ryzykamy v mytnii spravi: suchasne bachennia [Customs risk management: a contemporary vision]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: Derzhavne upravlinnia – Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: Public Administration*, 1, 160–169 [in Ukrainian].

3. Voitseshchuk, A. D. (2018). Ryzykooriientovana paradyhma zbalansuvannia mytnoho prostoru Ukrainy v hlobalnomu seredovyshchi [A risk-oriented paradigm for balancing Ukraine's customs space in the global environment], Doctor's thesis. Ternopil: TNEU. URL : http://www.tneu.edu.ua/science/abstracts_of_theses/15450-vojceschuk-andrj-dmitrovich.html [in Ukrainian] (accessed August 20, 2020).

4. Savarets, A. (2017). Ukrainskyi ta zarubizhnyi dosvid pobudovy mytnykh orhaniv: rekomendatsii dlia suchasnoi Ukrainy [Ukrainian and foreign experience in customs building: recommendations for modern Ukraine]. URL : http://www.ier.com.ua/files/Projects/Projects_2014/Trade_Facilitation_dialogue/Ukrainian_customs_service_Savarets_2017.pdf [in Ukrainian] (accessed August 20, 2020).

5. Nakaz Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Departament analizu ryzykiv ta audytu Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy»: pryiniatyi May 30 2005 no. 442 [Order of the State Customs Service of Ukraine «On approval of the Regulation on the Risk Analysis and Audit Department of the State Customs Service of Ukraine» from May 30 2005, no. 442]. (2005, May 30). URL : http://consultant.parus.ua/?doc=02SKDD876D [in Ukrainian] (accessed August 22, 2020).

6. Nakaz Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Departament analizu ryzykiv ta audytu»: pryiniatyi August 02 2007 no. 655 [Order of the State Customs Service of Ukraine «On approval of the Regulation on the Risk Analysis and Audit Department» from August 02 2007, no. 655]. (2007, August 02). URL : http://consultant.parus.ua/?doc=045PY98F25&abz=6M64U [in Ukrainian] (accessed August 22, 2020).

7. Kalinesku, T. V., Romanovska, Yu. A., & Antipov, O.M. (2015). *Mytnyi menedzhment [Customs management]*. Sievierodonetsk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia. URL : https://pidruchniki.com/90869/ekonomika/mitniy_menedzhment [in Ukrainian] (accessed August 23, 2020).

8. Pashko, P. V. (2011). *Mytni informatsiini tekhnolohii [Customs information technology]*. Kyiv. URL : https://pidruchniki.com/18411014/informatika/mitni_informatsiyni_tehnologiyi [in Ukrainian] (accessed August 23, 2020).

9. Voitseshchuk, A. D. (2017). Informatsiini tekhnolohii v zabezpechenni bezpeky mytnoho prostoru Ukrainy [Information technology in ensuring the security of the customs area of Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»− Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»*, 5(33), 84–89 [in Ukrainian].

10. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii stvorennia bahatofunktsionalnoi kompleksnoi systemy «Elektronna mytnytsia»: pryiniatyi September 17 2008 no. 1236-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept of creation of a multifunctional complex system «Electronic Customs» from September 17 2008,

no. 1236-r]. (2008, September 17). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-%D1%80 [in Ukrainian] (accessed August 25, 2020).

11. Nakaz Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku zastosuvannia avtomatyzovanoi systemy analizu ta upravlinnia ryzykamy pid chas mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia tovariv iz zastosuvanniam vantazhnoi mytnoi deklaratsii»: pryiniatyi March 30 2007 no. 275 [Order of the State Customs Service of Ukraine «On approval of the Procedure for application of the automated system of analysis and risk management during customs control and customs clearance of goods with the use of cargo customs declaration» from March 30 2007, no. 275]. (2007, March 30). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0180-11 [in Ukrainian] (accessed August 25, 2020).

12. Nakaz Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku zastosuvannia avtomatyzovanoi systemy analizu ta upravlinnia ryzykamy pid chas mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia tovariv iz zastosuvanniam vantazhnoi mytnoi deklaratsii»: pryiniatyi December 13 2010 no. 1467 [Order of the State Customs Service of Ukraine «On approval of the Procedure for application of the automated system of analysis and risk management during customs control and customs clearance of goods with the use of cargo customs declaration» from December 13 2010, no. 1467]. (2010, December 13). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0180-11 [in Ukrainian] (accessed August 26, 2020).

13. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia analizu ta otsinky ryzykiv, rozroblennia i realizatsii zakhodiv z upravlinnia ryzykamy v mytnii sluzhbi Ukrainy»: pryiniatyi May 24 2012 no. 597 [Order of the Ministry of Finance of Ukraine «On approval of the Procedure for risk analysis and assessment, development and implementation of risk management measures in the Customs Service of Ukraine» from May 24 2012, no. 597]. (2012, May 24). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0882-12 [in Ukrainian] (accessed August 26, 2020).

14. Nakaz Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruktsii iz zdiisnennia mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia v punktakh propusku cherez derzhavnyi kordon dlia avtomobilnoho spoluchennia»: pryiniatyi December 14 2010 no. 1473 [Order of the State Customs Service of Ukraine «On approval of the Instruction on customs control and customs clearance at checkpoints across the state border for road transport» from December 14 2010, no. 1473]. (2010, December 14). URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v1473342-10 [in Ukrainian] (accessed August 26, 2020).

15. Nakaz Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy «Pro ekspluatatsiiu modulia ASAUR v punktakh propusku cherez derzhavnyi kordon dlia avtomobilnoho spoluchennia»: pryiniatyi November 28 2012 no. 683 [Order of the State Customs Service of Ukraine «On the operation of the ARAMS module at the border crossing points for road traffic» from November 28 2012, no. 683]. (2012, November 28). URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0683342-12 [in Ukrainian] (accessed August 28, 2020).

16. Nakaz Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy «Pro zatverdzhennia poriadku roboty z modulem «Konstruktor profiliv ryzyku» ASMO «Inspektor»: pryiniatyi March 21 2016 no. 231 [Order of the State Fiscal Service of Ukraine «On approval of the procedure of work with the module «Designer of risk profiles» ACCS «Inspector» from March 21 2016, no. 231]. (2016, March 21). [in Ukrainian].

17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia realizatsii pryntsypu «yedynoho vikna» pid chas zdiisnennia mytnoho, sanitarno-epidemiolohichnoho, veterynarno-sanitarnoho,

fitosanitarnoho, ekolohichnoho, radiolohichnoho ta inshykh vydiv derzhavnoho kontroliu": pryiniata May 25 2016 no. 364 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of implementation of the single window principle during customs, sanitary-epidemiological, veterinary-sanitary, phytosanitary, environmental, radiological and other state control» from May 25 2016, no. 364]. (2016, May 25). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-п [in Ukrainian] (accessed August 28, 2020).

18. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakoniv Ukrainy shchodo zaprovadzhennia mekhanizmu «yedynoho vikna» ta optymizatsii zdiisnennia kontrolnykh protsedur pry peremishchenni tovariv cherez mytnyi kordon Ukrainy»: pryiniatyi September 06 2018 no. 2530-VIII [Law of Ukraine «On Amendments to the Customs Code of Ukraine and certain other Laws of Ukraine concerning the introduction of the «Single Window» mechanism and optimization of control procedures for the movement of goods across the customs border of Ukraine» from September 06 2018, no. 2530-VIII]. (2018, September 06). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19 [in Ukrainian] (accessed August 28, 2020).

19. Dzhumurat, O. V. (2012). Analiz normatyvno-pravovoho zabezpechennia upravlinnia ryzykamy v mytnii sluzhbi [Analysis of regulatory support for risk management in the customs service]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU – Collection of scientific works ChSTU*, 32(II),147–150 [in Ukrainian].

20. Nelipovych, O. V. Normatyvno-pravova baza upravlinnia mytnymy ryzykamy v Ukraini [Regulatory and legal basis of management of customs risk in Ukraine]. URL : http://ndi-fp.nusta.com.ua/thesis/710/ (accessed September 10, 2020).

21. Nelipovych, O. V. (2018). Normatyvno-pravove zabezpechennia upravlinnia mytnymy ryzykamy v Ukraini [Legal and regulatory support of customs risk management in Ukraine]. Modern Economics, 10, 129–134. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-21 [in Ukrainian].

22. Nakaz Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy «Pro zatverdzhennia Kontseptsii stvorennia, uprovadzhennia i rozvytku systemy analizu ta keruvannia ryzykamy ta Polozhennia pro systemu analizu y selektsii faktoriv ryzyku pry vyznachenni okremykh form mytnoho kontroliu»: pryiniatyi May 27 2005 no. 435 [Order of the State Customs Service of Ukraine «On approval of the Concept of creation, implementation and development of the system of analysis and risk management and Regulations on the system of analysis and selection of risk factors in determining certain forms of customs control» from May 27 2005, no. 435]. (2005, May 27). URL : http://ukraine.uapravo.net/data/base19/ukr19945.htm [in Ukrainian] (accessed August 29, 2020).

23. Prohrama ekonomichnykh reform na 2010–2014 roky «Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava»: pryiniata June 02 2010 [Program of economic reforms for 2010–2014 «Wealthy society, competitive economy, efficient state» from June 02 2010]. (2010, June 02). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10 [in Ukrainian] (accessed August 29, 2020).

24. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia analizu ta otsinky ryzykiv, rozroblennia i realizatsii zakhodiv z upravlinnia ryzykamy dlia vyznachennia form ta obsiahiv mytnoho kontroliu»: pryiniatyi July 31 2015 no. 684 [Order of the Ministry of Finance of Ukraine «On approval of the Procedure for carrying out risk analysis and assessment, development and implementation of risk management measures to determine the forms and

scope of customs control» from July 31 2015, no. 684] (2015, July 31). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15?find=1&text=%EC%E8%F2%ED%E8%E9+%F0%E8%E7%E8%EA [in Ukrainian] (accessed August 30, 2020).

25. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro rozvytok systemy upravlinnia ryzykamy u sferi mytnoho kontroliu na period do 2022 roku»: pryiniate December 27 2017 no. 978-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the development of the risk management system in the field of customs control for the period until 2022» from December 27 2017, no. 978-r]. (2017, December 27). URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80 [in Ukrainian] (accessed August 30, 2020).

L. M. Fedoryshyna, N. O. Semeniuk. Establishment of the risk management system in Ukraine as an invisible element of customs control efficiency

With the development of foreign economic activity, one of the main tasks facing the Customs Service of Ukraine is to create an effective system of customs risk management, as it ensures the security of the state and creates favorable conditions for the movement of goods across the state border.

Purpose is to comprehensively explore the process of becoming a risk management system in Ukraine.

The theoretical basis of the research is the scientific works of domestic and foreign scientists on the studied problem. In the course of the work, general scientific methods and techniques were used: monographic – to study literary sources and legal framework on the topic of research; formal logic – for the analysis, synthesis and systematization of material; graphic – for visualization of the evolution of risk management system in terms of components; abstract and logical – in substantiation of theoretical propositions and formulation of conclusions.

It was revealed that the development of the risk management system in Ukraine began in 1999 with the creation of the Operational Customs Office, whose employees had access to the Unified Automated Information System of the State Customs Service of Ukraine to perform information-analytical work and carry out a comparative analysis of customs clearance of goods at all customs. The names changed over time (Central Bureau of Risk and Audit; Department of Risk and Audit; Department of Analytical Work, Risk Management and Audit; Department of Customs Audit, Analysis and Risk Management), number, subordination to ministries and services (State Customs Service of Ukraine, Ministry of Revenue and Duties, State Fiscal Service), which was responsible for risk management, but the main functional remained the same: implementation of risk management measures to determine the forms and volumes of customs duties, monitoring, analysis and evaluation of customs risk management development and submission of proposals for the implementation, development and improvement of risk analysis and management, support programs FEA and its entities; implementation and support in the customs authorities of Ukraine of the system of risk analysis and management. It was established that the basic principles of application of the risk management system for determining the forms and volumes of customs control have been enshrined in 2012 in the Customs Code of Ukraine, and approaches to the application of its instruments – in the Procedure for carrying out risk analysis and assessment, development and implementation of risk management measures in the customs system of Ukraine.

There was further development of the study of the evolution of the risk management system in the customs authorities in the context of three components (organizational management, information-automation and regulatory legal support). Some provisions of scientific research can be used in the educational process and in the writing of scientific papers.

Key words: *risk, risk management, risk management system, customs affair, information technology.*

Стаття надійшла до редакції 5 вересня 2020 року

УДК 339.56.055
JEL Classification: L87
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.141-151

О. А. Фрадинський,
к.е.н., доцент, с.н.с.,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0001-9093-5026

МИТНІ ДЕЛІКТИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ПОШТОВИХ ТА ЕКСПРЕС-ВІДПРАВЛЕНЬ: СУТНІСТЬ, ФОРМУВАННЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Стаття присвячена питанням дослідження митних правопорушень у сфері міжнародного поштового обміну та експрес-відправлень. Зроблено висновок, що митні делікти у цій сфері є відносно новим різновидом митних правопорушень, який сформувався завдяки виникненню й розвитку міжнародного поштового обміну та полягає у здійсненні контрабандних дій і порушень митних правил із використанням засобів та можливостей поштового обміну та експрес-перевезень визначення митного делікту. Обгрунтовано доцільність виокремлення передумов їх вчинення на універсальні (притаманні для усієї митної системи) та специфічні (які несуть у собі ознаки, що випливають із особливостей функціонування міжнародного поштового обміну).

Ключові слова: *митниця, делікт, контрабанда, порушення митних правил, міжнародний поштовий обмін, експрес-відправлення.*

А. А. Фрадынский. Таможенные деликты в сфере международных почтовых и экспресс-отправлений: сущность, формирование и классификация

Статья посвящена вопросам исследования таможенных деликтов в сфере международного почтового обмена. Сделан вывод, что таможенные деликты в этой сфере относительно новый вид таможенных правонарушений, который сформировался благодаря возникновению и развитию международного почтового обмена и заключается в осуществлении контрабандных действий и нарушений таможенных правил с использованием средств и возможностей почтового обмена и экспресс-перевозок определения таможенного деликта. Обоснована целесообразность выделения предпосылок их совершения на универсальные (характерные для всей таможенной системы) и специфические (которые несут в себе признаки, вытекающие из особенностей функционирования международного почтового обмена).

Ключевые слова: *таможня, деликт, контрабанда, нарушение таможенных правил, международный почтовый обмен, экспресс-отправления.*

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів здійснення митних правопорушень у сфері міжнародного поштового обміну.

Постановка проблеми. За останні 4 роки кількість товарів, що пересилаються в міжнародних поштових та експрес-відправленнях (МПВ та МЕВ), збільшилася майже

© Фрадинський О. А., 2020

в сім разів та лише 2017 року міжнародними операторами доставки було завезено на митну територію України товарів на суму близько 1,3 млрд євро. При цьому 99 % із 29 млн посилок – із оголошеною вартістю до 150 євро, тобто такі, що не підпадають під оподаткування митними платежами.

Причиною цього стала зростаюча роль міжнародної інтернет-торгівлі, яка, в свою чергу, зумовлена розвитком ІТ-технологій та служб доставки товарів. Проте ця статистика засвідчує, що міжнародний поштовий обмін став однією із поширених схем тіньового імпорту в Україну без сплати законодавчо передбачених обов'язкових платежів. Щодня на одних і тих же фізичних осіб (іноді навіть без їх відома) приходять посилки з товарами заявленою вартістю до 150 євро, які потім не стають предметами особистого користування, а, навпаки, без сплати жодних податків продаються різними способами (у тому числі й з використанням мережі «Інтернет») через фізичних осіб-підприємців – платників єдиного податку. Крім того, поштовий обіг активно використовується для здійснення контрабанди та порушення митних правил.

Підвищення рівня ефективності управління у галузі державної митної справи в цілому та контролю за міжнародним поштовим обміном зокрема напряму залежить від виявлення, оцінки та протидії деліктним проявам в цих сферах державної діяльності. Адже митні делікти становлять вагому частку в тіньовій економічній активності суспільства, прямо впливаючи на стан економічної та національної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Донедавна питання вивчення митної деліктології у сфері міжнародного поштового обміну в українському науковому просторі носили епізодичний характер та розглядалися в загальному контексті існуючого стану речей у митній системі. Проте 2018 року Державною фіскальною службою України було замовлено виконання Науково-дослідним центром митної справи наукової роботи «Формування механізму аналізу ризиків при переміщенні (пересиланні) товарів через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях», в рамках якої науковцями було порушено питання митних правопорушень у цій галузі.

Серед зарубіжних дослідників варто відмітити напрацювання І. Очеретного (питання деліктної відповідальності); В. Останіна, Ю. Рожкова (митні ризики в системі делікт-менеджменту); В. Зажигалкіна (питання контрабанди з використанням ресурсів інтернет-торгівлі); Д. Афоніна (питання вчинення контрабанди з використанням засобів міжнародного поштового обміну) тощо. У цілому ж слід зазначити про маловивченість цього питання на науковому рівні як в Україні, так і за кордоном, що визначає актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. Правовий термін «делікт» походить від латинського слова delictum, яке перекладається як «порушення», «проступок», «вина». У зв'язку з цим його використання в юридичній теорії та практиці здійснюється у двох значеннях:

– широкому розумінні – для позначення будь-якого проступку або правопорушення. Прикладом такого правопорушення у сфері міжнародного поштового обігу може бути факт вчинення порушення митних правил або ж контрабанди. Широке трактування цього поняття використовується нами в рамках нашого дослідження;

– вузькому значенні – усі діяння осіб, які суперечать законодавчим нормам та за які передбачено покарання у формі матеріальної (майнової) відповідальності. Наприклад – пересилання через митний кордон України в міжнародних експрес-відправленнях товарів, заборонених до такого пересилання законодавством України, а також пересилання у

міжнародних поштових відправленнях товарів, заборонених до пересилання актами Всесвітнього поштового союзу, – тягне за собою конфіскацію цих товарів.

Для з'ясування сутності деліктних правопорушень у сфері переміщення товарів через митний кордон із використанням МПВ та МЕВ доцільно з'ясувати передумови їх виникнення та існування. Формування митних деліктів сфери МПВ пов'язується із необхідністю дотримання кількох важливих умов при переміщенні товарів, таких як можливість видачі поштового чи експрес-відправлення лише з дозволу митного органу; обов'язковість дотримання заборон та обмежень, звільнення або нарахування митних платежів; порядок митного оформлення, який залежить від характеру відправки (для фізичних чи юридичних осіб, для особистих чи комерційних потреб) [1, с. 142]. На нашу думку, тут доцільно виокремлювати універсальні (притаманні для усієї митної системи) та специфічні (які несуть у собі ознаки, що випливають із особливостей функціонування міжнародного поштового обміну) передумови (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика передумов здійснення деліктів у сфері МПВ і МЕВ

Передумови	Змістовна характеристика
Універсальні	тінізація економічної активності суспільства за умов політичної та соціальної нестабільності і напруженості в країні
	проблеми в організації митного контролю в сфері МПВ та МЕВ
	недостатнє матеріально-технічне забезпечення органів доходів і зборів, що здійснюють контроль за переміщенням через митний кордон МПВ та МЕВ
	низький рівень взаємодії між органами державної влади, що здійснюють контроль за сферою зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі – міжнародним поштовим обігом, та наявність прихованої нездорової конкуренції між ними
	схильність до проявів корупції окремих представників органів доходів та зборів
Специфічні	розвиток ІТ-технологій, що зробив доступною можливість купівлі товарів через мережу інтернет-магазинів у будь-якій точці світу
	зростання комп'ютерної грамотності населення
	розширення можливостей міжнародного поштового обміну, збільшення швидкості доставки товарів, замовлених в інтернет-магазинах, через розвиток усіх видів транспорту, створення транспортно-логістичної інфраструктури тощо
	перетворення поштових посилок, бандеролей, експрес-вантажів в ефективний інструмент мінімізації обов'язкових платежів при імпорті товарів з подальшим їх перепродажем на митній території України
	можливість маскування слідів деліктної діяльності в силу специфіки переміщення через митний кордон МПВ та МЕВ

Джерело: розроблено автором.

У контексті вищенаведеного визначення осіб, які залучаються до процесу здійснення деліктів у сфері державної митної справи, зокрема при здійсненні міжнародного поштового обміну, доцільно називати деліквенквентами (від лат. Delinquens – правопорушник) [5, с. 217]. Особливістю вчинення митних деліктів у сфері МПВ та МЕВ (рис. 1) є те, що,

як правило, існує дві сторони-вигодоутримувачі від здійснення протизаконної операції: відправник-делінквент та отримувач-делінквент. Вигода першого полягає в отриманні фінансового ресурсу в результаті вчинення митного делікту, а вигода другого полягає як у можливості особистого використання предмета контрабанди чи порушення митних правил (далі – ПМП), так і в подальшому їх перепродажу на внутрішньому ринку країни [7].

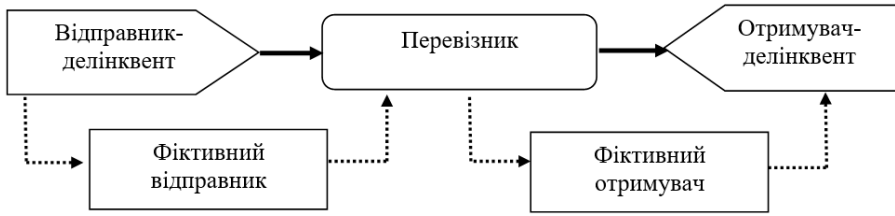

Рис. 1. Схема вчинення митного делікту у сфері МПВ та МЕВ
Джерело: побудовано автором.

Необхідною умовою для здійснення митного делікту у сфері МПВ та МЕВ є наявність перевізника, яким виступає оператор поштового зв'язку або ж експрес-перевізник, який, як правило, не володіє інформацією про протиправний характер вмісту відправлення. Для приховування реальних організаторів митного делікту (відправника та отримувача – делінквентів) часто використовуються фіктивні відправники та отримувачі МПВ та МЕВ, основна функція яких полягає у маскуванні незаконної операції через механізм дроблення та «розпилення» великих партій контрабандного товару, або ж зниження його вартості з метою уникнення сплати митних платежів.

Серед найбільш поширених підходів, пов'язаних з протидією девіантній поведінці делінквентів у межах митного законодавства, виокремлюють: попередження митних деліктів, профілактика митних деліктів, боротьба з митними деліктами, контроль за митними деліктами.

При вчиненні митного делікту у сфері міжнародного поштового обміну виділяють три основні етапи: підготовка до вчинення правопорушення; безпосереднє вчинення делікта; приховування слідів митного правопорушення [2, с. 30].

Механізм взаємодії цих етапів продемонструємо на прикладі контрабандного переміщення через митний кордон України спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації із використанням можливостей інтернет-торгівлі.

На першому етапі відбувається пошук закордонного інтернет-магазину, який продає товар, що є предметом контрабанди, після чого здійснюється онлайн-замовлення партії товару. У країні, для якої продавець товару є резидентом, зазначений предмет купівлі-продажу може не належати до категорії контрабандних. При цьому кожна зі сторін зберігає конфіденційність, використовуючи можливість роботи із чужих комп'ютерів (наприклад інтернет-кафе), створення фальшивих поштових скриньок, використання послуг підставних осіб тощо.

Після замовлення товару настає етап його оплати із використанням платіжних систем або електронних систем розрахунку. Для приховування правопорушення на цьому етапі є можливість створення одноразових віртуальних гаманців та застосування спрощеної ідентифікації при неперевищенні встановленого ліміту платежів.

Після здійснення оплати покупець надає продавцю координати для доставки замовленого товару та мінімум особистої інформації для його отримання. Для приховування інформації про отримувача можливе використання підроблених документів або ж підставних адрес та осіб.

Результатом заподіяння шкоди в зв'язку із здійсненням делікту є виникнення деліктної відповідальності, умовами виникнення якої є [6, с. 15]:

– наявність шкоди або збитків. Це основна ознака деліктної відповідальності, без наявності якої деліктна відповідальність виникнути не може. Шкода і збиток виражається в несприятливих майнових або немайнових наслідках, які виникають для суб'єкта в результаті вчинення делікту. У нашому випадку шкода та збиток проявлятиметься через використання МПВ та МЕВ у схемах мінімізації митних платежів та (або) ж для контрабандного пересилання товарів, які створюватимуть загрозу здоров'ю та життю людей;

– протиправність дій, в результаті яких виникає шкода. Делікти у сфері МПВ та МЕВ характеризуються переміщенням предметів контрабанди з приховуванням від митного контролю або ж із декларуванням заниженої вартості товарів, що, в свою чергу, означає порушення кримінального або ж фіскального законодавства;

– наявність вини в діях делінквента. Вина полягає у розумінні особою недопустимості та протиправності своєї поведінки або дій та пов'язаних із цим наслідків. Як правило, основною формою прояву вини є прямий умисел – коли особа усвідомлює протиправність та небезпеку своїх дій, передбачає реальну можливість і невідворотність суспільно небезпечних наслідків та бажає їх настання. Типовим прикладом таких дій у сфері МПВ та МЕВ є використання можливостей міжнародного поштового обміну для контрабанди наркотичних засобів, учасники якої усвідомлюють і протиправність такої діяльності, і її загрозу для суспільства, і бажають її вчинення;

– причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діями та отриманою шкодою. Наприклад – пересилання предметів контрабанди в МПВ та МЕВ призводить до заподіяння шкоди як окремим громадянам (їх приватності, здоров'ю чи життю), так і суспільству в цілому (його фінансовій чи національній безпеці).

Структурно-логічну характеристику митних деліктів у сфері міжнародного поштового обміну наведено на рис. 2. Як бачимо, митні делікти створюють загрозу національним інтересам у цілому та митним інтересам – різновиду національних, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи. Основними формами прояву митних деліктів на практиці є контрабанда та порушення митних правил.

Статтями 201 та 305 Кримінального кодексу України (ККУ) – «Контрабанда» та «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів» – визначено, що під поняттям контрабанди розуміється переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин [3].

Рис. 2. Характеристика митних деліктів сфери МПВ та МЕВ
Джерело: авторська розробка.

Враховуючи чітке визначення предметів контрабанди у кримінальному законодавстві України, слід зробити висновок про можливість кваліфікації митного делікту лише за однією із «контрабандних» статей ККУ. На відміну від контрабанди порушення митних правил у митному законодавстві може кваліфікуватися за кількома статтями, які передбачають різну відповідальність за вчинені митні делікти.

Порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений МКУ та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх органам доходів і зборів для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на органи доходів і зборів МКУ чи іншими законами України, і за які МКУ передбачена адміністративна відповідальність. Основними видами порушень митних правил при здійсненні міжнародного поштового обміну слід назвати: порушення режиму зони митного контролю; неправомірні операції з товарами, митне оформлення яких не закінчено, або з товарами, що перебувають на тимчасовому зберіганні під митним контролем; недекларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення; перешкоджання посадовій особі органу доходів і зборів в доступі до товарів, транспортних засобів, документів; неподання органу доходів і зборів звітності щодо товарів, які перебувають під митним контролем; переміщення товарів через митний кордон України з порушенням прав інтелектуальної власності; переміщення або

дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем; переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю.

Переміщення з приховуванням від митного контролю – найбільш розповсюджений метод здійснення контрабанди за допомогою МПВ та МЕВ. Вибір цього способу визначається як суб'єктивними (особистісні характеристики контрабандистів – їх здібності, навички, уміння, життєвий та злочинний досвід), так і об'єктивними (вага, фізичний стан предмета контрабанди, його фасування та особливості переміщення) факторами.

Ще одним методом вчинення деліктів у сфері МПВ та МЕВ є переміщення товарів з недостовірним декларуванням (із заниженням вартості товару, що пересилається, або ж його фізичних чи хімічних властивостей) або недекларуванням – означає незаявлення митному органу у законодавчо встановленій формі інформації про товари, або ж заявлення недостовірних даних, необхідних для здійснення митних процедур.

Серед статей МКУ, що характеризують види порушень митних правил, є дві, які безпосередньо стосуються сфери МПВ, та каральною санкцією, за якими передбачено конфіскацію товарів та грошовий штраф у відсотках до несплаченої суми податків:

– стаття 473 «Пересилання через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях товарів, заборонених до такого пересилання» – пересилання через митний кордон України в міжнародних експрес-відправленнях товарів, заборонених до такого пересилання законодавством України, а також пересилання у міжнародних поштових відправленнях товарів, заборонених до пересилання актами Всесвітнього поштового союзу, – тягне за собою конфіскацію цих товарів;

– стаття 485 «Дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів» – заявлення в митній декларації з метою неправомірного звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру неправдивих відомостей щодо істотних умов зовнішньоекономічного договору (контракту), ваги (з урахуванням допустимих втрат за належних умов зберігання і транспортування) або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача товару, неправдивих відомостей, необхідних для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості, та/або надання з цією ж метою органу доходів і зборів документів, що містять такі відомості, або несплата митних платежів у строк, встановлений законом, або інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів, а так само використання товарів, стосовно яких надано пільги щодо сплати митних платежів, в інших цілях, ніж ті, у зв'язку з якими було надано такі пільги, – тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 300 відсотків несплаченої суми митних платежів [4].

Аналізуючи відповідальність за вчинення митних деліктів у сфері МПВ, слід зазначити про її поділ на 2 складові частини:

– адміністративна, що застосовується при ПМП та полягає у накладанні штрафів (у відсотках до вартості товарів чи сум несплачених митних платежів) і конфіскації (товарів та транспортних засобів, які задіяні в процесі ПМП);

– кримінальна, яка передбачена за вчинення контрабанди та полягає у позбавленні волі на термін до 12 років та конфіскації майна [3].

Для кращого розуміння сутності митних деліктів доцільним є здійснення їх класифікації за найбільш яскраво вираженими ознаками, а саме залежно від:

виду правопорушення – порушення митних правил, контрабанда;

– типу митного ризику – фіскальні (полягають у повному або частковому заниженні сум митних платежів, що автоматично означає недоотримання бюджетом податкових надходжень) та безпекові (формування яких становлять серйозну загрозу для державного устрою, життя і здоров'я громадян);

– способу вчинення митного делікта – переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю; порушення режиму зони митного контролю; пересилання через митний кордон товарів, заборонених до такого пересилання; переміщення товарів через митний кордон з порушенням прав інтелектуальної власності;

– типу міжнародного поштового відправлення – листи, поштові картки, бандеролі, спеціальні мішки з позначкою «М», дрібні пакети, відправлення з оголошеною цінністю, поштові посилки, згруповані поштові відправлення з позначкою «Консигнація», відправлення міжнародної прискореної пошти «EMS», експрес-відправлення – належним чином упаковані міжнародні відправлення з документами чи товарним вкладенням;

– типу суб'єктів, що задіяні в міжнародному поштовому обміні, – відправник, отримувач, експрес-перевізник, оператор поштового зв'язку, посадові особи органів доходів і зборів;

– видів предметів контрабанди або порушень митних правил – радіоактивні матеріали, зброя або боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частини вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби, культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, товари, заборонені до пересилання через митний кордон;

– виду відповідальності – адміністративна (штраф, конфіскація товарів, транспортних засобів), кримінальна (позбавлення волі, конфіскація майна);

– резиденства суб'єктів міжнародного поштового обміну – делікти, вчинені резидентами (юридичні особи та їх відокремлені особи, які утворені та провадять свою діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням як на її території, так і за її межами; дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають дипломатичні привілеї та імунітет; фізичні особи-резиденти – фізичні особи, які мають місце проживання в Україні [8]); делікти, вчинені нерезидентами (іноземні компанії, організації, утворені відповідно до законодавства інших держав, їх зареєстровані (акредитовані або легалізовані) відповідно до законодавства України філії, представництва та інші відокремлені підрозділи з місцезнаходженням на території України; дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва інших держав і міжнародних організацій в Україні; фізичні особи, які не є резидентами України [8]);

– ступеня соціальної організації суб'єктів міжнародного поштового обміну – індивідуальні та групові;

– періодичності вчинення – разові, епізодичні, постійні;

– обсягів заподіяної шкоди – у значних обсягах (до 1 000 розміру податкової соціальної пільги); у великих обсягах (від 1 000 до 3 000 розміру податкової соціальної пільги); в особливо великих розмірах (більше 5 000 розміру податкової соціальної пільги).

Висновки. Таким чином, аналіз та узагальнення законодавчого та наукового матеріалу дає змогу зробити висновок, що митні делікти сфери міжнародного поштового обміну та експрес-відправлень – це відносно новий різновид митних правопорушень, який сформувався завдяки виникненню та розвитку міжнародного поштового обміну та полягає у здійсненні контрабандних дій і порушень митних правил із використанням засобів та можливостей поштового обміну та експрес-перевезень.

Пропозиції, пов'язані із вдосконаленням митних формальностей у сфері міжнародного поштового обміну, необхідно розглянути в контексті трьох напрямів – обміну попередньою митною інформацією, встановлення більш жорстких лімітів щодо переміщення МПВ та МЕВ, постмитного аудиту. Попереднє митне інформування полягає у наданні операторами поштового зв'язку та експрес-перевізниками відповідним митним органам завчасної інформації про переміщення товарів у МПВ та МЕВ, необхідних для цілей митного контролю. Встановлення більш жорстких лімітів щодо переміщення МПВ та МЕВ передбачає зменшення вартісних, вагових та кількісних обмежень у сфері міжнародного поштового обміну. Діяльність підрозділів постмитного аудиту повинна бути направлена на виявлення системних порушників митних правил у сфері міжнародного поштового обміну шляхом контролю за діяльністю фізичних та юридичних осіб, які активно використовують міжнародний поштовий обіг у своїй приватній чи господарській діяльності, перепродуючи отриманий безподатково товар на внутрішньому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афонин Д. Н., Осипов Д. И., Прусак Э. И. Контрабанда наркотических средств, пересылаемых в международных почтовых сообщениях. *Экономические отношения.* 2017. № 1. С. 135–142.

2. Зажигалкин В. Е. Механизм совершения контрабанды сильнодействующих средств с использованием интернет-ресурсов. *Наркоконтроль*. 2018. № 2. С. 30–32.

3. Кримінальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами). URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print (дата звернення: 30.09.2020).

4. Митний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 13.03.2012 № 4495-VI (зі змінами). URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 22.09.2020).

5. Останин В. А., Рожков Ю. В. Таможенные риски деликт-менеджмента в системе обеспечения экономической безопасности России в условиях нарастания глобальной неопределенности политических рынков. *Вестник Московского университета МВД России*. 2016. № 7. С. 216–220.

6. Очеретный И. С. Деликтная ответственность. *Отечественная юриспруденция*. 2017. № 1. С. 14–19.

7. Панферов Р. Г. Данные о предмете контрабанды наркотиков, перемещаемых в международных почтовых сообщениях. *Наука и практика*. 2016. № 2(67). С. 87–88.

8. Податковий кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами). URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 22.09.2020).

REFERENCES

1. Afonin, D. N., Osipov, D. I., & Prusak, E.I. (2017). Kontrabanda narkoticheskikh sredstv, peresylaemykh v mezhdunarodnykh pochtovykh soobshcheniiakh [Smuggling of drugs sent in international mail]. *Ekonomicheskie otnosheniia – Economic relations*, 1, 135–142 [in Russian].

2. Zazhigalkin, V. E. (2018). Mekhanizm sovershenіia kontrabandy silnodeystvuiushchikh sredstv s ispolzovaniem internet-resursov [The mechanism of smuggling powerful funds using Internet resources]. *Narkokontrol – Drug control*, 2, 30–32 [in Russian].

3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : pryiniatyi 05.04.2001 № 2341-III [Criminal Code of Ukraine from April 05 2001, no. 2341-III]. (2001, April 05). URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print [in Ukrainian] (accessed September 30, 2020).

4. Mytnyi kodeks Ukrainy : pryiniatyi 13.03.2012 № 4495-VI [Customs Code of Ukraine from March 13 2012, no. 4495-VI]. (2012, March 13). URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 [in Ukrainian] (accessed September 22, 2020).

5. Ostanin, V. A., & Rozhkov, Yu. V. (2016). Tamozhennye riski delikt-menedzhmenta v sisteme obespecheniia ekonomicheskoy bezopasnosti Rossii v usloviiakh narastaniia globalnoy neopredelennosti politicheskikh rynkov [Customs risks of tort management in the system of ensuring Russia's economic security in the context of growing global uncertainty in political markets]. *Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii – Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 7, 216–220 [in Russian].

6. Ocheretnyy, I. S. (2018). Deliktnaia otvetstvennost [Tort liability]. *Otechestvennaia yurisprudentsiia – Domestic jurisprudence*, 1, 14–19 [in Russian].

7. Panferov, R. G. (2016). Dannye o predmete kontrabandy narkotikov, peremeshchaemykh v mezhdunarodnykh pochtovykh soobshcheniiakh [Data on the subject of the smuggling of drugs transported by international postal messages]. *Nauka i praktika – Science and practice*, 2(67), 87–88 [in Russian].

8. Podatkovyi kodeks Ukrainy : pryiniatyi 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine from December 02 2010, no. 2755-VI]. (2010, December 02). URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 [in Ukrainian] (accessed September 22, 2020).

O. A. Fradynskyi. Customs delicts in the field of international postal and express shipments: essence, formation and classification

Customs torts account for a significant share in the shadow economic activity of society, directly affecting the state of economic and national security of the state.

The purpose of the paper is research of theoretical and practical aspects of committing customs offenses in the field of international postal exchange (IPE).

The theoretical and methodological basis is the domestic legal framework, scientific works of domestic and foreign scientists and practitioners, statistical information of the State Customs Service of Ukraine. The results of the study were obtained through the use of a dialectical method of cognition of phenomen that have a legal and economic nature and relate to approaches to customs control and registration of international postal exchange. As a result of applying the method of analysis, approaches to the classification of customs torts in the field of international postal exchange were outlined.

It is noted that customs delinquency in the field of IPE is a relatively new type of customs offenses, which was formed due to the emergence and development of international postal

exchange and consists in smuggling and violations of customs rules using means and opportunities of postal exchange and express transportation to determine customs delinquency. The expediency of separating the preconditions for their commission into universal (inherent to the entire customs system) and specific (which bear the features arising from the peculiarities of the functioning of international postal exchange) is substantiated. Prerequisites for the occurrence of customs torts in the international postal exchange should be divided into: universal (inherent in the entire customs system) and specific (which have features arising from the peculiarities of the functioning of international postal exchange). It is advisable to classify them according to the most pronounced features: depending on the type of offense; depending on the type of customs risk; depending on the method of committing a customs tort; depending on the type of international mail; by type of entities involved in international postal exchange; by types of contraband or violations of customs regulations; depending on the type of liability; depending on the residence of the subjects of international postal exchange; depending on the degree of social organization of the subjects of international postal exchange; by frequency of commission; depending on the amount of damage.

The scientific and methodological apparatus for the study of customs torts in the field of international postal exchange has been expanded by providing an author's definition of this phenomenon, outlining the preconditions for its formation and classification. Proposals have been developed to improve customs formalities in the field of international postal exchange in the context of three areas – the exchange of preliminary customs information, the establishment of stricter limits on the movement of international postal and express shipments, post-customs audit.

Key words: *customs, tort, smuggling, violation of customs regulations, international postal exchange, express shipment.*

Стаття надійшла до редакції 1 жовтня 2020 року

УДК 342.951; 343.13
JEL Classification: K14, K4
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.152-161

В. О. Хома,
к.ю.н., доцент
ORCID ID 0000-0002-1322-9272;
Е. С. Молдован,
к.держ.упр.,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0002-2668-5744

ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ У ПРОТИДІЇ МИТНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ МИТНИМИ ОРГАНАМИ

Стаття присвячена дослідженню переваг застосування оперативно-розшукових заходів у протидії митним правопорушенням митними органами. Визначено основні переваги застосування оперативно-розшукових заходів митними органами та здійснено їх класифікацію за критерієм належності / неналежності до кримінальної процесуальної сфери. Сформовано дві класифікаційні групи переваг: 1) переваги у кримінально-процесуальній сфері; 2) переваги поза кримінально-процесуальною сферою. Встановлено, що базисом для обох груп переваг є так звана домінантна перевага.

Ключові слова: *митні органи, митне правопорушення, протидія митним правопорушенням, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи, переваги застосування оперативно-розшукових заходів.*

В. А. Хома, Э. С. Молдован. Преимущества применения оперативно-розыскных мероприятий в противодействии таможенным правонарушениям таможенными органами

Статья посвящена исследованию преимуществ применения оперативно-розыскных мероприятий в противодействии таможенным правонарушениям таможенными органами. Определены основные преимущества применения оперативно-розыскных мероприятий таможенными органами и осуществлена их классификация по критерию принадлежности / непринадлежности к уголовной процессуальной сфере. Сформированы две классификационные группы преимуществ: 1) преимущества в уголовно-процессуальной сфере; 2) преимущества вне уголовно-процессуальной сферы. Установлено, что базисом для обеих групп преимуществ является так называемое доминантное преимущество.

Ключевые слова: *таможенные органы, таможенное правонарушение, противодействие таможенным правонарушением, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные мероприятия, преимущества применения оперативно-розыскных мероприятий.*

© Хома В. О., Молдован Е. С., 2020

Мета статті – проаналізувати переваги застосування оперативно-розшукових заходів у протидії митним правопорушенням митними органами задля обґрунтування доцільності наділення вітчизняних митних органів оперативно-розшуковими повноваженнями.

Постановка проблеми. Однією із найважливіших функцій митних органів (далі – МО) є правоохоронна функція. Вона спрямована, перш за все, на захист держави від зовнішніх та внутрішніх загроз у найширшому сенсі, можливому для МО [9, с. 18]. Лише у незначній кількості країн світу (наприклад, в Кувейті, Сьєрра-Леоне, на Багамських островах) МО, що виникли як виключно фіскальний державний орган, продовжують позиціонувати фіскальну функцію як основну і домінантну. Однак більшість розвинених держав світу уже давно переступили цей «фіскальний стереотип» щодо МО, зрозумівши, що їх ефективна та результативна діяльність можлива лише за умови комплексного підходу держави до функціоналу митниць. Саме тому правоохоронну функцію у повному обсязі чи фрагментарно[1] реалізують митні служби всіх країн-учасниць Європейського Союзу, а також більшість країн пострадянського простору (Росія, Молдова, Республіка Білорусь, Казахстан тощо).

В Україні ж склалася доволі дивна й заледве не абсурдна ситуація: де-юре – внаслідок чергових реформ і трансформацій системи МО – останні уповноважені на фрагментарне здійснення правоохоронної функції [10], але де-факто – МО не можуть і не мають права реалізовувати названі вище повноваження, оскільки, згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII, МО не є суб'єктами її здійснення [11]. Такий стан речей призводить до «ізоляції» українських МО від міжнародних процесів надання адміністративної допомоги, обміну інформацією з колегами та іншими правоохоронними органами, повноцінної співпраці щодо запобігання та протидії контрабанді та іншим злочинам, що вчиняються на митному кордоні, а також до втрати потенційних надходжень до державного бюджету, які могли б бути забезпечені МО за результатами розкриття ними злочинів на митному кордоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На такому тлі абсолютно логічною та адекватною видається наукова дискусія, що розгорнулася навколо питання реалізації правоохоронної функції вітчизняними МО. Певні дослідники відстоюють думку щодо вторинності правоохоронної функції порівняно з іншими функціями, зокрема, фіскальною (так, наприклад, А. Г. Бидик стверджує, що «правоохоронна функція завжди буде відігравати допоміжну роль у виконанні МО головних завдань – реалізації регулятивної та фіскальної функцій своєї діяльності [1, с. 21]»), а інші наполягають на тому, що правоохоронна функція – у сучасних умовах розвитку суспільства – є провідною функцією МО. Таку позицію відстоює, зокрема, Л. М. Дорофеєва. Посилаючись на Ю. Д. Кунєва [8, с. 70], Л. М. Дорофеєва визначає правоохоронну (захисну) функцію як головну, найадекватнішу постнеокласичним моделям суспільного розвитку та моделювальну щодо структур митних адміністрацій [4, с. 343]. Водночас практично поза увагою науковців залишилось питання переваг, які може забезпечити застосування митними органами оперативно-

[1] Тут відштовхуємося від думки Пашка П. В. про те, що правоохоронна функція у повному обсязі складається із таких елементів: адміністративно-процесуальних, кримінально-процесуальних та оперативно-розшукових повноважень [9, с. 18]. Відтак, митні органи можуть бути наділені усіма трьома типами правоохоронних повноважень або лише окремими із них, тобто реалізовувати правоохоронну функцію у повному обсязі або фрагментарно.

розшукових заходів у протидії митним правопорушенням, що й обумовлює доцільність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Підтримуємо думку тих дослідників, які відстоюють позицію щодо домінуючої позиції правоохоронної функції МО, оскільки саме ця функція дає змогу МО захистити національні інтереси держави та сприяти захисту міжнародної безпеки; убезпечити внутрішній ринок від деформації конкурентного середовища внаслідок проникнення на нього контрабандних і контрафактних товарів; забезпечити екологічну безпеку, протидіяти міжнародному тероризму, злочинності в цілому та контрабанді як одному із найбільш суспільно небезпечних її проявів.

Саме із потребою у боротьбі із контрабандою та протидії їй традиційно пов'язують об'єктивну необхідність наділення МО правоохоронними повноваженнями в цілому та оперативно-розшуковими – зокрема. Така візія не позбавлена логіки, якщо врахувати, що однією із найбільш гострих проблем українського сьогодення є контрабанда як явище, її вражаючі масштаби та неналежний стан протидії їй [7, с. 5; 2].

Такий стан речей є наслідком, крім іншого, й відсутності статусу правоохоронних органів у вітчизняних МО, тобто, фактичної відсутності оперативно-розшукових повноважень у них, що суттєво звужує їх можливості та обмежує потенціал у сфері запобігання та протидії не лише контрабанді, але й іншим правопорушенням на митному кордоні.

І це при тому, що міжнародний досвід доводить, що протидія контрабанді як транснаціональному злочину ефективно здійснюється лише за умови функціонування в системі МО окремих підрозділів, уповноважених на реалізацію правоохоронної функції в цілому та – в її межах – оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) зокрема. У тих державах, де такі підрозділи функціонують окремо (наприклад США, Італія, Республіка Польща), ефективність запобігання та протидії контрабанді та іншим порушенням митних правил є набагато вищою [14, с. 11].

Однак можливість ефективної та якісної протидії контрабанді – лише одна із багатьох переваг, що здатна забезпечити виконання МО правоохоронної функції в цілому та ОРД зокрема. Таке твердження сформульоване нами на підставі аналізу емпіричної бази, у ролі якої використано масив наукових досліджень. За результатами цього аналізу нами було виокремлено *домінантну перевагу* здійснення ОРД МО, що, фактично, виступає базисом для інших переваг. Крім того, переваги застосування оперативно-розшукових заходів у протидії митним правопорушенням МО нами було об'єднано у дві групи за такою класифікаційною ознакою, як *належність / неналежність до кримінально-процесуальної сфери.*

На нашу думку, базисом для усіх переваг застосування МО оперативно-розшукових заходів є *домінантна перевага*, сутність якої полягає у тому, що, перш за все, оперативно-розшукові заходи спрямовані на усунення причин і умов вчинення злочину, своєчасне виявлення і припинення протиправної поведінки [13, с. 14]. Тобто оперативно-розшукові заходи мають *протективно-превентивний характер*, направлений на створення та посилення безпеки та захисту відповідних об'єктів – у цьому випадку митних правил – від злочинних посягань.

Така домінантна перевага є основою як для групи переваг у кримінально-процесуальній сфері, так і для групи переваг поза зазначеною сферою. До кожної групи переваг належить по чотири блоки; однак якщо у групі переваг у кримінально-процесуальній сфері кожен

блок – це повноцінна окрема перевага, то у групі переваг поза кримінально-процесуальною сферою окремий блок представляє підгрупу переваг, об'єднаних за їх характером. Послідовно розкриємо зміст кожного із названих блоків.

Групу переваг, що забезпечується застосуванням оперативно-розшукових заходів МО, *у кримінально-процесуальній сфері* складають, як уже зазначалося, чотири основних переваги:

1) *можливість застосування слідчих (розшукових) дій*, якої сьогодні митні органи України позбавлені. Такий статус «позбавленості» визначається статтею 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де серед суб'єктів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, Державна митна служба не фігурує [11], та пунктом 17 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI, де розкривається поняття «слідчий» як « …службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень» [6], тобто про МО не йдеться. Така ж ситуація щодо визначення митних органів органами дізнання. Отже, вітчизняні МО залишаються поза зоною застосування гласних і негласних слідчих дій та дізнання, а відтак не можуть здійснювати отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, використовувати протоколи та інші результати слідчих дій для доказування під час досудового розслідування, а також використовувати як гласні, публічні, так і негласні, конфіденційні засоби та методи із оперативно-розшукового арсеналу [3, с. 28];

2) *можливість застосування отриманих у процесі ОРД фактичних даних як доказової бази при подальших провадженнях* означає, що вимоги частини 2 статті 99 Кримінального процесуального кодексу України щодо можливості використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні як доказів стосуються і фактичних даних, отриманих під час проведення оперативно-розшукових заходів. Отже, фактичні дані, отримані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів до внесення таких відомостей до ЄРДР, можуть бути визнані належними та використані як докази, а саме як документи у кримінальному провадженні за умови, якщо вони були отримані в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3, с. 30];

3) *можливість налагодження агентурної роботи* як перевага полягає у тому, що надання оперативно-розшукових функцій МО за належного нормативно-правового та організаційно-управлінського забезпечення створює також щонайменше гіпотетичне підґрунтя для залучення громадян у процес запобігання та протидії незаконному переміщенню товарів і контрабанди через митний кордон України. Так, на думку О. І. Хаберюша, громадяни можуть сприяти оперативним підрозділам органів, уповноважених на здійснення ОРД й на здійснення конфіденційного співробітництва в ОРД для протидії контрабанді шляхом гласної або конфіденційної співпраці [14, с. 7]. При цьому налагодження агентурної роботи із залученням громадян дасть змогу отримувати оперативну інформацію, що може використовуватись у кримінальному процесі для виявлення й викриття організованих злочинних угрупувань та окремих злочинців, які

займаються контрабандою, нейтралізації їхньої протидії кримінальному провадженню, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження [14, с. 21]. Крім того, налагодження агентурної роботи є ефективним способом протидії контрабанді культурних цінностей. Йдеться про застосування методу створення мережі спеціально утворених (легендованих) підприємств, що дозволить цілеспрямовано одержувати оперативну інформацію, документувати злочинні дії (аудіо-, фото-, відеофіксація), виявляти латентних злочинців і канали збуту контрабанди [14, с. 25];

4) *можливість внутрішньодержавної правоохоронної та міжнародної митної співпраці* – це, перш за все, шанс МО України стати повноцінним учасником вітчизняних процесів запобігання та протидії злочинам на митному кордоні від моменту їх виявлення до моменту реалізації кримінального провадження (на що сьогодні Державна митна служба України не є уповноваженою). До того ж, різні форми взаємодії оперативних підрозділів між собою, слідчими підрозділами є не чим іншим, як відображенням практичного зв'язку ОРД й кримінального процесу [14, с. 21]. На міжнародному рівні необхідність митної співпраці є об'єктивною потребою, що обумовлюється інтенсифікацією інтеграційних процесів в Європі, що, поряд із позитивними наслідками, спричиняє і зростання кількості правопорушень у митній сфері та підвищення їх якісних характеристик, що майже нівелює самостійні зусилля держав із боротьби із ними і викликає необхідність тіснішого адміністративного співробітництва між відповідними компетентними органами держав-членів ЄС, спрямованого на боротьбу із митними правопорушеннями. Збільшення території ЄС, пов'язане зі вступом нових країн-членів, привело до появи спільного кордону між Україною та ЄС, довжина якого близько 1 400 км. З урахуванням такого тісного сусідства, зумовленого питаннями економічної безпеки та забезпечення надійного захисту громадян ЄС та України, активізація українсько-європейського співробітництва в галузі митної справи є на часі [4, с. 351]. Адже, як наголошує Л. М. Дорофеєва, право на здійснення ОРД забезпечує можливості МО не лише ефективно протидіяти контрабанді та іншим злочинам, що мають місце при переміщенні товарів через митний кордон, але й *бути повноцінним учасником міжнародного обміну інформацією*. Сьогодні оперативні підрозділи митних та спеціальних служб інших країн не завжди інформують українську сторону про проведення багатоходових міжнародних операцій щодо припинення контрабанди, аргументуючи свою позицію тим, що МО України не мають зафіксованого законодавством права на проведення оперативно-розшукової діяльності й тому позбавлені можливості цілеспрямовано протистояти криміналітету [5, с. 126–127], тоді як значення обміну інформацією важко переоцінити. Адже у ході такої діяльності може бути зібрана і передана інформація: місце товарів, транспортних засобів, фізичної або юридичної особи; місце, час і причина контролю; маршрут і призначення; дані супроводжуючих осіб, підозрюваних або водіїв транспортних засобів; види транспортних засобів; транзитні вантажі; обставини, при яких розкрилися товари, транспортні засоби, дії або особа [4, с. 352]. Крім того, включення українських МО у міжнародний інформаційний митний простір здатне забезпечити обмін із МО зарубіжних країн розвідувальними даними й даними профілювання ризиків, що наразі є неможливим через відсутність статусу правоохоронного органу та права на розвідувальну діяльність, які є загальноприйнятими в організації митної діяльності [4, с. 355–357].

Крім проблематики суто кримінально-процесуальної спрямованості, слід звернути увагу ще й на інші напрями діяльності МО, які можуть отримати інтенсивний поштовх

у розвитку за умови наявності відповідних повноважень. Саме тому *група переваг поза кримінально-процесуальною сферою* охоплює чотири підблоки переваг:

1) *нормативно-правовий* підблок є сукупністю таких переваг, як *можливість гармонізації національного митного законодавства із міжнародним та усунення суперечностей між законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами на національному рівні.*

Гармонізація національного митного законодавства із міжнародними нормами, зокрема із пунктами 20 та 21 Спеціального додатка Н розділу 1 Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур, якими передбачено, що у випадку виявлення під час митного оформлення митного правопорушення, що вважається незначним, повинна бути надана можливість адміністративного врегулювання цього правопорушення МО, що його виявив, а у випадку здійснення пасажиром митного правопорушення, що вважається незначним, – можливість негайного адміністративного врегулювання цього правопорушення МО, що його виявив [12], дасть змогу чітко розмежувати у вітчизняному митному законодавстві сфери адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення митних правил. Крім того, гармонізація національного митного законодавства із міжнародним шляхом внесення відповідних змін у митну, кримінальну та кримінальну процесуальну українську законодавчу базу є перевагою з тієї точки зору, що гарантує позиціонування на міжнародній арені вітчизняних МО як повноцінних учасників міжнародної співпраці у сфері протидії та запобігання контрабанді й іншим порушенням митних правил, міжнародного обміну інформацією – включно із розвідувальними та оперативними даними – щодо злочинів на митних кордонах.

Усунення розбіжностей між національними нормативно-правовими актами різного рівня у частині здійснення оперативно-розшукових повноважень МО означає для останніх визначення їхнього статусу як одного із національних суб'єктів здійснення ОРД із усіма відповідними функціональними та статусними (у сенсі сукупності прав і обов'язків) змінами. Отже, це стане підґрунтям для трансформації концептуального бачення системи МО в Україні лише як суто фіскального придатку, забезпечить можливість на рівних співпрацювати із іншими правоохоронними органами в межах держави, зміцнить іміджеві позиції митних органів і, зрештою, призведе до зростання ефективності та якості протидії контрабанді й іншим злочинам, що вчиняються на митному кордоні;

2) *безпековий підблок*, перш за все, передбачає таку перевагу здійснення МО оперативно-розшукових заходів, як *забезпечення власної безпеки співробітників митних органів та запобігання втягуванню митників у протиправну діяльність*. Йдеться про те, що підрозділи внутрішньої безпеки та запобігання корупції митних органів – за умови наділення їх оперативно-розшуковими повноваженнями – здатні будуть повноцінно впроваджувати заходи щодо протидії корупції і контролю за їх реалізацією, забезпечити безпеку діяльності МО, а також державних службовців та працівників від протиправних посягань, пов'язаних із виконанням ними службових обов'язків [4, с. 355–357];

3) в *економічно-підприємницькому підблоці* необхідно, перш за все, вести мову про таку перевагу, як *потужніший захист вітчизняного товаровиробника*. Оскільки найбільш частим злочином, на боротьбу із яким і мають бути спрямовані, перш за все, оперативно-розшукові дії МО, є контрабанда, то протидія і запобігання їй виступає запорукою й передумовою мінімізації потоків товарів, незаконно переміщених через митний кордон України, що створюють деформоване конкурентне середовище на внутрішньому ринку

та завдають значних збитків національному виробникові. Крім того, необхідно зазначити про *відновлення на національному ринку чесного конкурентного середовища*, оскільки сьогодні вітчизняний товаровиробник у зв'язку із масовим заповненням ринкового простору контрафактним і підробленим товаром, а також контрабандою, що незаконно переміщується через митний кордон України, дуже часто опиняється у ситуації неспроможності закріпитися на відповідному сегменті ринку та здійснювати на ньому економічну активність;

4) *суспільний підблок* – крім виключно «персональних» переваг МО, які вони можуть отримати від наділення їх оперативно-розшуковими повноваженнями, необхідно вести мову й про ті переваги, що умовно можемо назвати «суспільним благом», тобто про переваги, які отримає суспільство та держава. До таких переваг, на нашу думку, належать:

– *захист життя та здоров'я громадян* (у випадку контрабанди зброї та боєприпасів, ядерних матеріалів і речовин, високоліквідних підакцизних товарів, наркотиків і прекурсорів громадське здоров'я українців піддається неймовірній загрозі безповоротного погіршання, а життя – фізичного припинення. Отже, ОРД МО можемо і мусимо розглядати як один із найважливіших та найпотужніших інструментів протидії названим вище загрозам);

– *посилення захисту прав громадян на користування культурними цінностями, історичним надбанням України, а також права інтелектуальної власності* (предметом контрабанди доволі часто виступають культурні цінності та історичні раритети. Запобігання та протидія їх незаконному переміщенню через митний кордон України є одним із безпосередніх способів збереження та захисту українського культурного й історичного спадку та захисту права громадян на користування ним у визначених законодавством межах).

Висновки. Отже, за результатами дослідження визначено основні переваги застосування оперативно-розшукових заходів МО у протидії митним правопорушенням та здійснено їх класифікацію за критерієм *належності / неналежності до кримінальної процесуальної сфери*. Відповідно до цього критерію сформовано дві класифікаційні групи переваг: 1) переваги у кримінально-процесуальній сфері; 2) переваги поза кримінально-процесуальною сферою. Встановлено, що базисом для обох груп переваг застосування оперативно-розшукових заходів МО у протидії митним правопорушенням є так звана *домінантна перевага*, сутність якої полягає у тому, що, перш за все, оперативно-розшукові заходи спрямовані на усунення причин і умов вчинення злочину, своєчасне виявлення і припинення протиправної поведінки.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у комплексному порівняльному аналізі переваг та можливих недоліків наділення МО оперативно-розшуковими повноваженнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бидик А. Г. Проблеми координації діяльності системи державних органів, що залучені в реалізацію митної політики. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону.* 2012. Вип. 8. С. 16–25.

2. Бусол О. Проблема контрабанди в Україні: як змінити систему протидії? *LexInform: юридичні новини України.* URL : https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/problema-kontrabandy-v-ukrayini-yak-zminyty-systemu-protydiyi/ (дата звернення: 30.07.2020).

3. Геселев О. В. Проблеми співвідношення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій при використанні їх результатів у кримінальному провадженні. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.) : у 2-х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 27–30.

4. Дорофеєва Л. М. Адміністративно-правове регулювання організації та діяльності митних органів в контексті євроінтеграційного вибору України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2019. 547 с.

5. Дорофеєва Л. М. Окремі аспекти реалізації захисної функції митних органів України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. С. 124–129.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top (дата звернення: 28.07.2020).

7. Кукурудза Г., Лесик М., Ніколаєнко С. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: обсяги, прямі та непрямі втрати бюджету та економіки. URL : http://ua-outlook.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/Аналіз-обсягів-контрабанди-прямі-та-непрямі-втрати-бюджету-та-економіки.pdf (дата звернення: 25.07.2020).

8. Кунєв Ю. Д. Правова організація діяльності митної служби України: теоретичні та методологічні основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 442 с.

9. Пашко П. В. Функції митної політики. *Вісник Академії митної служби України. Серія : Економіка.* 2009. № 1. С. 16–22. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2009_1_7 (дата звернення: 21.07.2020).

10. Положення про Державну митну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 227. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-п#Text (дата звернення: 30.07.2020).

11. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 17.07.2020).

12. Про спрощення і гармонізацію митних процедур : Міжнародна конвенція від 18 травня 1973 р. / Рада митного співробітництва. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text (дата звернення: 23.07.2020).

13. Романюк О. В., Вишневський О. С., Музика В. В. Оперативно-розшукова діяльність та безпека в пенітенціарних установах : навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Човган. Біла Церква, 2019. 272 с.

14. Хаберюш О. І. Оперативно-розшукове забезпечення протидії контрабанді в Україні : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2016. 38 с.

REFERENCES

1. Bydyk, A. H. (2012). Problemy koordynatsii diialnosti systemy derzhavnykh orhaniv, shcho zalucheni v realizatsiiu mytnoi polityky [Problems of coordination of activities of State Authorities System that are involved into implementing of Customs Policy]. *Aktualni problemy*

rozvytku economiky regionu – Current problems of economic development of the region, 8, 16–25 [In Ukrainian].

2. Busol, O. (2019). Problema kontrabandy v Ukraini: yak zminyty systemu protydii? [Problem of smuggling in Ukraine: how to change a counteraction system?]. *LexInform: yurydychni novyny Ukrainy – LexInform: legal news of Ukraine.* URL : https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/problema-kontrabandy-v-ukrayini-yak-zminyty-systemu-protydiyi/ [in Ukrainian] (accessed July 30, 2020).

3. Heselev, O. V. (2017). Problemy spivvidnoshennia operatyvno-rozshukovykh zakhodiv ta nehlasnykh (rozshykovykh) dii pry vykorystanni yikh rezultativ u kryminalnomu provadzhenni [Problems of the ratio of operational and investigative measures and covert investigative actions when using their results in criminal proceedings]. Proceedings from ORANP' 17: *Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia «Operatyvno-rozshukova diialnist Natsionalnoi politsii» – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Operative and research activities of National Police»* (Dnipro, 20 October 2017) (Vols. 1) (pp. 27–30). Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi State University of Internal Affairs [in Ukrainian].

4. Dorofeieva, L. M. (2019). Administratyvno-pravove rehuliuvannia orhanizatsii ta diialnosti mytnykh orhaniv v konteksti yevrointehratsiinoho vyboru Ukrainy [Administrative and legal regulation of the organization and activities of customs authorities in the context of Ukraine's European integration choice]. *Doctor's thesis*. Uzhhorod: UNU [in Ukrainian].

5. Dorofeieva, L. M. (2017). Okremi aspekty realizatsii zakhysnoi funktsii mytnykh orhaniv Ukrainy [Particular aspects of implementation of protective function of Customs Authorities of Ukraine]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava – Scientific bulletin of Public and Private Law*, 2, 124-129 [in Ukrainian].

6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Law of Ukraine «Criminal Procedure Code of Ukraine» from April 13 2012, no. 4651-VI] (2012, April 13). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top [in Ukrainian] (accessed July 28, 2020).

7. Kukurudza, H., Lesyk, M., & Nikolaenko, S. (2019). Analiz obsiahiv kontrabandy v Ukraini: obsiahy, priami ta nepriami vtraty biudzhetu ta ekonomiky [Analysis of smuggling volumes in Ukraine: volume, direct and indirect losses to the budget and the economy]. URL : http://ua-outlook.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/Аналіз-обсягів-контрабанди-—-прямі-та-непрямі-втрати-бюджету-та-економіки.pdf [in Ukrainian] (accessed July 25, 2020).

8. Kuniev, Yu. D. (2010). Pravova orhanizatsiia diialnosti mytnoi sluzhby Ukrainy: teoretychni ta metodolohichni osnovy [Law organization of activities of Customs Service of Ukraine: theoretical and methodological basis]. Doctor's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

9. Pashko, P. V. (2009). Funktsii mytnoi polityky [Functions of Customs Policy]. *Visnyk Akademii Mytnoi Sluzhby Ukrainy. Seriia: Ekonomika – Bulletin of Academy of Customs Service of Ukraine. Series: Economics*, 1, 16–22. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2009_1_ [in Ukrainian] (accessed July 21, 2020).

10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Polozhennia pro Derzhavnu mytnu sluzhbu Ukrainy» [Decree of Cabinet of Ministries of Ukraine «Regulations on the State Customs Service of Ukraine» from March 06 2019, no. 227]. (2019, March 06). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-п#Text 22 [in Ukrainian] (accessed July 30, 2020).

11. Zakon Ukrainy «Pro operatyvno-rozshukovu diialnist» [Law of Ukraine «On operative and investigative activities» from February 18 1992, no. 2135-XII], (1992, February 18). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text [in Ukrainian] (accessed July 17, 2020).

12. Mizhnarodna konventsiia «Pro sproshchennia i harmonizatsiiu mytnykh protsedur» [International Convention «On simplification and harmonization of customs procedures» from May 18 1973]. (1973, May 18). URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_643#Text [in Ukrainian] (accessed July 23, 2020).

13. Romaniuk, O. V., Vyshnevskyi, O. S., & Muzyka, V. V. (2019). *Operatyvno-rozshukova diialnist ta bezpeka v penitentsiarnykh ustanovakh [Operational and investigative activities and security in penitentiary institutions]*. Bila Tserkva [in Ukrainian].

14. Khaberiush, O. I. (2016). Operatyvno-rozshukove zabezpechennia protydii kontrabandi v Ukraini [Operative and investigative providing of counteraction to smuggling in Ukraine]. Extended abstract of Doctor's thesis. Dnipropertrovsk [in Ukrainian].

V. O. Khoma, E. S. Moldovan. Advantages of application of operative and investigative measures in counteraction to customs offense by customs authorities

The paper is dedicated to issues of advantages of application of operative and investigative measures in counteraction to customs offense by customs authorities. The current scientific discussion on significant of law enforcement function for customs authorities is represented. There is devoted that law enforcement function including operative and investigative activities, is a very important for customs authorities to prevent and to counteract to customs offense including smuggling.

The purpose of the paper is an analysis of advantages of application of operative and investigative measures in counteraction to customs offense by customs authorities to substantiate the expediency of endowing domestic customs authorities with operational and investigative powers.

Methods of research includes such methods as analysis and synthesis, and classification.

According to the results of the research, the main advantages of the application of operative and investigate measures in counteracting customs offenses by customs authorities were determined and their classification according to the criterion of belonging / non-belonging to the criminal procedural sphere was carried out. According to this criterion, two classification groups of advantages have been formed: 1) advantages in the sphere of criminal procedure; 2) advantages outside the criminal procedure sphere. It is established that the basis for both groups of advantages of application of operative and investigative measures by customs authorities in counteraction to customs offenses is the so-called dominant advantage, the essence of which is that, first of all, operative and investigative measures are aimed at eliminating the causes and conditions of crime, detection and cessation of illegal behavior.

Prospects for further research are in a comprehensive comparative analysis of the advantages and possible disadvantages of giving the customs authorities operative and investigative powers.

***Key words**: customs authorities, customs offense, counteraction to customs offense, operative and investigative activities, advantages of application of operative and investigative measures.*

Стаття надійшла до редакції 5 жовтня 2020 року

УДК 339.543.012.42
JEL Classification: F15
DOI 10.33244/2617-5959.4.2020.162-170

О. В. Яковенко,
к.е.н., доцент,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0002-6282-916X

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ МИТНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ КРАЇН СВІТУ

У статті розглянуто альтернативні підходи побудови організаційної структури митної адміністрації на прикладі зарубіжних країн, зокрема Данії, Словенії, Австрії, Франції, Японії. Визначено закономірність такої побудови залежно від пріоритетності безпекової, фіскальної чи сервісної функцій митних адміністрацій у окремій країні. Виявлено також особливості окремих країн, що пов'язані із їх розмірами, географічним положенням, які впливають на форму організації роботи митної адміністрації.

Ключові слова: *митна адміністрація, організаційна структура, функції митної адміністрації, особливості організаційної структури, митна справа.*

О. В. Яковенко. Особенности организационной структуры таможенных администрации стран мира

В статье рассмотрены альтернативные подходы построения организационной структуры таможенной службы на примере зарубежных стран, в частности Дании, Словении, Австрии, Франции, Японии. Определена закономерность такого построения в зависимости от приоритетности безопасности, фискальной или сервисной функции таможенных администраций в отдельной стране. Выявлены также особенности отдельных стран, связанные с их размерами, географическим положением, которые влияют на форму организации работы таможенной службы.

Ключевые слова: *таможенная администрация, организационная структура, функции таможенной администрации, особенности организационной структуры, таможенное дело.*

Метою статті є аналіз організаційної структури митних адміністрацій зарубіжних країн у контексті врахування особливостей їх функціонування.

Постановка проблеми. За час існування незалежної української держави функції митної адміністрації реалізовували Державний митний комітет України, Державна митна служба України, Міністерство доходів і зборів, Державна фіскальна служба України, Державна митна служба України. Постійні реформи передбачали перерозподіл окремих завдань та повноважень між органами державної влади і неодмінно змінювали організаційну структуру митної адміністрації. Обґрунтуванням прийняття рішення про проведення тих чи інших змін досить часто був позитивний досвід побудови митної

© Яковенко О. В., 2020

адміністрації певної країни. Однак бездумне копіювання організаційної структури іншої країни є помилкою, адже вона формується під впливом зовнішнього середовища, яке для кожної держави є індивідуальним. Тому цінним для України є аналіз побудови митної адміністрації країн світу у контексті врахування ключових чинників зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на зазначене вище зацікавленість до архітектоніки митних адміністрацій проявлялась у вигляді окремих наукових досліджень, зокрема у роботах Л. М. Дорофеєвої [1], О. Г. Мельник, А. В. Тодощук, М. Є. Адамів [2], В. В. Ченцова [3].

Водночас, потрібно зауважити, що переважна більшість країн також часто змінюють організаційну структуру державних органів, на які покладено повноваження у формуванні та реалізації митної політики. Як наслідок, інформація щодо цієї сфери наукових досліджень потребує постійного оновлення. Крім того, важливо проаналізувати існуючі організаційні структури з точки зору виділення особливостей окремих країн та можливості їх врахування при реформуванні вітчизняної митної адміністрації.

Виклад основного матеріалу. Організаційна структура митної адміністрації кожної країни є індивідуальною, що пояснюється її залежністю від різноманітних зовнішніх факторів. Однак серед усього різноманіття доцільно зупинитись на окремих характерних представниках, що мають типові ознаки.

У Данії завдання митної адміністрації виконує Датське митне агентство, яке належить до Міністерства з питань оподаткування [4]. Міністерство оподаткування та Міністерство митної справи раніше підпорядковувались Міністерству фінансів, але починаючи з 13 лютого 1975 року функціонували як окремі міністерства. Проте вже 10 вересня 1987 року було створено Міністерство з питань оподаткування (далі – Міністерство). До його складу входить Департамент оподаткування та 10 спеціалізованих відомств.

Управління азартними іграми – відповідає за видачу передбачених законодавством дозволів та проводить перевірки на місцях, аналізує тенденції розвитку ігрового ринку.

Датська комісія з питань оскарження податків є незалежним органом, який розглядає скарги на рішення податкових органів у сфері оподаткування та оцінки. Комісія розглядає скарги платників податків, але остаточне рішення у справах приймає Національний податковий суд або апеляційна колегія. Незалежний апеляційний процес є гарантією громадян, що рішення буде прийнято на нейтральній основі.

Завданням *Національного агентства з питань праці та компетенції* є управління роботодавцями держави, включаючи підготовку переговорів та укладення колективних договорів та угод на території держави, а також вирішення завдань щодо оплати праці, управління та персоналу.

Сім агентств у групі Міністерства з питань оподаткування об'єднані в одному спільному юридичному адміністративному органі, податковій адміністрації, з метою якісного вирішення поставлених завдань. Це Національне агентство з управління боргами, Датське агентство з оцінки, Датське податкове агентство, Датське митне агентство, Датське агентство автомобілів, Датське агентство з розвитку та спрощення й Датське агентство з питань адміністрації та послуг.

Завдання *Національного агентства з управління боргами* полягає в тому, щоб якомога більше людей виплачували свої борги, а також у співпраці з державними кредиторами для запобігання появі нових боргів перед державним сектором. Агентство відповідає за

будь-які борги – від податкової заборгованості до несплачених ліцензій та штрафів за дорожній рух.

Датське оціночне агентство готує публічні оцінки земель та майна, які є максимально єдиними та точними, щоб громадяни та компанії мали впевненість у тому, що вони обкладаються податком на справедливій основі. Водночас агентство має забезпечити, щоб усі власники майна отримували його справедливу та прозору оцінку.

Датське податкове агентство забезпечує вчасну сплату громадянами та компаніями правильно розрахованих податків та зборів. Податкове агентство відповідає за надходження податків від усіх платників, від великих компаній до простих громадян. Завдання вирішується агентством шляхом забезпечення легкої та безпечної сплати, цілеспрямованої боротьби з шахрайством та за допомогою ефективних механізмів контролю, інтегрованих у всі частини вирішення завдання.

Датське митне агентство підтримує гнучку транскордонну торгівлю, забезпечуючи просте декларування правильно розрахованих митних зборів та ефективне управління правилами ЄС у сфері митної справи. У той же час агентство несе відповідальність за підтримку жорсткого митного контролю на зовнішніх кордонах Данії та захист датського суспільства від імпорту нелегальних товарів.

Завдання *Датського автомобільного агентства* – забезпечити правильну реєстрацію всіх автотранспортних засобів, а також їх оцінювання та нарахування податку на рівномірній та прозорій основі. Агентство сприяє гнучкому та добре функціонуючому ринку автомобілів у Данії, здійснюючи нагляд та контроль, щоб дотримувалися правила у цій галузі.

Датське агентство з питань сприяння розвитку та спрощення підтримує розвиток податкової адміністрації. Основним завданням агентства є підтримка існуючих ІТ-систем, забезпечення стабільної роботи та розробка сучасних та готових до майбутнього ІТ-рішень.

Адміністрація та агентство обслуговування підтримує податкову адміністрацію та реалізує спільні функції між департаментами та відомствами групи Міністерства з питань оподаткування, такі як сервіс та адміністрування, HR, ведення бухгалтерського обліку.

Податкова адміністрація має керівника з питань громадянства та правової безпеки, який виступає другою інстанцією при розгляді апеляцій та може також розглядати справи за власною ініціативою.

У свою чергу, до складу Департаменту оподаткування входить три управління. *Управління законодавства та економіки* складається зі спеціалізованих офісів у галузі права та наскрізного бюро з питань економіки та політики. Офіси мають справу, наприклад, із законопроєктами, законодавчими поправками та економічними розрахунками суспільних наслідків зміни податкових норм.

Управління групою (організацією) складається з офісів, завданням яких є розвиток та нагляд за бізнесом, фінансами, організацією та місцезнаходженням групи агентств, що входять до складу Міністерства оподаткування. Основними напрямами діяльності є управління цілями та ефективністю, подальший контроль за бюджетом, законодавство про фінанси та стратегічне управління персоналом, а також бізнес-стратегія та стратегія ІТ.

Управління персоналом та комунікаціями забезпечує наскрізну координацію щодо здійснення політичних комунікацій, преси та корпоративного спілкування.

Датське митне агентство керується директором та виконавчим секретаріатом. У директора Датського митного агентства є три заступники, які відповідальні за такі напрями, як «контроль», «торгівля» та «персонал». До напряму «персонал» входять «міжнародний офіс», «комунікація», «HR», «право» та «фінанси».

Таким чином, організаційна структура митної адміністрації підпорядкована основній меті – забезпечення надходження доходів до бюджету для фінансування державного сектору, тобто фіскальній складовій. Це проявляється у зосередженні в одному Міністерстві усіх напрямів реалізації фіскальної функції. Крім того, потрібно відмітити стабільність такої структури і побудову у розрізі окремих напрямів діяльності, а також виділення на загальнодержавному рівні обслуговуючих підрозділів.

Подібну організаційну структуру, зорієнтовану, у першу чергу, на якісну реалізацію фіскальної функції, мають інші країни. Однак у них об'єднано завдання лише митного та податкового напрямів. Так, завдання, що належать до компетенції митних служб, у Словенії реалізує Фінансова адміністрація Республіки Словенія (Financial Administration of the Republic of Slovenia) [5].

Фінансова адміністрація відповідає за ефективне та справедливе стягнення податків; акцизу; митних зборів; внесків на соціальне страхування; екологічного податку; податку з азартних ігор. Ці завдання реалізуються структурними підрозділами Фінансової адміністрації – фінансовими бюро, а саме Головним фінансовим управлінням та 15 фінансовими управліннями, розміщеними по усій території країни.

Головне фінансове управління складається із керівництва, митної адміністрації, податкової адміністрації, управління нагляду, адміністрації з питань бухгалтерського обліку та забезпечення виконання, управління загальних справ, управління інформатики, служби внутрішнього аудиту, служби внутрішніх розслідувань.

Фінансові управління мають різну організаційну структуру. Підрозділи, пов'язані із реалізацією митних функцій, є лише у 8 фінансових бюро. Крім того, спостерігається спеціалізація окремих фінансових бюро, у яких, крім митниці та підрозділів митного оформлення, виділяються окремі завдання. Так, фінансове бюро у м. Целе відповідає за видачу ліцензій на централізоване митне оформлення.

Таким чином, організація діяльності митної служби Республіки Словенія визначається її розташуванням всередині Європейського Союзу та водночас привертає увагу наявність розподілу окремих функцій між територіальними підрозділами. Водночас потрібно пам'ятати про невелику територію цієї держави, що не створює надмірні проблеми для митного оформлення при потребі звернення до певних митних органів.

Митна адміністрація в Австрії входить до складу Міністерства фінансів та має назву *Податкова та митна координаційна служба* (Tax and Customs Offices) [6]. Вона має бюро у п'яти регіонах. Їх завдання полягає в координації та консультуванні підпорядкованих податкових та митних органів з організаційних питань та практичному впровадженні директив та указів Міністерства фінансів.

Австрійська митна адміністрація складається з 9 митних установ. Вони поділяються на такі групи, як організаційні, команди з обслуговування клієнтів, підрозділи митного аудиту, підрозділи митних розслідувань, забезпечення доходів, спеціалізований департамент.

Генеральна дирекція з митних питань та непрямого оподаткування Франції реалізує три основні завдання: боротьба з шахрайством, підтримка економічної діяльності та збір податків [7].

Французька митниця щороку забезпечує 13 % надходжень державного бюджету й робить відповідні внески до бюджету ЄС. Завданнями французької митної адміністрації щодо захисту та забезпечення безпеки громадян визначені такі, як:

– забезпечення дотримання норм якості та безпеки для промислової продукції, що ввозиться з-за меж ЄС (контроль документів та продуктів, лабораторні аналізи);

– боротьба з торгівлею наркотиками, зброєю, культурними цінностями, захищеними видами тварин і рослин;

– моніторинг руху токсичних відходів у межах ЄС та запобігання ввезення до Франції радіоактивних, небезпечних продуктів чи продуктів, які не відповідають європейським стандартам.

Завдання митної адміністрації Франції в економічній сфері передбачають:

– виконання правил торговельної та сільськогосподарської політики ЄС, встановлених Світовою організацією торгівлі (СОТ);

– захист національної та європейської економіки від недобросовісної практики;

– сприяння міжнародній торгівлі шляхом швидкого, але ефективного управління потоками;

– надання послуг для бізнесу: консультування та спрощені процедури;

– підтримка окремих економічних галузей (виноградарство, транспорт, енергетика);

– підготовка статистики зовнішньої торгівлі товарами Франції.

Митна адміністрація Франції відповідальна за нарахування та стягнення:

– мита при ввезенні товарів до ЄС;

– ПДВ, якщо це стосується продукції, що імпортується з країн, що не входять до ЄС;

– акцизних зборів, тобто непрямих податків на тютюн, алкоголь та нафтопродукти;

– екологічне оподаткування із загальним податком на забруднюючу діяльність або внутрішнім податком на кінцеве споживання електроенергії.

Вона має розгалужену організаційну структуру, що охоплює генеральну дирекцію, відокремлені підрозділи та спеціалізовані підрозділи. Крім того, вона включає лабораторію й охоплює мережу навчальних закладів. Для виконання своїх завдань щодо захисту населення Генеральна дирекція із іншими органами бере участь у діях держави в морі, що полягають в діяльності навігаційної поліції, контролю риболовлі, рятувальних місіях, контролю за забрудненням.

Ще одним прикладом комплексного підходу до побудови митної адміністрації є Митно-тарифне бюро Японії, яке є підрозділом Міністерства фінансів. Серед основних завдань бюро, у першу чергу, зазначено належне запровадження та збір тарифів, застосування проактивних заходів. Митні надходження становлять близько 10 % національного податкового доходу Японії.

Другим завданням визначена активна співпраця з внутрішніми та зовнішніми організаціями та обмін інформацією з метою більш ефективного контролю за контрабандою наркотиків, вогнепальної зброї, предметів, пов’язаних з тероризмом, предметами порушення інтелектуальної власності та іншими предметами, які загрожують безпеці суспільства.

До складу Митно-тарифного бюро Японії входять такі основні підрозділи: координаційний (офіс управління інформацією); персоналу (офіс інспектування митниць); тарифної політики та законності (радник із питань міжнародних переговорів, офіс економічного партнерства, радник з питань міжнародної співпраці, офіс у справах

торгових засобів, офіс правил походження, офіс досліджень митного адміністрування, директор з питань технічної співпраці, директор з питань тарифної політики, директор з міжнародних справ); правозастосування (директор із питань митного нагляду та контролю, спеціальний уповноважений з питань досліджень у митній сфері); митного оформлення (директор з питань прав інтелектуальної власності, директор із питань дослідження митної та тарифної класифікації, директор із питань митної вартості, директор із питань програм авторизованих економічних операторів); постмитного аудиту, розслідувань та розвідки; інститут підвищення кваліфікації митників, центральна митна лабораторія.

Координаційний підрозділ формує загальну політику щодо тарифів, ввізних мит та спеціальних мит, відповідає за організацію роботи, персонал та бюджет Бюро митниць і тарифів, а також здійснює загальну координацію у межах бюро.

Офіс управління інформацією відповідальний за дослідження, планування та координацію обробки автоматичних даних, пов'язаних із митним адмініструванням.

Підрозділ персоналу вирішує завдання, пов'язані із управлінням персоналом митниць, освітою та підвищенням кваліфікації посадових осіб митниці.

Офіс інспектування митниць здійснює комплексне інспектування, пов'язане із управлінням і обов'язками персоналу митної адміністрації.

Підрозділ тарифної політики та законності відповідальний за дослідження, планування та розробку тарифної системи; дослідження та вивчення базових питань, пов'язаних із тарифною політикою; питання, пов'язані із Радою щодо митниць, тарифів, іноземним обміном та іншими трансакціями; узагальнення та оприлюднення статистики зовнішньої торгівлі та іншої митної статистики.

Радник із питань міжнародних переговорів відповідає за тарифні питання, що охоплюють розвиток та економічну співпрацю міжнародних організацій; питання, пов'язані зі СОТ; дослідження тарифних систем зарубіжних країн та аналіз міжнародної торгівлі.

Офіс економічного партнерства здійснює планування та розробки, пов'язані із економічним партнерством; дослідження, планування та розробки багатосторонніх і двосторонніх угод; відповідає за тарифні питання у контексті діяльності регіональних міжнародних організацій та питання, пов'язані із ВМО.

Радник з питань міжнародної співпраці відповідальний за питання, пов'язані із адміністративними завданнями Митно-тарифного бюро щодо міжнародної співпраці.

Офіс у справах торгових засобів здійснює дослідження у відповідній сфері.

Офіс правил походження здійснює планування та розробку правил походження товарів.

Офіс досліджень митного адміністрування відповідальний за дослідження та вивчення питань, базових для митного адміністрування.

Підрозділ правозастосування відповідальний за питання, пов'язані з наглядом і контролем експортом/імпортом, що переміщуються кораблями, літаками та пасажирами відповідно до митного законодавства; дозволами та збором тарифів із урахуванням індивідуального ефекту (впливу) від експортування та імпортування пасажирами та екіпажами; митними постами в аеропортах та морських портах; співпрацею із суміжними із митною сферами.

Підрозділ митного оформлення відповідальний за питання, пов'язані зі сплатою митних платежів; митної та тарифної класифікації; визначення митної вартості; надання дозволів

та погодження імпорту та експорту; аналізу імпорту та експорту товарів; імпорту та експорту поштових відправлень; авторизації митних брокерів, контролю за їх діяльністю.

Директор з питань прав інтелектуальної власності відповідальний за дослідження перевезень, що можуть порушувати право інтелектуальної власності.

Підрозділ постмитного аудиту, розслідувань і розвідки здійснює дослідження та надає запити щодо вартості вантажів, страхових витрат тощо; щодо заповнення тарифної форми імпортованих товарів; відповідає за питання, пов'язані із розслідуванням та виявленням порушень митного законодавства, інших пов'язаних законів та нормативних актів, а також зі збором й аналізом інформації щодо таких порушень. Крім того, він співпрацює із митними адміністраціями зарубіжних країн щодо порушень митного законодавства.

Інститут підвищення кваліфікації митників відповідальний за підвищення кваліфікації посадових осіб митниць з питань виконання роботи у сфері митного адміністрування та міжнародної співпраці щодо підвищення кваліфікації працівників митних адміністрацій.

Центральна митна лабораторія здійснює аналіз товарів імпорту/експорту та тестування, вивчення та дослідження, необхідні для аналізу.

Митниці Японії розміщені у 8 містах. У свою чергу, у віддалених регіонах функціонують митні відділення (філії), кількість яких становить 65 одиниць. Цим відділенням підпорядковується діяльність 77 митних управлінь.

В організаційній структурі митної адміністрації Японії привертає увагу значна кількість аналітичних підрозділів, що відповідальні за дослідження різноманітних сфер торговельних відносин у цілому та митної складової й вузьку спеціалізованість цих підрозділів. Ще однією особливістю, яка пов'язана із підходом до формування завдань митниці, є наголос на проактивних, випереджуючих заходах у торговельних відносинах. Це проявляється у наявності в організаційній структурі підрозділів, що відповідальні за аналіз потенційних угод та підготовку до ведення переговорів у межах міжнародних організацій. Такий підхід щодо побудови митної адміністрації, заснований на ґрунтовній аналітичній роботі, варто було б використати і при реформуванні вітчизняної митної адміністрації з метою прийняття більш виважених управлінських рішень.

Висновки. Організаційна структура митної адміністрації країни формується під впливом різноманітних чинників зовнішнього середовища, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Одним із визначальних параметрів, що впливає на її побудову, є пріоритетність фіскальної чи захисної, або ж сервісної функції. Це впливає на підпорядкованість митної адміністрації відповідному міністерству та форму співпраці її із податковою адміністрацією. Яскравим прикладом є митна адміністрація Данії, яка, орієнтуючись на фіскальну функцію, займає провідні місця у світових рейтингах щодо сприяння легкості бізнесу. Митна адміністрація Республіки Словенія є прикладом оптимізації митної адміністрації з урахуванням розмірів країни, її географічного розташування, участі в інтеграційних об'єднаннях регіону. Водночас зразком розширених функцій і, відповідно, розгалуженої структури є митна адміністрація Франції. Аналізуючи її організаційну структуру, потрібно врахувати велику територію цієї країни, а також протяжність її зовнішніх кордонів. Крім того, французька митна адміністрація уособлює багатоаспектність діяльності митних органів, при якій немає чіткого наголосу на певній функції. Це максимально враховано у її структурі. Організаційна структура Японії ґрунтується на вузькій спеціалізації підрозділів та проведенні аналітичної роботи для прийняття рішень та обрахунку їх наслідків. У свою чергу, при формуванні чи постійному

реформуванні вітчизняної митної адміністрації керівництву держави потрібно все ж визначатись, на якій із функцій у даний проміжок часу варто посилити увагу. Адже не можна вимагати результатів щодо максимального наповнення бюджету, не створюючи для цього належних організаційно-технічних передумов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дорофеєва Л. Сучасні моделі організаційної структури та основні засади функціонування митних адміністрацій у країнах Європейського Союзу. *Visegrad Journal on Human Rights.* URL : http://vjhr.sk/archive/2017_1/part_1/12.pdf (дата звернення: 12.11.2020).

2. Мельник О. Г., Тодощук А. В., Адамів М. Є. Досвід Франції щодо побудови та функціонування митної системи: проєкція на Україну в умовах європейської інтеграції. *БізнесІнформ*. 2018. № 7. С. 38–43.

3. Ченцов В. Міжнародні стандарти модернізації митних адміністрацій. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2015. Вип. 4. С. 219–230.

4. The Danish Ministry of Taxation. URL : https://www.skm.dk/english/ (дата звернення: 12.11.2020).

5. About Financial Administration / GOV.SI. URL : https://www.gov.si/en/state-authorities/bodies-within-ministries/financial-administration/about-administration/ (дата звернення: 05.11.2020).

6. Tax and Customs Offices / Federal Ministry Republic of Austria. URL : https://www.bmf.gv.at/en/the-ministry/internal-organisation/Tax-and-Customs-Offices.html (дата звернення: 06.11.2020).

7. Le portail de la direction générale des douanes et droits indirects. URL : https://www.douane.gouv.fr (дата звернення: 05.11.2020).

8. Japan Customs. URL : https://www.customs.go.jp/english/ (дата звернення: 05.11.2020).

REFERENCES

1. Dorofeieva, L. (2017). Suchasni modeli orhanizatsiinoi struktury ta osnovni zasady funktsionuvannia mytnykh administratsii u krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Modern models of organizational structure and basic principles of functioning of customs administrations in the countries of the European Union]. *Visegrad Journal on Human Rights – Visegrad Journal on Human Rights.* URL : http://vjhr.sk/archive/2017_1/part_1/12.pdf [in Ukrainian] (accessed November 12, 2020).

2. Melnyk, O. H., Todoshchuk, A. V. & Adamiv, M. Ye. (2018). Dosvid Frantsii shchodo pobudovy ta funktsionuvannia mytnoi systemy: proektsiia na Ukrainu v umovakh yevropeiskoi intehratsii [France's experience in the construction and operation of the customs system: a projection on Ukraine in terms of European integration]. *BiznesInform – BusinessInform*, 7, 38–43 [in Ukrainian].

3. Chentsov, V. (2015). Mizhnarodni standarty modernizatsii mytnykh administratsii [International standards for modernization of customs administrations]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia − Public administration and place of self-government*, 4, 219–230 [in Ukrainian].

4. The Danish Ministry of Taxation. URL : https://www.skm.dk/english/ [in English] (accessed November 12, 2020).

5. About Financial Administration / GOV.SI. URL : https://www.gov.si/en/state-authorities/bodies-within-ministries/financial-administration/about-administration/ [in English] (accessed November 05, 2020).

6. Tax and Customs Offices / Federal Ministry Republic of Austria. URL : https://www.bmf.gv.at/en/the-ministry/internal-organisation/Tax-and-Customs-Offices.html [in English] (accessed November 06, 2020).

7. Le portail de la direction générale des douanes et droits indirects. URL : https://www.douane.gouv.fr/ [in French] (accessed November 05, 2020).

8. Japan Customs. URL : https://www.customs.go.jp/english/ [in English] (accessed November 05, 2020).

O. V. Yakovenko. Features of the organizational structure of the customs administration of the world

The ongoing reform of the customs administration of Ukraine requires an analysis of the experience of foreign countries in order to take it into account when building the organizational structure of the State Customs Service. It is important to establish environmental factors that must be taken into account to make an appropriate decision.

Analysis of the organizational structure of customs administrations of foreign countries in the context of taking into account the peculiarities of their functioning.

The study used general and special methods, in particular: analysis and synthesis to determine the features of the organizational structure of the customs administration of a country, to identify patterns − methods of induction and deduction. The method of systematic analysis was used to generalize approaches to building the organizational structure of the customs administration and to identify the relationship between the priority of functions and the form of cooperation with tax authorities.

An analysis of foreign experience in building the organizational structure of customs administrations, taking into account the relationship between the chosen option of organizing its activities and factors such as geographical location, size, participation in integration processes and strategic vision of customs administrations.

Analysis of the organizational structure of customs administrations of the studied countries showed the presence of features that are formed under the influence of objective environmental factors, such as geographical location, size of the territory. At the same time, the structure of the customs administration is influenced by such a subjective factor as the state leadership's understanding of the tasks and functions of the customs authorities and their priorities.

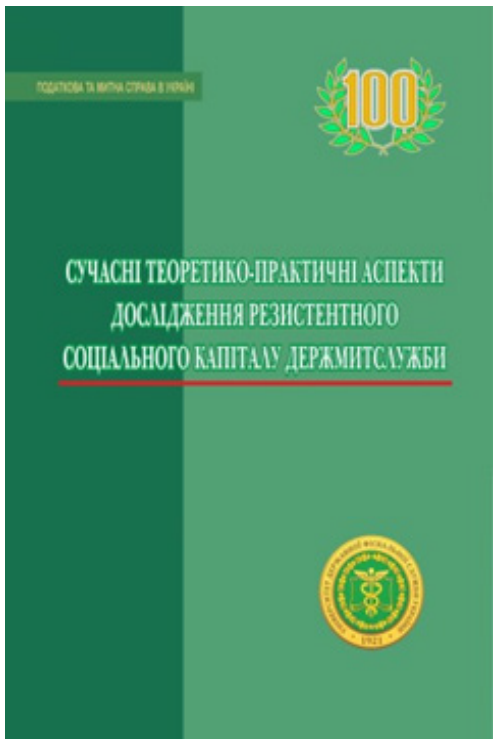
Regularities identified in the study of the organizational structure of the customs administration, it is proposed to take into account in the formation of strategic priorities of the state in the customs sphere in the current reform of the domestic customs administration.

Key words: *customs administration, organizational structure, functions of customs administration, features of organizational structure, customs affair.*

Стаття надійшла до редакції 15 листопада 2020 року

ВИДАННЯ УНІВЕРСИТЕТУ ДФС УКРАЇНИ

НЕЗАБАРОМ ВИЙДУТЬ З ДРУКУ:

Наукове видання
«СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЗИСТЕНТНОГО СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ДЕРЖМИТСЛУЖБИ»
за заг. редакцією О. В. Драган, О. С. Нагорічної

Останніми роками проводяться дослідження щодо корупції, легкості ведення бізнесу тощо, де вивчається думка у тому числі й щодо роботи митниці. Проте, наразі досить обмеженими є дослідження щодо стану справ усередині Держмитслужби та митних органів (за винятком окремих питань у дисертаціях науковців). Така ситуація призводить до перекосу у сприйнятті і митників, й ролі митниці у суспільному житті. Тому проведення дослідження стану резистентного соціального капіталу Держмитслужби є вкрай необхідним.

Наукове видання присвячене питанням резистентного соціального капіталу Держмитслужби та структурно складається з п’яти частин. У даній науковій праці розкрито сутність соціального капіталу у контексті інституційного реформування державного управління. Представлено теоретичні аспекти формування соціального капіталу в Україні. Виокремлено та досліджено детермінанти формування резистентного соціального капіталу Державної митної служби України, проаналізовано його сучасний стан.

При цьому, особливу цінність становить розроблена відповідна основа для оцінки сучасного стану резистентного соціального капіталу Держмитслужби, шляхом включення до анкети, яка є базою для формування відповідного інформаційного поля, додаткових запитань, безпосередньо пов’язаних з професійною діяльністю працівників Держмитслужби. У виданні представлено результати опитування працівників Держмитслужби (1 585 осіб).

Матеріали наукового видання можуть бути корисними як для практиків, так і для науковців у сфері митної справи, а також для викладачів, здобувачів другого, третього, наукового рівнів вищої освіти.

Матеріали будуть доступні для завантаження та перегляду за адресою: *http://ndi-fp.nusta.edu.ua/news/rub/22/1/*

Монографія
«МИТНИЙ КОНТРОЛЬ ТА МИТНЕ ОФОРМЛЕННЯ В МОРСЬКИХ ПУНКТАХ ПРОПУСКУ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ»
за заг. редакцією Т. В. Рудої, А. В. Артеменка,

яка є результатом праці науковців та фахівців з митної справи, об'єднаних спільною метою щодо напрацювання науково обґрунтованих пропозицій з питань здійснення митного контролю та митного оформлення в морських пунктах пропуску.

У виданні всебічно проаналізовано основні аспекти здійснення цих процедур та напрями їх реформування; охарактеризовано особливості здійснення морських контейнерних перевезень, наведено критичний аналіз нормативно-правових основ з досліджуваної тематики, окреслено основні проблемні моменти здійснення митного контролю та митного оформлення в морських пунктах пропуску, напрацьовано пропозиції щодо удосконалення митного контролю та митного оформлення в морських пунктах пропуску із врахуванням міжнародного досвіду.

Монографія буде корисною для фахівців з митної справи, викладачів і студентів закладів вищої освіти, аспірантів, а також працівників митниць і учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Матеріали будуть доступні для завантаження та перегляду за адресою: *http://ndi-fp.nusta.edu.ua/news/rub/22/1/*

Монографія

«ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ТОВАРАМИ, ЩО ПЕРЕХОДЯТЬ У ВЛАСНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА»

за заг. редакцією Л. Р. Прус, С. А. Попеля

Цікавить, що митниця вилучає на кордоні? Де продаються конфісковані товари? Що відбувається з майном, що перейшло у власність держави?

У науковому виданні всебічно проаналізовано основні аспекти публічного управління та адміністрування операцій з майном, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, зокрема: правові та організаційні засади здійснення операцій з таким майном; практику здійснення операцій з майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства; форми реалізації майна, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства. Особлива увага приділяється змінам щодо розпорядження майном, яке перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, які відбулися у 2019–2020 рр.

Детальніше проаналізовано адміністрування податків при операціях з реалізації майна, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства.

У виданні, як результат дослідження сучасного стану організаційного, кадрового забезпечення митниць у напрямі розпорядження майном, що переходить у власність держави, сформовано систему показників та методику їх розрахунку для оцінювання митниць у напрямі поводження з майном, що переходить у власність держави, та концептуальні засади змін в роботі митниць у напрямі поводження з майном, що переходить у власність держави.

Монографія буде корисною для наукових та науково-педагогічних працівників, здобувачів другого, третього, наукового рівнів вищої освіти, а також фахівців митного спрямування та усіх, хто цікавиться митною проблематикою.

Матеріали будуть доступні для завантаження та перегляду за адресою: *http://ndi-fp.nusta.edu.ua/news/rub/22/1/*

Наукове видання

МИТНА БЕЗПЕКА

Науковий журнал
2020. Випуск 4

НАД ВИПУСКОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Відповідальний за випуск	**Нагорічна О. С.**
Редактор-коректор	**Нагорічна О. С., Федоришина Л. М.**
Технічне редагування та комп'ютерне верстання	**Лисенко О. В.**

Підп. до друку 04.02.2021. Формат 75 × 108/16.
Ум.-друк. арк. 7.1. Обл.-вид. арк. 7.4.
Тираж 300 пр. Зам. № 948.

Видавець і виготовлювач
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201
38(097)437-85-39
e-mail: customssecurity@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої діяльності до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 5104 від 20.05.2016